

LDK evangelikų reformatų dvasininkijos elitas XVII–XVIII a.: superintendentų kolektyvinis portretas

Dr. Deimantas Karvelis

Vytauto Didžiojo universitetas, Švietimo akademija, T. Ševčenkos g. 31, Vilnius
El. p. deimantas.karvelis@vdu.lt

Anotacija. Straipsnis skirtas nagrinėti XVII–XVIII a. LDK evangelikų reformatų dvasininkijos vadovų – superintendentų grupę. Pristatoma šios dvasinės pareigybės susiformavimo raida, teologinis pagrindimas, asmenų tapimo superintendentais sąlygos ir aplinkybės. Rekonstruota grupės, į kurią iki XVIII a. pab. įėjo 93 asmenys, sudėtis. Nagrinėjamos superintendentų kaip bažnyčios vadovų ir administratorių vadybinės funkcijos Vienetos ir atskirų distriktų lygmenyje: veikla kolegialiose bažnyčios institucijoje (generaliniuose, provinciniuose ir partikuliariniuose sinoduose), dinamiškiausia bažnyčių priežiūros priemonė – vizitacijos, dvasininkijos (kunigų, katechetų, lektorių) ordinacijų tvarka ir praktika, švietimo įstaigų (Slucko, Vilniaus, Biržų, Kėdainių gimnazijų, lokaliųjų bažnyčių mokyklų) ir užsienio alumnų studijų priežiūra, atsakomybė saugant ir revizuojant bažnyčios archyvus, finansų vadyba sprendžiant išdo politikos klausimus, rūpinantis bažnyčioms skirtų testamentinių užrašymų įvykdymu, bažnyčių palivarkų panaudojimo alternatyvomis, organizuojant generalines ir distriktų rinkliavas, komunikuojant su Biržų–Dubingių (iki 1695 m.), Nesvyžiaus–Olykos (iki 1795 m.) šakų Radvilomis bei smulkesniais bažnyčių patronais dėl fundacijų vykdymo ir tinkamo materialinio bažnyčios aprūpinimo.

Esminiai žodžiai: *Vieneta, superintendentas, senjoras, vizitacija, distriktas, ordinacija.*

Abstract. The article is intended to examine the group of superintendents of the GDL evangelical Reformed clergy in the 17th–18th centuries. The development of the formation of this spiritual position, the theological substantiation, and the conditions and circumstances of persons becoming superintendents, are presented. A group composition of which 93 people were part until the end of the 18th century was reconstructed. The management functions of superintendents as

church leaders and administrators at the unit and individual districts level are analysed: activities in collegial church institutions (general, provincial and particular synods); the most dynamic means of church supervision – visits, clergy (priests, catechists, lecturers) ordinances and practices (Sluck, Vilnius, Biržai, Kėdainiai gymnasiums, local church schools) and foreign alumni studies supervision; responsibility for preserving and revising church archives; financial management in solving treasury policy issues; taking care of execution of wills for churches; alternatives to using church manors; organising general and tolls; communicating with the Radvilas of Biržai-Dubingiai (until 1695), Nesvyžius-Olyka (until 1795) branches and smaller church patrons for the implementation of foundations and proper material provision of the church.

Keywords: *Unit, superintendent, senior, visitation, district, ordination.*

Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos paramą, sutarties Nr. S-MIP-19-12.

Įvadas

Tyrimo problema. XVI–XVIII a. LDK Reformacijos istorijoje tarp visų visuomenės grupių bene mažiausiai tirta dvasininkija. Evangelikų reformatų dvasininkija iki šiol nebuvo tyrinėta kaip specifinė profesinė grupė. Toks tyrimo kampas gali padėti labiau išryškinti Lietuvoje dominavusios protestantiškos konfesinės bendruomenės valdymo ir funkcionavimo ypatumus bei atskleisti nežinomus Reformacijos socialinės istorijos puslapius. Reformatų dvasininkijos hierarchinė struktūra buvo tokia: superintendentai (senjorai), kunigai (ministrai), katechetai, diakonai, lektoriai. Kitas Vienetą ir bažnyčias aptarnaujantis personalas (mokyklų rektoriai, konrektorai, docentai, bažnyčių varpininkai, vargonininkai, ūkvedžiai, teisminiai įgaliotiniai, pasaulietiniai bažnyčių senjorai) nepriskirtinas dvasininkijos grupei, kadangi pagal evangelikų reformatų kanonų teisę pareigas gaudavo ne ordinacijos būdu. Dvasininkijos elitu neabejotinai buvo superintendentai, turėję dvasinį autoritetą ir aukščiausią administracinę galią.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti XVII–XVIII a. LDK evangelikų reformatų superintendentų profesinę grupę jos vadybinių funkcijų kontekste. Norint ateityje pateikti pilną prozopografinę superintendentų grupės kolektyvinio portreto rekonstrukciją, iš pradžių reikia nustatyti grupės statistinę apimtį, sudaryti superintendentų sąrašus, išsiaiškinti jų vadybinių funkcijų spektrą. Superintendentų kaip savotiškų evangelikų reformatų vyskupų administracinėje veikloje labiausiai išsiskyrė jų darbas sinoduose, vadovaujantis vaidmuo dvasininkijos korpuso formavime, vizitacijų praktika, švietimo institucijų priežiūra, dalyvavimas ir atsakomybė sprendžiant bažnyčių ūkinius reikalus. Svarbu ištirti superintendentų pareigybės skyrimo, asmenų rotacijų klausimus. Tokie yra šio straipsnio uždaviniai. Superintendentai buvo ne tik bažnyčių vadovai, bet tuo pat metu ir distriktų katedrinių bažnyčių pirmieji kunigai. Pastoracinė ir liturginė superintendentų

veikla, kuri buvo ganėtinai plati, čia nebus nagrinėjama, nes ji neįėjo į vadybinių funkcijų paketą. Tai atskiro tyrimo ir teksto reikalaujanti tema.

Superintendentų profesinė grupė formavosi jau XVI a. pabaigoje, tačiau šio tyrimo chronologija apima laikotarpį nuo 1611 m., kadangi dėl per Vilniaus gaisrą sudegusio Vienetos archyvo neišliko provincinių sinodų protokolai ir šaltinių bazė neleidžia iki galo nustatyti superintendentų sąrašo iki 1611 m., juolab rekonstruoti jų veiklos aspektų. Be to, šešių distriktų struktūra galutinai nusistovėjo tik XVII a. pradžioje.

Tyrimo metodai. Rekonstruojant superintendentų vadybinės veiklos faktografiją, pasitelktas aprašomasis metodas. Šaltinių kritinės analizės metodas taikytas analizuojant Vienetos normatyvinius ir ūkinius aktus bei XVII–XVIII a. korespondenciją. Sudarant XVI–XVIII a. LDK superintendentų sąrašą ir tiriant dvasininkų pareigybių dinamiką naudotas statistinis metodas.

Šaltiniai. Tyrime, be publikuotų šaltinių, naudota keturių archyvinių saugyklų (Lenkijoje ir Lietuvoje) medžiaga. Žanrų aspektu pasitelktos Vienetos provincinių sinodų 1611–1795 m. protokolų knygos, kai kurių distriktų partikuliarinių sinodų knygos, dvasininkijos korespondencija, vizitacijų aktai, finansinio-ūkinio pobūdžio Vienetos dokumentai. Nagrinėta 1637 m. Gdanskio Agenda, aiškinantis, kiek superintendentų veikloje jų funkcijos *de facto* atitiko Agendoje įtvirtintus postulatus.

Istoriografija. Iki šiol istoriografijoje Vienetos dvasinio elito profesinė grupė (superintendentai) nebuvo nagrinėjami sistemiškai. *D. Pociūtė* nagrinėjo pirmojo LDK superintendente S. Zacijaus vaidmenį kuriant reformatų doktriną, teologinius jo tekstus¹. *D. Karvelis* rašė apie XVII a. 3-iojo dešimtmečio Užnerio distrikto superintendentą B. Krosnievičių, jo laiškuose K. Radvilai atsispindinčius distrikto valdymo ypatumus, teologines išvalgas bei Žemaitijos ir kitų distriktų superintendentų veiklą XVII a. Kėdainiuose vykusiuose provinciniuose sinoduose². *K. Bem*, nagrinėdamas evangelikų reformatų valdymo modelius, fragmentiškai rašė apie Vienetos superintendente pareigybės genezę XVI–XVII a. sandūroje ir jos skirtumus nuo Lenkijos superintendentų³. *J. Lukaszewicz* antrame savo studijos apie kalvinistų bažnyčią LDK tome pateikė superintendentų (senjorų) ir konsenjorų trumpus biograminius sąrašus. Tai pirmas mėginimas istoriografijoje pamėginti vienoje vietoje pateikti superintendentų registrą. Tačiau naudotis autoriaus tekstu gana keblu, nes pateikti dvasininkų aprašymai gana riboti: 1) pasitelkta ribota šaltinių bazė; 2) biogramų chronologija siekia tik XVIII a. vidurį; 3) daugeliu atvejų pasitenkinama tik asmens fiksacija, nurodant informacijos apie ją stygių; 4) superintendentų sąrašai nepilni; 5) pasitaiko faktografinių ir chronologinių klaidų; 6) superintendentų biogramose nėra

¹ POCIŪTĖ, Dainora. *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*. Vilnius, 2017, p. 109–132.

² KARVELIS, Deimantas. 1614–1623 m. Baltazaro Krosnevičiaus laišakai – šaltinis lokalinės dvaro visuomenės mentaliteto istorijai. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*, Šiauliai, Ryga, 2004, p. 178–186; Idem., Kėdainių evangelikų bažnyčios administravimas ir veikla XVII amžiuje. *Istorija*, 2018, t. 11, Nr. 3, p. 4–35.

³ BEM, Kazimierz. Ustroje kościołów ewangelicko-reformowanych w Rzeczypospolitej Obojga Narodów na przełomie XVI–XVII wieku. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce (toliau – ORP)*, s. 148–151.

informacijos apie jų administracinę veiklą, apsiribojama dvasinės karjeros faktais, prie žymesnių asmenybių trumpai aptariant jų parašytus teologinius darbus. Autorius fiksavo duomenis apie visų 6 LDK distriktų superintendentus (18 Vilniaus, 15 Naugarduko, 13 Užnerio, 12 Palenkės, 17 Žemaitijos, 12 Baltarusijos)⁴. *Lenkų biografiniame žodyne* yra 20 evangelikų reformatų dvasininkų, buvusių Vienetos superintendentais, biogramos. Jose nėra daug duomenų apie jų vadybinę veiklą. Aprašyti svarbiausi dvasinės karjeros momentai, į žodyną įtraukiant tik tuos, kurie pagarsėjo teologiniais traktatais⁵.

Superintendentų profesinės grupės imtis ir paskyrimų tvarka

Organizaciniu požiūriu evangelikų reformatų bažnyčia LDK buvo savarankiška nuo Lenkijos ir vadinosi Lietuvos Vieneta (Unitas Lithuania). Administracine prasme aukščiausias valdymo organas buvo Vienetos provincinis sinodas, vykstantis kartą per metus, dažniausiai birželio mėnesį. LDK reformatai suformavo savo, vietinį, dvasininkijos korpusą, turintį hierarchiją, kurios viršūnėje buvo vadinamieji superintendentai, valdantys distriktus⁶. 1617 m. Vieneta, rašydama laišką bažnyčios patronui K. II Radvilai, pasirašė taip – „Nusižeminę tarnai, krikščionių surinkimo (zboru, t. y. bažnyčios – aut. past.) senjorai, ministrai ir broliai“⁷. Parašo formuluočiame išvardyta reformatų dvasininkijos hierarchija, kuri nekito ir išliko stabili XVI–XVIII a. laikotarpiu: senjorai – superintendentai, ministrai – kunigai, broliai – katechetai, diakonai, lektorai.

Superintendentas turėjo bažnytinės teisės vykdymo administracinę galią, bet tik sinodui priklausė bažnytinės teisės leidžiamoji galia, galutinė teisminė galia, bažnytinių pareigų skyrimas ir atskaitomybė už jas⁸. XVII–XVIII a. LDK reformatai neturėjo

⁴ ŁUKASZEWICZ, Józef. *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*. Poznań, 1843, t. II, s. 190–231.

⁵ GMITEREK, Henryk. Salinarius Wojciech. *Polski słownik biograficzny (toliau – PSB)*, t. XXXIV, z. 3, s. 360–361; ŁULEWICZ, Henryk. Sudrowski Stanisław. *PSB*, t. 45, z. 3, s. 349–351; SIPAYŁO, Maria. Mikolajewski Daniel. *PSB*, t. XXI/1, z. 88, 1976, s. 154–156; Idem., Paterson Jan. *PSB*, t. XXV, z. 4, s. 330; Idem., Rassius Adam. *PSB*, t. XXX, z. 3, s. 600; Idem., Reder Daniel. *PSB*, t. XXX, z. 3, s. 711–712; SZCZOTKA, Stanisław. Dobrzański Andrzej. *PSB*, t. V, z. 3, s. 264–265; STUDNICKI GIZBERT, Waclaw. Bernacki Samuel. *PSB*, t. I, z. 4, s. 455–456; Idem., Bythner Bogusław. *PSB*, t. III, 1937, s. 181–182; Idem., Bythner Samuel. *PSB*, t. III, 1937, s. 183; Idem., Borzymowski Jan. *PSB*, t. II, 1936, s. 369–370; TWOREK, Stanisław. Krainski Jan Krzysztof. *PSB*, t. XV, z. 1, s. 91–92; Idem., Łabęcki Bałtazar. *PSB*, t. XVIII, z. 2, s. 172–173; Idem., Lutomirski Jerzy. *PSB*, t. XVIII, z. 2, s. 141–142; Idem., Lutomirski Samuel. *PSB*, t. XVIII, z. 2, s. 143–144; Idem., Minwid Mikolaj. *PSB*, t. XXI/2, 1976, s. 316; Idem., Minwid Jan. *PSB*, 1976, t. XXI/2, z. 89, s. 315–316; Idem., Minwid Samuel. *PSB*, 1976, t. XXI/2, z. 89, s. 317–318; WAJSBLUM, Marek. Chrzastowski Andrzej. *PSB*, t. III, 1937, s. 469–471; WASILEWSKI, Tadeusz. Rekuć Jerzy. *PSB*, t. XXXI, z. 1, s. 70–71.

⁶ LUKŠAITĖ, Ingė. Reformacijos Lietuvoje raida ir evangelikų bažnyčių istorija XVI–XVIII a. *Lietuvos evangelikų bažnyčios. Istorijos metmenys*, sud. A. Hermann, Vilnius, 2003, p. 105.

⁷ 1617 04 07. Naugardukas. Vienetos dvasininkija K. Radvilai. *Archiwum Główny Akt dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów (toliau – AR)*, dz. V, Nr. 3623, l. 11.

⁸ MIKALAUSKAS, Rimas. Superintendentas. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, <https://www.mle.lt/straipsniai/superintendentas>

generalinio superintendente pareigybės, skirtingai nei Lenkijos reformatai. 1636 m., remiantis Lenkijos pavyzdžiu, Vieneta mėgino įvesti vyresniojo superintendente pareigybę, priėmus specialų kanoną. Toks asmuo turėjo būti skiriamas vieneriems metams sinodo ir atsakingas už Vienetos ryšių su Lenkijos reformatais palaikymą. Tokiu superintendentu tuo metu patvirtintas Naugarduko superintendentas A. Dobžanskis, kuris privalėjo tartis su bažnyčių patronais, Vienetos įgaliotiniais ir negalėjo vienas priimti sprendimų. Tačiau ši pareigybė neprigijo. Vėlesniuose sinoduose ji nebefigūravo⁹.

Lotyniškai superintendentas reiškė „prižiūrėtoją“ ir savo prasme buvo tapatus vyskupo terminui¹⁰. Patys evangelikai reformatai prilygino superintendente (senjoro) pareigybę vyskupo urėdui, remdamiesi Šv. Rašto argumentacija¹¹. 1637 m. Gdansko agendoje išvardyta visa eilė lotyniškos ir lenkiškos kilmės sąvokų, prasme atitinkančių šį dvasininką – vyskupas, superintendentas, senjoras, vyresnysis, inspektorius, prižiūrėtojas. Agendoje superintendentas teologiškai buvo įprasminamas kaip tas, kuris „žiūri iš viršaus“. Kaip vynininkas, prižiūrintis vyninę. Kaip ganytojas, tačiau esantis po tuo Ganytoju, kuris „užmigo ant kryžiaus ir prisikėlė“. Tačiau tuo pat metu superintendantai buvo laikomi kartu su visais tikinčiaisiais tomis pačiomis bendruomenės avimis. Pabrėžta, jog ši „rimta ir svarbi“ pareigybė yra ne hierarchinio išaukštinimo, bet darbo vieta¹². Pirmuoju Vienetos superintendentu tradiciškai laikomas Simonas Zacijus, 1555 m. patvirtintas Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios distrikto vadovu Vilniuje. Iki 1560 m. Zacijus vadovavo pirmiems dviem besikuriančios bažnyčios vienetais – Brastos (Palenkės) ir Vilniaus distriktams, o nuo 1560 m. Zacijus liko Vilniaus distrikto vadovu, kai Palenkės distrikto superintendentu tapo M. Vendrogovskis. 1595 m. galutinai nusistovėjo Vienetos bažnytinio administravimo struktūra, kurią sudarė šeši distriktai. Kiekvienas distriktas turėjo savo superintendentą¹³.

XVII–XVIII a. superintendente pareigybę buvo užėmę iš viso 93 asmenys. Šis sąrašas nėra baigtinis ir turėtų siekti apie 100 asmenų. Iki 1611 m. neišlikęs Vienetos archyvas neleidžia tiksliai fiksuoti visų XVII a. pradžioje dirbusių superintendentų. Kadangi Vienetos dvasininkijos terpėje buvo susiformavusi ne viena kunigų „dinastija“, t. y. kai reformatų kunigų sūnūs ir anūakai tapdavo dvasininkais, pažymėtina, jog superintendentų pareigose būta po ne vieną tokios „dinastijos“ atstovą: Bytnerių, Žarnoviečių, Renčynskių (po 3 asmenis), Božymovskių, Goiskių, Košarskių, Rasijų, Tšebickių-Taubmanų, Volkų,

⁹ 1636. Vilnius. Provincinis sinodas. *Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1626–1637 (toliau – AS)*, opr. LIEDKE, Marzena, GUZOWSKI, Piotr. Warszawa, 2011, s. 148.

¹⁰ ALEKNAVIČIENĖ, Ona. Ar Martynas Mažvydas buvo vyskupas? *Archivum Lithuanicum*, t. 16, p. 59–122.

¹¹ „nazywaią w słowie Bożem Episkopami albo Dozorcami“, 1726. Bielyčia. Provincinis sinodas. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – LMAVB)*, f. 40, b. 904/2, l. 162v.

¹² *Agenda albo Forma Porządku usługi świętej w zborach ewangelickich koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na wieczną cześć i chwałę Ojcu, Synowi i Duchu S. Bogu w Trójcy jedynemu za zgodną zborów wszystkich uchwałą teraz nowo przejrzana i wydana we Gdańsku (toliau – Agenda)*, Gdańsk 1637, s. 319, 370–371; 1773 06 26. Žiupronys. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 7, l. 168.

¹³ POCIŪTĖ, Dainora. *Nematomos tikrovės šviesa (...)*, p. 111; BEM, Kazimierz. *Ustroje kościołów (...)*, s. 149; LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija LDK ir Mažojoje Lietuvoje*. Vilnius, 1999, p. 287.

Bernackių, Vysockių, Krainskių, Lutomirskių (po 2 asmenis). Rekordininkė šia prasme buvo Minvydų šeima, kurios net 5 atstovai skirtingais laikotarpiais buvo superintendentai. Keletui superintendentų per savo dvasinę karjerą pavyko vadovauti net 3 distriktams (M. Bankovskiui, J. Zygrovijui, D. Renčynskiui, K. Božymovskiui, A. Volkui), dar 10 vadovavo dviem distriktams. Laiko prasme daugiausia superintendentavo: J. Inglisas 29, M. Renčynskis 24, F. Svida 23, M. Bankovskis 22, K. Božymovskis 21, A. Muzonijus 21, J. Božymovskis 20 metų. Kai kurie dvasininkai, vadovaudami tik vienam distriktui, sugebėjo išstarnauti ilgus metus. Taip J. Gordonas 26 metus, o M. Hazleris 20 metų vadovavo Žemaitijos, M. Vysockis 29 metus Palenkės distriktui¹⁴.

XVII a. pirmojoje pusėje Vienetos dokumentuose vartota „*pržiūrėtojo*“ (*dozorca*), arba *superintendente*, sąvoka. XVII a. antrojoje pusėje ir XVIII a. kaip sinoniminė vartota ir *senjoro* sąvoka, suvokiant juos kaip dvasinius senjorus atskirai nuo bažnyčių pasaulietinių senjorų. Kiekvienas superintendentas turėjo padėjėją (konsenJORą), kuris talkino tvarkant administracinius distrikto reikalus. Pastarieji gyveno ir dirbo ne katedrinėje bažnyčioje kartu su superintendentu, bet kitoje, dažniausiai antroje pagal svarbą distrikto bažnyčioje¹⁵. Katedrinėse bažnyčiose superintendentui pastoraciniame darbe padėdavo antrasis bažnyčios kunigas, dar vadintas koadjutoriumi arba ordinariniu kunigu. Jeigu pastarojo nebūdavo, sinodas įgalindavo mokyklos personalo elitą, turintį teologinių žinių, jam talkinti. Taip 1740 m. Kėdainiuose nesant koadjutoriui, sinodas įgaliojo vietos gimnazijos rektorių S. Gordoną ir kunigą, konrektorių J. Svidą padėti distrikto senjorui J. Gordonui, o ordinarinio kunigo algą padalinti jiems dviem¹⁶.

1614 m. sinodas apibrėžė distriktų ribas, nustatydamas, kokiuose pavietuose superintendentai turi prižiūrėti bažnyčias. Vilniaus distriktas apėmė Vilniaus, Trakų vaivadijas, Ašmenos, Lydos, Breslaujos pavietus, Užnerio distriktas – Ukmergės, Upytės ir Kauno pavietus, Naugarduko distriktas – Naugarduko, Riečycos, Mozyriaus, Valkavisko pavietus, Rusios distriktui priklausė Minsko, Oršos, Polocko, Vitebsko pavietai, Mscislavo vaivadija, Žemaitijos distriktas apėmė Žemaitiją, Palenkės distriktas – Brastos, Gardino, Pinsko, Slanimo pavietus¹⁷. Rusios distriktas šaltiniuose kartais dar vadintas „Minsko distriktu“, o Palenkės distriktas „Gardino“, „Brastos“ ar „Palenkės ir Brastos“ distriktu¹⁸. Kiekviename distrikte skirtingu laikotarpiu veikė nuo 15 iki 30 bendruomenių (katedrinės bažnyčios, bažnyčios ir koplyčios). Jų skaičius kito dėl trijų priežasčių: kai kurios bažnyčios sunykdavo, kai kurios būdavo priskiriamos kitam distriktui ar steigtos naujos.

¹⁴ Žr. Priedą Nr. 1 „Vienetos superintendentų sąrašas XVI a. pab.– XVIII a.“.

¹⁵ 1612 07 01–04. Vilnius. Provincinis sinodas. *Monumenta Reformationis Poloniae et Lithuaniae. Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1611–1625 (toliau – MRPL)*, Wilno, 1911, s. 7.

¹⁶ 1740 09 04–06. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, B. 103, L. 307v.

¹⁷ 1614. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 24.

¹⁸ 1614, 1620. Vilnius. Provinciniai sinodai. *MRPL*, s. 24, 27, 59; 1638. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 101; 1681 05 05. Zabludovas. J. K. Krainskis L. K. Radvilaitei, *AR*, dz. V, Nr. 3623, l. 61–63; 1699. Kaidanava. Provincinis sinodas. *Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – LNMMB)*, f. 93, b. 20, l. 414; *AR*, dz. VIII, Nr. 713.

1726, 1736, 1739 m. sinodai pakartojo kanoną, nustatantį, jog senjorai, net ir aptarnaujantys du distriktus, privalo gyventi prie katedrinių bažnyčių ir „nenutolti nuo savo klebonijų“. Kanono laikymąsi turėjo prižiūrėti bažnyčių pasaulietiniai senjorai. Nesilaikantiems šio kanono grėsė algos sumažinimas arba sulaikymas¹⁹. Katedrinės, t. y. centrinės, bažnyčios distrikčiuose buvo šios: Vilniaus – Vilnius, Žemaitijos – Kėdainiai, Palenkės – Zabludovas, Naugarduko – Sluckas, Užnerio – Biržai, Baltarusijos – Kaidanava. Pasitaikydavo ir išimčių, kai distrikto vadovas laikinai ar visą tarnystės laiką reziduodavo ne centrinėje bažnyčioje. Pavyzdžiui, ilgametis Palenkės superintendantas M. Vysockis daug laiko gyveno Sialece²⁰, 1623 m. Rusios superintendantas J. Tomašovičius rezidavo Kopyšiuje²¹, 1625–1638 m. Užnerio superintendantas J. Minvydas – ne Biržuose, bet Naujamiestyje²², 1679–1684 m. Palenkės superintendantas J. K. Krainiskis – Vengruve²³, 1686–1693 m. Palenkės superintendantas J. Žarnovicas – ne Zabluduve, bet Sialece²⁴. 1713–1719 m. Užnerio senjoras A. Skominas rezidavo ne Biržuose, o Naujamiestyje²⁵. 1753 m. išrinkus Vilniaus senjoru G. Beniaševskį, kuris tarnavo Seirijuose, leista jam likti juose ir važinėti į Vilnių paskirta papildomai prie senjoro algos 200 auksinų²⁶. 1758 m. Užnerio senjoras J. Bukovskis rezidavo ne Biržuose, bet Papilyje²⁷.

Superintendantai buvo renkami provinciniuose sinoduose, nenumatant konkrečios kadencijos apimties ar kitokių rotacinių taisyklių. Dirbant tinkamai, daugelis užimdavo tą pareigybę iki mirties. Jų ordinacija turėdavo vykti ne viešų pamaldų metu, o tik provinciniame sinode pirmąją jo veiklos dieną. Inauguruoti turėjo artimiausio distrikto superintendantas, o dalyvauti – visi kiti superintendantai. Dėl subjektyvių priežasčių negalint dalyvauti visiems ar dėl prastų kelių, apsunkinančių atvykimą į sinodą, siekta, kad ordinacijoje dalyvautų bent trys²⁸.

1635 m. Vienetos sinodas, tvirtindamas 1634 m. Vlodavos generalinės konvokacijos nutarimus, pažymėjo, jog visose trijose provincijose (Didžiojoje Lenkijoje, Mažojoje Lenkijoje ir LDK) bažnyčioms vadovauja superintendantai, renkami ir paskiriami sinoduose²⁹. Distrikto dvasininkija pati galėjo inicijuoti superintendente paskyrimą, nurodydama pageidaujamą kandidatą. 1653 m. Žemaitijos distrikto, kuris beveik 3 metus neturėjo

¹⁹ 1726. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 162v; 1739 06 02. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 28v.

²⁰ 1636. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 158

²¹ 1623. Vilnius, Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 81.

²² TWOREK, Stanisław. Minwid Jan. *PSB*, 1976, t. XXI/2, z. 89, s. 315–316.

²³ 1679. Vilnius. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20; ŁUKASZEWICZ, Józef. *Dzieje wyznania (...)*, t. II, s. 223.

²⁴ 1687 05 26. Zabludovas. Palenkės sinodas L. K. Radvilaitės patarėjams. *AR*, dz. V, Nr. 3623, l. 83–84; Łukaszewicz J., *Dzieje wyznania (...)*, t. II, s. 223.

²⁵ 1719 11 03. Papily. P. Balcerovičius A. Skominui. *LMAVB*, f. 40, b. 123, l. 28–29; b. 103, l. 96v.

²⁶ 1753 06 26. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 147v.

²⁷ 1759. Žiupronys. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103.

²⁸ *Agenda albo Forma (...)*, s. 318, 336.

²⁹ 1635. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 132.

superintendento, sinodas kreipėsi į provincinį sinodą, kad šis vadovu patvirtintų Žemaitijos konsenJORą J. Božymovskį. Į prašymą buvo atsižvelgta³⁰. Senjorais rinkti asmenys, savo dvasinėje karjeroje pasiekę konsenJORo pareigybę arba jau buvę kito distrikto senjorais. Senjoru buvo skiriamas nebūtinai to paties distrikto konsenJORas. Vienetos organizacinė struktūra buvo gana labili, pasižymėjo lankstumu.

SenJORų kaitą lemdavo jų mirtys arba senatvės veiksnys, kai jie tiesiog nebegalėdavo atlikti savo pareigų. Mirus senJORui, distrikto konsenJORas turėjo nuvykti į velionio namus, paimti iš ten bažnyčios aktų knygas, apsirūpinti laidotuvėmis, pasitarti su pasaulietiniais senJORais, informuoti provincinį sinodą ir po laidotuvių organizuoti distrikto konvokaciją³¹. 1688 m. mirus buvusiam Užnerio distrikto superintendentui M. Minvydui, sinodas išrinko ir paskyrė superintendentu S. Bytnerį. Provincinis sinodas prašė Užnerio distrikto naujojo senJORo S. Bytnerio, kad šis tęstų M. Minvydo darbus³². 1694 m. mirus Palenkės senJORui J. Žarnoviecui, sinodas paskyrė į jo vietą konsenJORą P. Kopijevičių³³. 1701 m. mirus M. Nievierskiui, Vilniaus senJORu „*visuotiniu sutarimu, patariant Dievo dvasiai*“, išrinktas M. Tšebickis, buvęs Baltarusijos senJORu. Į jo vietą paskirtas Baltarusijos konsenJORas F. Svida³⁴. 1747 m. mirus dviejų distriktų senJORams, sinodas Užnerio senJORu paskyrė Žemaitijos konsenJORą S. Bengeną, o Baltarusijos senJORu – vietos konsenJORą J. Inglisą³⁵. 1775 m. mirus J. Inglisui, Naugarduko distrikto senJORu sinode ordinuotas T. Mackievičius³⁶.

Provinciniam sinodui patvirtinus paskyrimą į senJORo pareigas, šis darbą pradėdavo iškilmingomis pamaldomis centrinėje distrikto bažnyčioje, kur būdavo introdukuojamas, t. y. „įvesdinamas“ į tarnystę. Štai 1726 m. rugsėjo mėn. Kėdainiuose Žemaitijos senJORu patvirtintas J. Gordonas, kurį į pareigas įvesdino Naugarduko senJORas M. Renčynskis, dalyvaujant Kėdainių bažnyčios senJORams ir kuratoriams³⁷.

Retais atvejais distrikto senJORo pareigybė galėjo būti neužimta. Tokiais atvejais Vienetos elitas stengdavosi išspręsti problemą. 1738–1740 m. vadovo neturėjo Baltarusijos distriktas. 1740 m. provincinis sinodas, atsižvelgdamas į tai, jog dvejus metus nėra senJORo, o konsenJORas gyvena kitame distrikte, pavedė Kaidanavos kunigui J. Inglisui prižiūrėti tvarką, atstovauti distrikto interesams, o į pagalbą jam paskyrė Naugarduko senJORą M. Renčynskį³⁸. 1749 m. „našlaujant“, t. y. neturint senJORų dviem distriktams, jais į Žemaitiją ir Užnerį išrinkti M. Hazleris ir F. Bukovskis. Sinodas palinkėjo jiems

³⁰ 1653 05 18–19. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 92.

³¹ *Agenda albo Forma (...)*, s. 319.

³² 1688. Žiupronys. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *MAB RS*, f. 40, b. 125, l. 179v; *STUDNICKI GIZBERT*, Waclaw. Samuel Bythner (1710). *PSB*, t.III, Kraków, 1937, p. 183; *LUKŠAITĖ*, Ingė. Lietuviškos S. B. Chilinskio biblijos spausdinimo aplinkybės. *LTSR MAD*, A serija, t. 35, 1971, p. 98.

³³ 1694 06. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

³⁴ 1701 06 05–07. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

³⁵ 1747 06 25. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 98.

³⁶ 1775. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7.

³⁷ 1726 09 10–11. Postsinodinė Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB*, f. 93, b. 95.

³⁸ 1740 09 04–06. Kaidanava. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 49.

šv. Dvasios dovanų tarnystėje³⁹. 1773 m. laisva Palenkės senjoro pareigybė paskirta konsenJORUI S. Kopyckiui, nors jis pats negalėjo dalyvauti provinciniame sinode. 1770 m. Kaidanavos provincinėje sesijoje Žemaitijos senjoru paskirtas J. Vilamovičius, įvardytas kaip doras ir pavyzdingas Dievo vyras. Tačiau tik 1773 m. Vieneta visiškai įteisino jį kaip superintendentą⁴⁰.

Sulaukę garbingo amžiaus ar susirgę ir negalintys deramai vykdyti savo pareigų superintendentai nebūdavo nušalinami ar keičiami. Tokiais atvejais Vieneta stengdavosi surasti kitą dvasininką, galintį jam pagelbėti vykdyti funkcijas. 1618 m. Užnerio superintendentui esant blogos sveikatos, jam į pagalbą koadjutoriumi priskirtas Naujamiesčio kunigas P. Lucenijus⁴¹. 1627–1628 m. dėl Vilniaus superintendente M. Bankovskio senyvo amžiaus ir blogos sveikatos 9 distrikto bažnyčių priežiūra laikinai pavesta Naugarduko, o dar 7 bažnyčių – Žemaitijos superintendente priežiūrai⁴². 1649 m. Vilniaus senjoras T. Chociševskis dėl senyvo amžiaus nebegalėjo toliau tinkamai eiti savo pareigų. Sinodas dėl jo nuopelnų bažnyčiai paliko Chociševskiui superintendente titulą, o jo pareigų našta uždėjo Vilniaus konsenJORUI M. Matisievičiui⁴³. 1729 m. Žemaitijos konsenJORUI J. Bitneriui buvo patikėta prižiūrėti Kėdainių bažnyčią ir visą distriktą, kadangi senjoras dažnai sinodo pavedimais keliaudavo ir nebūdavo Kėdainiuose⁴⁴. 1741 m. Kėdainių bažnyčios sesija, atsižvelgdama į blogą Žemaitijos senjoro J. Gordonono sveikatą, dėl kurios jis nebegalįs tarnauti kaip anksčiau, rekomendavo provinciniam sinodui, kad jis surastų kunigą, galintį padėti Gordonui atlikti jo funkcijas⁴⁵. 1757 m. atsižvelgdamas į silpną Užnerio senjoro J. F. Bukovskio sveikatą, sinodas pavedė distrikto konsenJORUI S. Žukui padėti Bukovskiui vykdyti senjoro pareigas⁴⁶. 1768 m. sinodas, atsižvelgdamas į senyvą Žemaitijos senjoro M. Hazlerio amžių, pavedė Vilniaus senJORUI ir konsenJORUI padėti šiam tvarkyti užsienio korespondenciją⁴⁷. 1774 m. sinodas ėmėsi padėti Palenkės senJORUI B. Kanotui, kuris dėl vadybinių darbų gausos nebeturėjo galimybių važinėti vesti pamaldų į Siemianovičių bažnyčią. Ši pareiga pavesta Kopyliaus kunigui S. Gizbertui⁴⁸.

Dėl aukštos kvalifikacijos dvasininkų stygiaus pasitaikydavo atvejų, kai vienas asmuo sinodo sprendimu būdavo dviejų distriktų superintendentas, t. y. kai konkrečiam superintendentui buvo pavedama prižiūrėti gretimą distriktą, kuris dėl vienokių ar kitokių priežasčių tuo metu neturėjo vadovo. Tokios „dvigubos superintendentystės“ atvejai nebuvo reti. 1617 m. M. Bankovskis buvo Rusios ir Palenkės superintendentas. 1630 m.

³⁹ 1749 06 24–07 06. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 112v.

⁴⁰ 1773 06 26. Žiupronys. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 168.

⁴¹ 1618. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 48.

⁴² 1628. Vilnius, provincinis sinodas. *AS*, s. 37.

⁴³ 1649 06 13. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 126.

⁴⁴ 1729 08 29. Postsinodinė Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB*, f. 93, b. 95.

⁴⁵ 1741 06 01. Kėdainiai. Priešsinodinė bažnyčios sesija. *LNMMB*, f. 93, b. 95.

⁴⁶ 1757. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103.

⁴⁷ 1768 06 20. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 63.

⁴⁸ 1774. Biržai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 276

dėl Vilniaus superintendente M. Bankovskio senatvės ir pasiligojimo sinodas pavedė A. Dobžanskiui prižiūrėti Vilniaus ir Naugarduko distriktus. Tai pastarasis vykdė iki 1636 m.⁴⁹ 1653 m. S. Minvydas buvo Užnerio ir Žemaitijos superintendantas⁵⁰. 1687 m. mirus Vilniaus ir Baltarusijos distriktų superintendantui K. Žarnoviecui, provincinis sinodas vėl paskyrė du atskirus asmenis vadovauti šiems distriktams: Vilniaus superintendentu tapo Naugarduko konsenjas M. Nieverskis, o Baltarusijos – J. Kosarskis. K. Žarnoviecas dviem distriktams vadovavo net 8 metus (1680–1687)⁵¹. D. Renčynskis 1649 m. prižiūrėjo Baltarusijos ir Vilniaus distriktus. Dvigubai senjorystei reikėjo didelių vadybinių pastangų. 1719 m. F. Svida, būdamas garbaus amžiaus, atsisakė būti Baltarusijos distrikto senjoru ir liko darbuotis Naugarduko distrikte, nors abu distriktus prižiūrėjo nuo 1712 m. Baltarusijos senjoru sinodas paskyrė konsenją J. Izbickį⁵². Neišrinkus distrikto senjoro, laikinai jo pareigas galėjo eiti gretimo distrikto senjoras. Taip 1715 m. sinode nepavykus išrinkti Baltarusijos senjoro, distriktas laikinai buvo prijungtas prie Naugarduko distrikto, kurio senjoras turėjo prižiūrėti abiejų distriktų bažnyčias⁵³. 1747 m. J. Renčynskis buvo Baltarusijos ir Palenkės distriktų superintendantas⁵⁴.

Superintendantai nuo pareigų galėjo būti nušalinti dėl aplaidaus pareigų vykdymo arba jeigu įsipainiodavo į skandalus dėl dvasininkui nederamo gyvenimo būdo. 1612 m. provincinis sinodas nušalino nuo pareigų Rusios superintendentą Dambrovskį kaip „netinkamą“ dėl neįvardytų jo sukeltų skandalų⁵⁵. 1622 m. Naugarduko superintendantas F. Goiskis buvo nušalintas nuo pareigų, kadangi vykdė jas aplaidžiai neatsakingai: ilgą laiką nevykdė bažnyčių vizitacijų, o atvykęs į provincinį sinodą išvažiavo iš jo be pateisinamos priežasties⁵⁶.

Sinodinė veikla

Superintendentų kaip bažnyčios vadovų funkcija pirmiausia atsispindėjo sinodinėje veikloje, organizuojant, vadovaujant ir dalyvaujant generaliniuose, provinciniuose ir partikuliariniuose sinoduose, kurie atspindėjo evangelikų reformatų bažnyčios kolegialų valdymo modelį. Generaliniai (arba Nacionaliniai) sinodai (konvokacijos) buvo bendri Lenkijos ir Lietuvos reformatų dvasinio ir pasaulietinio elito suvažiavimai, kuriuose dažniausiai svarstyti liturginiai, homiletiniai, kanonų teisės klausimai, siekiant suvienodinti

⁴⁹ 1630. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 70.

⁵⁰ 1653 05 18–19. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. LNMMB, f. 93, b. 92; 1658 06 05. Kėdainiai. Ekstraordinarinė Vienetos sesija. LMAVB, f. 40, b. 125, l. 29.

⁵¹ 1687 06 08–12. Kaidanava. Provincinis sinodas. LNMMB, f. 93, b. 20.

⁵² 1719. Kėdainiai. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 93v.

⁵³ 1715 06 30–07 04. Kėdainiai. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 58.

⁵⁴ LMAVB, f. 40, b. 904/1, l. 105v.

⁵⁵ 1612 07 01–04. Vilnius. Provincinis sinodas. MRPL, s. 8.

⁵⁶ 1622. Vilnius. Provincinis sinodas. MRPL, s. 68.

Lenkijos ir LDK evangelinių bažnyčių funkcionavimą. Į juos Vieneta siųsdavo savo delegaciją, kuriai visuomet vadovaudavo kažkuris iš distriktų superintendentų.

1614 m. superintendentas M. Minvydas ir kunigas P. Paplonskis kartu su 4 LDK distriktų superintendentais sinodo buvo paskirti 1615 m. vykti į Varšuvą susitikti su Lenkijos bažnyčių dvasininkais bei patronais. Žemaitijos distrikto bažnyčios dviem savo delegatams turėjo surinkti po 60 auksinų kolektos⁵⁷. 1626 m. Orlės (Palenkė) konvokacijoje dalyvavo Palenkės superintendentas M. Vysockis⁵⁸. 1626 m. Žemaitijos superintendentas A. Rasijus kartu su dar 3 Vienetos superintendentais buvo deleguotas vykti į Belžycų (Mažoji Lenkija) sinodą, nagrinėjusio lenkiškos Biblijos (nauja Brastos Biblijos versija – aut. past.) vertimo bei kalvinistų liturgijos klausimus⁵⁹. 1633 m. Orlėje kaip Vienetos atstovai dalyvavo Vilniaus ir Naugarduko superintendentas A. Dobžanskis ir Palenkės superintendentas M. Vysockis. Jie vadovavo LDK delegacijai, kurioje buvo dar keli kunigai ir pasaulietiniai senjorai. Delegacijos užduotis buvo siekti, kad iš reformatų pamaldų nebūtų išimtos klasikinės giesmės, kad liturgijoje toliau būtų naudojami J. Zigrovijaus, Heidelbergo katekizmai⁶⁰. 1634 m. provincinis sinodas pirmuoju kanonu aptarė LDK atstovų dalyvavimą Vlodavos (miestas Liublino vaivadijoje) konvokacijoje. Sudaryta Vienetos atstovų delegacija, kurią sudarė Vilniaus superintendentas A. Dobžanskis, Palenkės superintendentas M. Vysockis, Vilniaus kunigas B. Labenskis ir Seirijų kunigas S. Minvydas, taip pat 6 pasaulietiniai senjorai. Delegacija turėjo nuvykti į Vlodavą ir pagal sudarytą instrukciją atstovauti LDK bažnyčias. Prieš metus vykusioje Orlės konvokacijoje svarstyta Didžiosios Agendos teksto korektūra. Buvo įvesta pakeitimų superintendentų skyrimo, vizitacijų vykdymo ir santuokų sudarymo tvarkoje, be to, ketinta katechetams suteikti teisę vykdyti krikšto ir Šv. Komunijos apeigas. Daugeliui šių principų Vieneta nebuvo linkusi pritarti. 1634 m. delegacijos tikslas buvo diskutuoti su Lenkijos reformatais dėl minėtų kanonų teisės naujovių. Konvokacijoje dalyvavę superintendentai ir senjorai parengė raštą, kurį turėjo pristatyti Vienetos sinode⁶¹. 1635 m. provincinis sinodas patvirtino Vienetos nuostatą ateityje ir toliau dalyvauti generaliniuose superintendentų suvažiavimuose. Numatyta, jog tokie suvažiavimai turėtų prasidėti 1637 m. ir vykti kas trejus metus (Torunėje, Orlėje, Vlodavoje). Dėl rimtų priežasčių pasikeitus susirinkimo vietai, tos vietos superintendentas privalėjo laiškais informuoti savo kolegas ir paskirti kitą artimesnę saugesnę vietą tam. Suvažiavimas turėjo vyti priimančiojo distrikto lėšomis, o dalyvių kelionpinigiais turėjo pasirūpinti provinciniai sinodai. Superintendentas, negalintis atvykti į sinodą, vietoj savęs turėjo paskirti kokį kolegą⁶². 1639 m. Vilniaus superintendentas B. Labenckis ir Užnerio distrikto vadovas S. Minvydas dalyvavo Orlės

⁵⁷ 1614 06 ?–25. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *MRPL*, s. 19–20.

⁵⁸ ŁUKASZEWICZ, Józef. *Dzieje wyznania (...)* t. II, s. 221.

⁵⁹ 1626. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 1–2.

⁶⁰ 1633. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 101–102.

⁶¹ 1634. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 115–116; *LMAVB*, f. 40, b. 12, l. 46.

⁶² 1635. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 132.

sinode, kur buvo diskutuojama dėl Agendos korekcijos⁶³. 1644 m. Palenkės superintendantas M. Vysockis ne tik dalyvavo Orlės konvokacijoje, bet ir išspausdino jos nutarimus Liubčioje. Pastarojoje konvokacijoje dalyvavo taip pat Rusijos superintendantas J. Raniševskis, Užnerio – S. Minvydas, Žemaitijos – S. Tamošauskas. Kadangi tuo metu Vienetos išde nebuvu lėšų kelionpinigiams, nutarta įpareigoti minėtų distriktų kunigus, kad jie savo bažnyčiose surinktų specialią rinkliavą ir atiduotų superintendantams⁶⁴.

1645 m. į Torunės generalinį sinodą vyko Vienetos delegacija, sudaryta iš 7 dvasininkų, kuriai vadovavo Palenkės superintendantas M. Vysockis ir Naugarduko superintendantas A. Muzonijus. Jiems kelionei skirta po 100 auksinų 13 savaičių laikotarpiui. Rinkliava tam buvo organizuojama visuose distriktuose⁶⁵. Vieneta ne formaliai siūsdavo savo dvasinio elito vadovus į susitikimus su Lenkijos reformatais. 1665 m. sinodas atskiru kanonu konstatavo, jog reikėtų, kad generalinės konvokacijos su Lenkijos broliais vyktų dažniau⁶⁶. 1675 m. sinodas Žemaitijos superintendantą M. Minvydą išrinko dalyvauti kitų metų Chmielniko (miestas Kielcų pavieta Lenkijoje) konvokacijoje, tačiau jis neturėjo galimybių į ją nuvykti. 1678 m. Minvydas dalyvavo Orlės konvokacijoje. Į pastarąją, be Minvydo, vyko Palenkės senjoras ir 6 Vienetos pasaulietiniai senjorai, kurie 2 savaitės prieš konvokaciją susirinko pasitarti. Žemaitijos superintendantui ir konsenjorui kaip esantiems geografiškai toliausiai buvo numatyti kelionpinigiai, skaičiuojant auksinų skaičių atitinkamai nuvažiuotų mylių skaičiui. Užnerio superintendantas T. Kšyvienskis delegatams nuo savo distrikto paaukojo surinktus 200 auksinų⁶⁷.

Žemaitijos superintendantas J. Rekutis buvo Vienetos delegatas generaliniuose sinoduose 1712 m. Torunėje ir 1716, 1718, 1719 m. Gdanske⁶⁸. Palenkės senjoras G. Dyjakievičius buvo Vienetos atstovas 1713 m. generaliniame sinode Gdanske. Vieneta iš generalinės kolektos lėšų skyrė jam 400 timpų kelionpinigių⁶⁹. 1768 m. Vilniaus senjoras A. Monkievičius vadovavo delegacijai į Torunės sinodą, o 1782 m. Naugarduko senjoras B. Bytneris – į Vengruvo sinodą⁷⁰.

Superintendantai sprendavo neeilinių Vienetos sinodų (konvokacijų) bei kasmetinių provincinių sinodų rengimo reikalus. Provincinis sinodas buvo aukščiausias Vienetos

⁶³ TWOREK, Stanisław. Łabęcki Bałtazar. *PSB*, t. XVIII, z. 2, s. 172–173; Idem., Minwid Samuel. *PSB*, 1976, t. XXI/2, z. 89, s. 317–318.

⁶⁴ ŁUKASZEWICZ, Józef. *Dzieje wyznania (...)*, t. II, s. 221, 229; 1644. Provincinis sinodas. *AR*, dz. VIII, Nr. 713; 1644. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 115.

⁶⁵ *LMAVB*, f. 40, b. 40, l. 2; LIEDKE, Marzena; GUZOWSKI, Piotr. Problemy finansowe ewangelickiej Jednoty Litewskiej w pierwszej połowie XVII w. w świetle akt synodów prowincjonalnych. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 2017, t. LXXVIII, s. 120–121.

⁶⁶ 1665. Vilnius. Provincinis sinodas. *AR*, dz. VIII, Nr. 713.

⁶⁷ TWOREK, Stanisław. Minwid Mikolaj. *PSB*, t. XXI/2, 1976, s. 316; 1678. Provincinis sinodas. *AR*, dz. VIII, Nr. 713; 1675 06 26. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 95.

⁶⁸ MAŁŁEK, Jerzy. *Opera selecta*, t. IV. *Reformacja i protestantyzm w Polsce i Prusach (XVI–XX w.)*. 2012, Toruń, s. 411; WASILEWSKI, Tadeusz. Rekuć Jerzy. *PSB*, t. XXXI, z. 1, s. 70–71.

⁶⁹ 1713 06 25. Bielyčia. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 40v.

⁷⁰ STUDNICKI GIZBERT, Waclaw. Bythner Boguslaw. *PSB*, t. III, 1937, s. 181–182.

valdymo organas, kuris rinkdavosi vieną kartą per metus, dažniausiai birželio mėn., ir trukdavo nuo vienos iki kelių dienų. Jame dalyvaudavo visų distriktų superintendantai, dalis deleguotų kunigų, pasaulietiniai senjorai, Vienetos įgaliotinis. Skirtingais atvejais dalyvių skaičius siekdavo nuo keliolikos iki keliasdešimt asmenų. Kaip apibrėžė Gdansko Agenda, provinciniai sinodai buvo skirti keliems tikslams: atnaujinti ir sutvirtinti brolišką meilę Vienetos valdančiųjų gretose, praktikuoti „gerą valdymą“, vykdyti bažnytinės drausmės priežiūrą, dvasininkų (kunigų, diakonų) ordinacijas ir lektorių bei pasaulietinių senjorų paskyrimus, apsvarstyti įvairius bažnyčių poreikius⁷¹.

Superintendantai privalėjo dalyvauti kiekviename provinciniame sinode. 1614 m. nustatyta, jog neatvykęs į sinodą Vilniuje pirmą kartą turi sumokėti 6 kapas, antrą kartą – 12 kapų, o trečią kartą – sinodo nustatytą baudą⁷². 1677 m. nuostata dėl privalomo dalyvavimo sinoduose pakartota⁷³. Senjorui neatvykus į sinodą, buvo reikalaujama, kad tokiu atveju bent laišku informuotų apie neatvykimą ir būtinai pasirodytų kitame sinode⁷⁴. Žinoma, realybėje ne visuomet visi 6 superintendantai dalyvaudavo sinode. Ne kartą nutikdavo taip kaip 1754 m., kai Žemaitijos distrikto sinodas informavo provincinį sinodą, jog Kaidanos sinode dėl prastos sveikatos negalėjo dalyvauti distrikto senjoras, o kiti kunigai neturėjo galimybių atvykti dėl tolimo kelio⁷⁵. Visgi provinciniuose sinoduose visuomet dalyvaudavo ne mažiau kaip 4 superintendantai.

Superintendantai provinciniuose sinoduose pravedavo iškilmingas pamaldas pirmąją beprasidedančio sinodo dieną ir malda užbaigdavo sinodo posėdžius. XVII a. pirmojoje pusėje dar ir pirmininkaudavo, būdami sinodo direktoriais, vėliau susiklostė tradicija pirmininkais rinkti kurį nors pasaulietinį bažnyčiose senjorą. Superintendantai pristatydavo partikuliarinių sinodų nutarimus, bažnyčių fundacinius dokumentus bei distriktų praėjusių metų pajamų ir išlaidų ataskaitas⁷⁶. Štai 1647 m. Naugarduko superintendantas sinode turėjo pristatyti Mozyriaus stalininkienės fundacinį raštą⁷⁷. 1676 m. Naugarduko superintendantas J. Lutomirskis pateikė 1673–1676 m. finansines ataskaitas iš alumnų palivarkų, kuriuos bažnyčia patvirtino⁷⁸. 1699 m. sinodas priėmė specialų kanoną „Apie kasmetinį bažnyčių pajamų skaičiavimą“. Iš jo aišku, jog Vienetos sinodai iki tol *de facto* negalėjo deramai atlikti distriktų bažnyčių finansų apskaitos, kadangi superintendentų nepasiekdavo detali informacija apie bažnyčių pajamas, kurios susidėjo iš labai daug segmentų – fundacijų, užstatymų, paskolų procentų, testamentinių užrašymų, generalinių ir partikuliarinių kolektų. Nutarta, jog provinciniuose sinoduose superintendantai privalo

⁷¹ *Agenda albo Forma (...)*, s. 342–363.

⁷² 1614 06 25. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 19.

⁷³ 1677 07 04. Vilnius. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

⁷⁴ 1713 06 25. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 42.

⁷⁵ 1756 06 13–14. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2944, l. 122.

⁷⁶ 1619 m. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 51; 1737 07 04–05 Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 18.

⁷⁷ 1646 06 10. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 121.

⁷⁸ 1676 06. Vilnius. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20, l. 17.

pristatyti detalias savo distrikto finansines ataskaitas, parengtas kartu su pasaulietiniais senjorais ir bažnyčių ūkvedžiais ir išnagrinėtas distriktų sinoduose ar bažnyčios vyresniųjų sesijose⁷⁹. 1700 m. nutarta, jog senjorai (superintendentai) provinciniuose sinoduose privalo pristatyti savo distriktų pajamas/išlaidas⁸⁰.

Retais atvejais superintendentų galios išaugdavo, kai negalėdavo vykti sinodai. Jo vaidmuo būdavo ypač svarbus laikotarpiais, kai dėl karų, visuotinio šaukimo prievolės vykdymo (į sinodą vykstantys pasauliečiai distriktų senjorai privalėjo ją atlikti) ar visuotinių neramumų provinciniai sinodai negalėdavo susirinkti. Tada visi distrikto klausimai iš esmės būdavo superintendento žinioje, jam priimant asmeninius sprendimus arba šaukiant konvokacijas bei partikuliarinius sinodus⁸¹. Taip 1630 m. siaučiant maro epidemijai, Vieneta konstatavo, jog svarbiausius distrikto klausimus superintendentai turi teisę spręsti arba patys vienasmeniškai, arba šaukdamai partikuliarinius sinodus bei konvokacijas⁸². Taip buvo ir 1656–1657, 1734 1764, 1767 m., kai sinodai nevyko dėl šalyje vykstančių karų, konfederacijų, tarpuvaldžių politinės sumaišties.

Superintendentui išvykus į sinodą, pamaldas vietoj jo turėdavo vesti antrasis bažnyčios kunigas, o jam nesant, superintendentas privalėjo pasirūpinti dvasininko iš kitos distrikto bažnyčios pritraukimu. 1671 m. Žemaitijos superintendentas J. Božimovskis prieš vykdamas į sinodą vietoj savęs patarnauti bažnyčioje ir prižiūrėti vietos mokyklą Kėdainiuose pakvietė Raseinių kunigą Lempickį. Už darbą Lempickiui kas savaitę turėjo būti mokama 10 auksinų. J. Božimovskiui užtrukus sinodinėje kelionėje pusantros savaitės, Lempickiui sumokėta 15 auksinų⁸³.

Prieš provincinį sinodą superintendentai organizuodavo distriktų sinodus arba sesijas, pirmininkaudavo joms, buvo atsakingi už nutarimų vykdymą tarp tarp sesijų⁸⁴. 1732 m. sinodas pažymėjo, kad prie kiekvienos katedrinės bažnyčios esantys senjorai yra atsakingi organizuoti distriktų sinodus. Tai fiksuota kaip viena svarbiausių jų pareigų⁸⁵. Distriktų sesijose nagrinėti patys įvairiausi klausimai: finansiniai (bažnyčios pinigų skolinimas; bažnyčios pastatų nuoma ir pirkimas bei pardavimas; algos kunigams ir katechetams; bažnyčios biudžeto balansas), karitatyviniai (špitolės veikla; išmaldos vargšams rinkimas), teologiniai, liturginiai ir bažnytinės disciplinos (dienų paskyrimas konkrečių kunigų tarnystei; religinių švenčių organizavimas; parapijiečių elgsena per pamaldas; kunigų elgesys), švietimo (gimnazijos veikla), dvasinio personalo gyvenimo ir veiklos kokybės, taip pat santykių su miesto liuteronais atvejai. Partikuliarinį sinodą ekstrordinariniais atvejais galėjo organizuoti ir ne to distrikto vadovas. Štai, 1624 m. mirus

⁷⁹ 1699. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

⁸⁰ *LNMiMB*, f. 93, b. 20, l. 417.

⁸¹ „*Limitatia sinodu provincialnego*“, 1651 06 18. Vilniaus provincinis sinodas. *LMAVB, RS*, f. 40, b. 125, l. 3v.

⁸² 1630. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 74–75.

⁸³ 1671 05 29. Kėdainių bažnyčios ekstrordinarinė sesija. *LNMMB*, f. 93, b. 541, l. 27.

⁸⁴ LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacijos Lietuvoje raida (...)*, p. 103

⁸⁵ 1732 06 25–26. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 235.

Žemaitijos superintendantui S. Lenartovičiui, tokį sinodą Kėdainiuose sušaukė Užnerio superintendantas P. Paplonskis, dalyvavo ir Vilniaus superintendantas M. Bankovskis⁸⁶.

Dar viena superintendentų vadybinė funkcija buvo vadovauti įvairioms provincinio sinodo paskirtoms komisijoms bei delegacijoms, siunčiamoms su įvairiais pavedimais į konkrečias bažnyčias. 1628 m. sinodas paskyrė Naugarduko ir Žemaitijos superintendantus revizuoti Vilniaus bažnyčios įgaliotinį. Revizoriai su keliais pasaulietiniais senjorais 1629 m. turėjo nuvykti į Vilnių ir surašyti 1628 metų finansinę ataskaitą⁸⁷. 1655 m. paskirta komisija, vadovaujama Žemaitijos ir Užnerio superintendentų, turėjusi revizuoti Švobiškio, Pašušvio ir Šiluvos bažnyčias⁸⁸. 1669 m. Sinodas paskyrė komisiją, vadovaujamą Žemaitijos ir Vilniaus superintendente, turėjusią nuvykti į Šiluvą, inventorizuoti bažnyčios valdą, pajamas ir nuspręsti dėl palivarko perkėlimo į kitą vietą⁸⁹. 1684 m. sinodas sudarė komisiją, vadovaujamą Žemaitijos superintendente D. Mikolajevskio ir Užnerio senjoro, turėjusią nuvykti į Švobiškį, inventorizuoti bažnytinės valdos pajamas, sudaryti valdos inventorių, išnagrinėti vietos tikinčiųjų skundus prieš vietos seniūną ir, jei reikės, pakeisti jį kitu asmenimi⁹⁰.

Sinodas siūsdavo delegacijas pas bažnyčios patronus Radvilas, siekdamas informuoti didikus apie nutarimus ir pateikdamas prašymus dėl bažnyčių rėmimo. 1669 m. Vilniaus ir Žemaitijos superintendantai į Karaliaučių B. Radvilai vežė sinodo parengtą raštą⁹¹. Patys bažnyčios patronai superintendantus taip pat pasitelkdavo kaip savo dvaro dvasinius klientus, kad pristatytų sinodui savo religinės politikos nuostatas. 1668 m. B. Radvila pavedė Žemaitijos ir Naugarduko superintendantams sinode pristatyti jo pageidavimus⁹².

1710 m. Vienetos sinode nutarta skirti komisiją revizuoti Karaliaučiaus bažnyčios archyvą ir liturginius reikmenis, kurioje turėjo būti Vilniaus bei Naugarduko distriktų senjorai. 1711 m. Naugarduko senjoras Liutomirskis vadovavo Vienetos komisijai, kuri inventorizavo bažnyčios liturginius indus ir finansines ataskaitas⁹³. 1715 m. Naugarduko senjoras F. Svida deputuotas vykti komisijoje į Karaliaučių pas kunigaikštienę tartis dėl bažnytinių valdų patirtų skriaudų ir fundacijų vykdymo atnaujinimo⁹⁴. 1752 m. į Karaliaučių vyko revizijos komisija, vadovaujama Žemaitijos senjoro M. Hazlerio⁹⁵. 1756 m. Vienetos komisija, vadovaujama Vilniaus senjoro G. Beniaševskio, sinodo pasiūsta į Karaliaučių, revizavo vietos bažnyčios finansus ir surašė ataskaitą, kurioje

⁸⁶ 1624 10 20. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas K. Radvilai. AR, dz. V, Nr. 3623, l. 18–19.

⁸⁷ 1628. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 35–36.

⁸⁸ 1655 06 06. Vilniaus provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 125, l. 25.

⁸⁹ 1669 08 15. Kėdainiai. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 125, l. 72.

⁹⁰ 1684 06 11–12. Kėdainiai. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 125, l. 152.

⁹¹ 1669 09 22. Kėdainiai. Vienetos sinodas B. Radvilai. AR, dz. V, Nr. 3623, l. 45.

⁹² 1668 06 22. Varšuva. B. Radvila S. Nezabitauskiui. AR, dz. IV, Nr. 76, l. 29.

⁹³ 1711 06 17. Kėdainiai. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 14; 1711 06 18–19. Sluckas. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 9.

⁹⁴ 1715 06 30. Kėdainiai. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 60v.

⁹⁵ 1752 06 24. Kaidanava. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/1, l. 140.

fiksavo ūkvedžio A. Karketelio skolų klausimus⁹⁶. 1781 m. sinodas siuntė į Karaliaučių Vilniaus senjorą, kad jis inventorizuotų vietos bažnyčios finansinę situaciją, prižiūrint Karaliaučiaus bažnyčios kunigui Bėrui⁹⁷.

Dvasininkų ordinacijos ir paskyrimai

Tai buvo išskirtinė superintendentų pareiga ir funkcija. Kartais jos vykdavo Vienetos sinodų metu, tačiau neretai ir patys superintendentai turėjo įgaliojimus ar net tiesioginį sinodo pavedimą praveisti ordinacines apeigas savo bažnyčiose. Kanonų teisė nustatė, jog kunigai, „kad būtų mažiau klaidų paskyrimuose“, turi būti ordinuojami ir inauguruojami provinciniuose sinoduose, tačiau distriktuose senjorams nebuvo draudžiama ordinuoti, tačiau vėliau tos ordinacijos turėjo būti patvirtinamos sinoduose⁹⁸. 1637 m. Kėdainių gimnazijos mokytojas Mykolas Matysevičius, norėdamas būti ordinuotas kunigu, nespėjo to padaryti sinodo metu. Sinodas leido Žemaitijos superintendentui egzaminuoti jį iš teologijos bažnyčioje ir ordinuoti kunigu⁹⁹. 1640 m. sinodas leido superintendentams ordinuoti kunigais tuos katechetus, kurie nespėjo būti ordinuoti sinodo metu. Distriktuose jiems turėjo būti surengti egzaminai, o distriktų sinodai galėjo tai patvirtinti¹⁰⁰.

1641 m. Naugarduko senjoras gavo sinodo nurodymą, atsižvelgiant į atitinkamą atestaciją ordinuoti kunigu V. Smoliką ir nukreipti jį tarnauti į Vitebską¹⁰¹. 1642 m. katechetas J. Šidlovijus, tarnavęs Sialece prie Palenkės superintendento, pastarojo patikrintas dėl gyvenimo būdo, turėjo būti šio ordinuotas į kunigus¹⁰². 1648 m. sinodas leido Žemaitijos superintendentui Kėdainiuose ordinuoti kunigu A. Naševskį Šv. Komunijos apeigų metu, pradžioje jį išegzaminavus¹⁰³. 1658 m. birželio 11 d. Kėdainiuose kunigu ordinuotas Zabludovo mokyklos mokytojas Jonas Kristupas Krainkis. Ordinacijos apeigą, dalyvaujant Vilniaus kunigui J. Audziejevičiui ir Promiežų kunigui J. Chelchovskiui, „*viešai Kėdainių bažnyčioje*“ pravedė superintendentas J. Božymovskis. Po ordinacijos K. Krainkis nukreiptas tarnauti į B. Radvilos dvarą¹⁰⁴. 1677 m. ilgamečiam Gėluvos kunigui Jurgiui Reimeriui pareiškus norą baigti tarnystę dėl senatvės, Žemaitijos superintendentas gavo distrikto sinodo pavedimą Gėluvos tikinčiųjų akivaizdoje egzaminuoti, o paskui Kėdainių bažnyčioje kunigu ordinuoti Lazarovičių. Nėra aišku, ar tai buvo įgyvendinta, nes

⁹⁶ 1756 10 29. Karaliaučius. Susitarimas tarp Vienetos komisijos ir A. Karketelio. *LMAVB*, f. 40, b. 157, l. 21–24.

⁹⁷ 1781 06 24. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 511.

⁹⁸ *Agenda albo Forma (...)*, s. 265–305.

⁹⁹ 1637. Vilnius. Vienetos sinodas. *AS*, s. 162.

¹⁰⁰ 1640 06. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB, RS*, f. 267, b. 2901, l. 105v.

¹⁰¹ 1641. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 108.

¹⁰² 1642. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 108v.

¹⁰³ 1648 06 21. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 125 v.

¹⁰⁴ 1658 04 12. Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB, RS*, f. 93, b. 540, l. 131.

J. Reimeris kunigavo Gėluvoje bent iki 1680 m¹⁰⁵. 1678 m. superintendentas M. Minvydas egzaminavo būsimą Kėdainių kunigą, tuomet dar katechetą, Samuelį Lipskį, kandidatuojančią į ministrus, o provinciniame sinode lektoriumi ordinavo ir pristatė Joną Patersoną, kuris turėjo likti dirbti Kėdainiuose¹⁰⁶.

1689 m. Naugarduko senjorui pavesta ordinuoti diakonu ir kunigu Slucko gimnazijos rektorių J. Jordaną, o Užnerio senjorui – kunigu distrikte S. Kšyvinškį¹⁰⁷. 1708 m. Naugarduko senjoras Slucke prieš ordinaciją egzaminavo D. Renčynskį, o Palenkės senjoras Zabludeve – V. Kopijevičių¹⁰⁸. Kunigų ordinacijos dažnai vyko pačiuose sinoduose, dalyvaujant patiems kandidatams. 1718 m. gavęs gerą Naugarduko senjoro rekomendaciją, kunigu ordinuotas J. Bochicas, ceremoniją palydint „vyresniųjų rankų uždėjimu“. Pastarąją biblinę procedūrą vykdė superintendentai. Tais pačiais metais K. Kozarynas, gerai užsirekomendavęs Kėdainių mokykloje, buvo nominuotas į kunigo tarnystę. Naugarduko ir Baltarusijos senjorai Kaidanavoje turėjo pravesti jo ordinaciją¹⁰⁹. 1726 m. sinodas leido Kėdainiuose Žemaitijos senjorui Griežės kunigu ordinuoti iš Mintaujos atvykusį M. Petroseliną¹¹⁰.

Ordinuojuojant kunigystei svarbios buvo superintendentų rekomendacijos nuomonės. Jos nebuvo tik procedūrinis veiksmas, bet svarbus argumentas, pažymimas sinodų protokoluose. 1710 m. J. Audzievičius iš Žemaitijos senjoro gavo rekomendaciją sinodui būti ordinuotu kunigu¹¹¹. 1731 m. Žemaitijos ir Užnerio senjorai kunigu Kėdainiuose ordinavo A. Hulevičių¹¹². 1737 m., atsižvelgiant į Naugarduko ir Baltarusijos senjorų nuomones, kunigu ordinuotas Slucko gimnazijos rektorius J. Renčynskis¹¹³. 1744 m. Žemaitijos senjoras per Adventą Kėdainiuose diakonu ordinavo A. Forsajų. Tų metų sinode pastarasis pademonstravo erudiciją ir gebėjimus būti kunigu. Po senjoro rekomendacijos sinodas jį ordinavo ministru¹¹⁴. 1749 m. sinodas nurodė, kad Vilniaus senjoras turi įgaliojimą ordinuoti kunigu B. Bytnerį. Ordinacija, matyt, nebuvo įvykdyta, nes 1751 m. sinodas pavedė Žemaitijos ir Užnerio senjorams ordinuoti kunigu B. Bytnerį ir patvirtino T. Molesono jau įvykusią ordinaciją Biržuose, kurią pravedė Užnerio senjoras¹¹⁵.

Ordinacija galėjo būti ir „ankstyva“, kai buvo kalbama apie kunigų stygių konkrečiose bažnyčiose. 1642 m. trūkstant kunigų, sinodas įpareigojo Žemaitijos ir Užnerio

¹⁰⁵ 1677. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB, RS, f. 93, b. 92.*

¹⁰⁶ 1678 06 19–22. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB, RS, f. 40, b. 125, l. 114v; 116v.*

¹⁰⁷ 1689 06 21–22. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LNMMB, RS, f. 93, b. 20.*

¹⁰⁸ 1708 09 04–06. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 103, l. 50.*

¹⁰⁹ 1718 06 26–27. Žiupronys. Provincinis sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 80, 81v.*

¹¹⁰ 1726. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 171.*

¹¹¹ 1710 06 14–15. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB, f. 267, b. 2944, l. 40v.*

¹¹² 1731 06 05. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 228.*

¹¹³ 1737 07 04–05. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 904/1, l. 13.*

¹¹⁴ 1744 09 04. Žiupronys. Vienetos sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 904/1, l. 76.*

¹¹⁵ 1749 06 24–07 06. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 904/1, 904/1, l. 121; 1751 06 27 – 07 06. Kėdainiai. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/1, l. 128.*

superintendentus Čedasų bažnyčioje ordinuoti kunigu Putiatą¹¹⁶. 1676 m. sinodas pažymėjo, kad, nepaisant to, jog nenorėta „taip greitai“ ordinuoti kunigu P. Lazarovičiaus, tačiau stingant Žemaitijos distrikte Dievo tarnų ir mirus ilgamečiam Gėluvos bažnyčios kunigui M. Reimeriui, distrikto senjorui leista ordinuoti Lazarovičių¹¹⁷.

1739 m. sinodas patvirtino Kėdainių gimnazijos konrektorius ir diakono J. Svidos, pademonstravusio tinkamumą gyvenimo būdu ir teologiniu išsilavinimu, ordinavimą kunigu, kurį Žemaitijos senjoras pravedė Kėdainiuose¹¹⁸. 1755 m. Užnerio ir Žemaitijos senjorams pavesta ordinuoti kunigu J. Krosnievičių¹¹⁹. 1762 m. sinodas konstatavo, jog Vilniaus senjoras ordinavo lektoriumi ir diakonu J. Nerlichą. Šiam sinode pademonstravus teologines žinias, leista Vilniaus ir Žemaitijos senjorams ordinuoti jį kunigu. 1763 m. tai buvo padaryta¹²⁰. 1768 m. Žemaitijos senjoras M. Hazleris ordinavo kunigais iš Olandijos po studijų grįžusį M. Hazlerį, iš Frankfurto grįžusį S. Renčynskį, o Baltarusijos senjoras R. Mninskis – M. Šilingą, baigusį studijas Marburge. Sinodas naujiems į Viešpaties vynuogyną išsiųstiems darbininkams palinkėjo, kad šiam darbui jie turėtų gebėjimų ir šv. Dvasios dovanų¹²¹. 1773 m. Vilniaus senjoro diakonu ordinuotas J. Kiunas kitų metų sinode, pateikęs geras rekomendacijas dėl savo teologinio pasirengimo ir tinkamo gyvenimo būdo, buvo ordinuotas į kunigus¹²². 1781 m. Užnerio senjoras ordinavo kunigu A. Močiulskį ir paskyrė jį kas dvi savaites važinėti patarnauti į Švobiškio bažnyčią¹²³. 1782 m. sinodas pavedė Palenkės senjorui ordinuoti kunigu M. Ceraskį¹²⁴. 1787 m. „įprasta tvarka, išegzaminavus“ Izabeline Palenkės senjoras B. Kanotas ordinavo ministru A. Huisoną, o Baltarusijos senjoras A. Forsythas Slucke M. Vanovskį¹²⁵. 1795 m. Vilniaus senjoras A. Monkievičius sinode iškėlė ordinacijai į kunigus diakoną A. Labovskį, o Žemaitijos senjoras J. Dyjakievičius J. Moesoną. Sinodas patvirtino šias kandidatūras¹²⁶.

Kiekvienas superintendentas privalėjo šalia turėti katechetą arba diakoną, kuris, jam dažnai važinėjant, galėtų padėti bažnyčios patarnavimuose¹²⁷. Pasirenkami buvo iš lektorių. Katecheto skyrimas buvo išimtinai tik superintendento prerogatyva, to negalėjo daryti eiliniai kunigai. Katechetaimokė vaikus katekizmo ir įvairiuose darbuose padėdavo kunigams (ministrams, superintendentams), buvo jiems pavaldūs, pavaduodavo

¹¹⁶ 1642. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 111.

¹¹⁷ 1676. Vilnius. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

¹¹⁸ 1739 06 02. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 28.

¹¹⁹ 1755. Zabludovas. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103.

¹²⁰ 1762. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7; 1763 06 23. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 246v.

¹²¹ 1768. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7.

¹²² 1774. Biržai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7.

¹²³ 1781 06 24. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 485.

¹²⁴ 1782 06 24. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 558.

¹²⁵ 1787. Bielyčia. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7.

¹²⁶ 1795. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 160.

¹²⁷ 1615 06 30–07 06. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 29.

pastaruosius jų išvykų į sinodus ar vizitacijas metu. 1615 m. K. II Radvila instrukcijoje dvaro tarnams nurodė priminti bažnyčių pamokslininkams, kad kiekvienas „*stengtųsi rasti gerą jaunuolį mokyti vaikams*“, pridurdamas, jog jeigu kunigo išlaikymo neužtektų katechetui turėti, tuomet prie to turėtų prisidėti dvaras¹²⁸. Katechetai ir diakonai negalėjo teikti sakramentų, krikštyti vaikų, tuokti, nors galėjo, kunigui leidus, sakyti pamokslus ar garsiai skaityti Evangelijos ištraukas per apeigas. Patarnaudavo prižiūrėdami išmaldos ir paaukojimų surinkimą bažnyčioje, paruošdavo liturginius reikmenis apeigoms. Katechetų pamokslai neturėjo būti teologiškai gilūs, bet labiau primenantys elementarias katechetines tiesas¹²⁹. Savo paruoštus pamokslus, kuriuos sakydavobažnyčioje leidus kunigui, prie kurio tarnauja, privalėjo pradžioje užrašyti ir pateikti superintendentams įvertinti.¹³⁰ Jauni katechetai nebuvo skatinami greitai tapti kunigais. 1617 m. sinode fiksuota, kad katechetas turėtų katekizuoti bent trejus metus (dvejus metus vietos bažnyčioje, trečius – Vilniuje) ir tik tada būti ordinuotas kunigu. 1637 m. sinodas pakartojo principą, jog kiekvienas katechetas, norintis būti ordinuotas kunigu, privalėjo ištarnauti 3 metus, išskyrus išimtinis būtinus atvejus (*in casu necessitatis*).

Katechetą, pretenduojantį tapti kunigu, ketvirtą posėdžiavimo dieną egzaminuodavo provincinis sinodas ir ordinuoti jį į tokias pareigas galėjo tik pats sinodas arba superintendantas, bet ne kunigas. Sinodai pabrėždavo, jog ordinuoti negalima atmestinais, bet atsižvelgiant į asmens gyvenimo būdą bei teologinės doktrinos išmanymą¹³¹. Ordinaciją praveddavo superintendantas, kuris po liturginės dalies įteikdavo kandidatui kortelę, kurioje buvo surašyti ordinanto pasižadėjimai prieš Dievą ir bažnyčią. Katechetai primygtiniu sinodo sprendimu privalėjo gyventi ir būti išlaikomi kartu su kunigais, jiems drausta gyventi atskirai¹³². 1660 m. Kėdainių bažnyčios sesija fiksavo, jog *katechetai turi gyventi su Dievo tarnais, kaip ne kartą buvo sutarta generaliniuose* (provinciniuose – aut. past.) *ir partikuliariniuose sinoduose*¹³³. Tokiu sprendimu siekta, kad kunigai prižiūrėtų jaunų katechetų elgesį, gyvenimo būdą, kad šie vengtų nereikalingų naktinių pasivaikščių. Nušalinti nuo katecheto pareigų ar suspenduoti jų vykdymą galėjo sinodas. Atgailaujantis asmuo galėjo vėl būti sugrąžintas į katecheto pareigas¹³⁴.

¹²⁸ 1615 08 20. Jašiūnai. K. Radvilos instrukcija. AR, dz. XI, Nr. 37, l. 26.

¹²⁹ 1614 06 ?–25, 1615 06 30–07 06, 1616 06 15–20, 1621 06 28. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. MRPL, s. XI, 19, 29, 37, 63.

¹³⁰ 1631. Vilnius. Vienetos sinodo nutarimai. AS, s. 87.

¹³¹ 1617 06 07–18, 1619, 1622. Vilnius. Vienetos provincinių sinodų nutarimai. MRPL, s. 42, 51, 71; 1633. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. AS, s. 103.

¹³² „aby (...) in posterum przy braci ministrach nie tylko mieszkali, ale tez stołem się ich kontentowali“, 1629. Vilnius. Vienetos provincinių sinodų nutarimai. AS, s. 48.

¹³³ 1660 10 22. Kėdainių bažnyčios ekstraordinarinė sesija. LNMMB RS, f. 93, b. 540, l. 150.

¹³⁴ 1623 m. sinodas už skandalus Biržų ir Švobiškio bažnyčiose visiems laikams nuo katecheto pareigų nušalino Putovskį; Kaidanavos katechetą Vitinskį suspendavo 3 metams, o iki sinodo pabaigos pasodino į Vilniaus karcerį; Polikarpą po atgailos sugrąžino į pareigas. 1623. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. MRPL, s. 76–77; 1624 m. sinodas 3 metams suspendavo Vitunskį, kuris to nepaisydamas toliau pamokslavo ir tuokė žmones. Pažemintas iki lektoriaus Žiupronyse. Leista mokyti mokykloje, 1624. Vilnius. Vienetos sinodas. MRPL, s. 89–90.

1633 m. sinodas savo kanone pažymėjo, jog kadangi kai kurie kunigai drįsta patys paskirti katechetus, dera priminti, kad tai yra superintendente pareiga. Kunigams uždrausta tai daryti. Priešingu atveju toks kunigas galėjo būti ketvirčiui metų suspenduotas nuo savo tarnystės¹³⁵. Sinodo pavedimu superintendentai galėjo ordinuoti katechetu ir pasiūsti juos tarnauti į konkrečią bažnyčią. 1618 m. superintendentas pasiuntė katechetą Matą Filonijų tarnauti į Pašušvio bažnyčią¹³⁶.

1630 m. Užnerio distrikto superintendentas Jonas Minvydas Kėdainių bažnyčios kunigų ir senjorų prašymu ordinaro katechetu Biržų diakoną Joną Ostrovskį. Šis vietos bažnyčios katechetu buvo iki 1632 m.¹³⁷ 1637 m. Naugarduko superintendentas pranešė, kad partikuliariniame sinode ordinaro į katechetus J. Taubmaną, o Vilniaus superintendentas – Joną Lutomierskį. Sinodas patvirtino šias ordinacijas¹³⁸. 1641 m. Žemaitijos senjoras katechetais ordinaro kelis Kėdainių gimnazijos alumnus: Mikalojų Garnelskį, Abraomą Naševskį ir Joną Progulbickį¹³⁹. 1642 m. sinodo pervedimu Užnerio superintendentas turėjo ordinuoti katechetu M. Nebijų¹⁴⁰. 1648 m. Naugarduko superintendentas turėjo rasti kandidatus į katecheto pareigas Minsko ir Naugarduko bažnyčiose¹⁴¹. 1670 m. sinodas pavedė Vilniaus ir Žemaitijos superintendentui J. Božymovskiui ordinuoti diakonu S. Bytnerį¹⁴². 1667 m. Žemaitijos superintendentas Kėdainių katechetu paskyrė A. Muzonijų, kuris turėjo dirbti dar ir vietos mokykloje¹⁴³. 1678 m. sinodas patvirtino Golievskio ordinaciją diakonu, kurią įvykdė Žemaitijos superintendentas¹⁴⁴. 1707 m. sinodas į Slucko gimnaziją konrektoriumi paskyrė Gordoną. Naugarduko senjoras turėjo jį ordinuoti lektoriumi ir diakonu¹⁴⁵.

1737 m. Žemaitijos senjoras Kėdainiuose diakonu ordinaro S. Metyckį¹⁴⁶. Ordinuojant diakonais superintendentai atsižvelgdavo į asmenų, baigusį studijas Europos akademijose, profesorių rekomendacijas. 1744 m. Žemaitijos senjoras diakonu Kėdainiuose ordinaro M. Ceravskį, grįžusį iš Marburgo akademijos¹⁴⁷. 1747 m. Naugarduko senjoras taip ordinaro diakonu Slucke M. Kolyšą, o Žemaitijos senjoras Kėdainiuose – A. Monkievičių¹⁴⁸. 1754 m. atsižvelgiant į užsienio profesorių nuomonę bei išegzaminavus sinode, diakonu leista ordinuoti J. Piontkovskį. Šią ceremoniją per velykines Šv. Komunijos

¹³⁵ 1633. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 103.

¹³⁶ 1618. Vilnius. Vienetos sinodo nutarimai. *MRPL*, s. 48.

¹³⁷ 1630. Vilnius. Vienetos provincinių sinodų nutarimai. *AS*, s. 71, 76; WASILEWSKI, Tadeusz. Ostrowski Jan h. Korab. *PSB*, 1979, t. XXIV/3, z. 102, s. 552.

¹³⁸ 1637 06 21. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 162–163.

¹³⁹ 1642. Vilnius. Provincinis sinodas. *MAB RS*, f. 267, b. 2901, l. 110v.

¹⁴⁰ 1642. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 108v.

¹⁴¹ 1648. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 124v.

¹⁴² 1670 06 15. Kėdainiai. Vienetos konvokacija. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 75v–76.

¹⁴³ 1667. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 92.

¹⁴⁴ 1678 06 19–26. Vienetos sinodas. *LMMNB*, f. 93, b. 20, l. 43.

¹⁴⁵ 1707 09 04–06. Bielyčia. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 48v.

¹⁴⁶ 1737 07 04–05. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 13.

¹⁴⁷ 1744 09 04. Žiupronys. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 331.

¹⁴⁸ 1747 06 25. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 98.

apeigas Slucke turėjo pravesti Naugarduko senjoras¹⁴⁹. 1790 m. sinodas leido Žemaitijos senjorui, reikalui esant, Kėdainių gimnazijos konrektorius L. Monkievičių ordinuoti diakonu ar net kunigu¹⁵⁰. 1793 m. Kėdainiuose Žemaitijos senjoras kunigu ordinavo L. Monkievičių, Biržuose Užnerio senjoras M. Labunskį ir S. Dombuskį, Vilniuje vietos senjoras T. Huisoną. Sinodas patvirtino šias ordinacijas teisėtomis¹⁵¹.

Lektoriai buvo žemiausias dvasininkijos hierarchijos lygmuo. Tai būdavo šalia senjoro esantys jaunuoliai, kurie turėjo būti lavinami tam, kad ateityje taptų katechetais, diakonais arba mokyklų mokytojais. Jiems buvo leidžiama mokyti vaikus katekizmo bei per apeigas garsiai perskaityti Šv. Rašto ištraukas. 1646 m. superintendentas Kėdainiuose lektoriumi paskyrė Tomą Kšyvienskį, o katechetu ordinavo Stanislovą Tčeciaką¹⁵². 1678 m. Žemaitijos senjorui M. Minvydui pavesta lektoriumi Kėdainiuose ordinuoti J. Patersoną, kuris buvo pristatytas sinodui¹⁵³. 1695 m. sinodas pavedė Palenkės senjorui Snackį, o Užnerio senjorui Žydovičių ordinuoti į lektorius¹⁵⁴. 1713 m. Palenkės senjoras gavo įgaliojimą paskirti Zabludovo bažnyčios lektoriumi D. Bytnerį¹⁵⁵. 1723 m. sinodas pavedė Vilniaus senjorui, vykstančiam į Vilnių per Žiupronis, paskirti Biakievičių vietos bažnyčios lektoriumi, patikrinus pastarojo gyvenimo būdo nepriekaištimumą¹⁵⁶. 1726 m. Kėdainių bažnyčios sesijoje lektoriais ordinuoti K. Myslovskis ir J. Bukovskis. Pažymėta, kad jeigu jie tinkamai parodys savo gebėjimus vietos mokykloje ir bažnyčioje, Žemaitijos senjoras galės juos rekomenduoti sinodui diakonų ordinacijai¹⁵⁷. Lektoriais superintendentai galėjo ordinuoti iki provincinio sinodo, tačiau jame turėjo informuoti apie tai. 1732 m. Žemaitijos senjoras informavo sinodą apie 1731 m. lektoriais Kėdainiuose ordinuotus S. Žuką, J. Progulbickį, M. Jaugelį. Sinodas patvirtino šias ordinacijas ir palinkėjo jiems Dievo malonės bažnytiniuose darbuose ir šv. Dvasios dovanų¹⁵⁸. 1740 m. Žemaitijos senjoras Kėdainiuose lektoriais ordinavo A. Monkievičių, J. Gordoną, T. Kozaryną, M. Bengeną. Sinodas patvirtino minėtas ordinacijas¹⁵⁹.

Kunigus į konkrečias tarnystės vietas skirdavo provincinis sinodas. Tačiau superintendentai turėjo didžiausią galią nuspręsti kunigų misijų kryptis, o laikotarpiuose tarp sinodų – spręsti kunigų paskyrimo klausimus, iškilus poreikiui. Superintendentų žinioje buvo laisvų bažnyčių distrikte, t. y. neturinčių kunigo, personalo klausimo sprendimas¹⁶⁰. Kartais kunigo paskyrimas buvo patikimas superintendentams, nelaukiant sinodinės

¹⁴⁹ 1754 06 26. Žiupronys. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 161v.

¹⁵⁰ 1790. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 160.

¹⁵¹ 1793. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 160.

¹⁵² 1646 06 10. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, RS, f. 267, b. 2901, l. 121.

¹⁵³ 1678 06 19–26. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 116v.

¹⁵⁴ 1695 06 12–19. Zabludovas. Provincinis sinodas. *LNMMB*, RS, f. 93, b. 20.

¹⁵⁵ 1713 06 25. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 43.

¹⁵⁶ 1723 06 06. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 143.

¹⁵⁷ 1726 09 10–11. Postsinodinė Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB*, f. 93, b. 95.

¹⁵⁸ 1732 06 26. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 236.

¹⁵⁹ 1740 09 04–06. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 41.

¹⁶⁰ 1622. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *MRPL*, s. 67.

sesijos. Tai buvo svarbu, nes, mirus kunigui kurioje nors bendruomenėje, bažnyčia negalėjo likti be ganytojo ištisus mėnesius. Mirus kunigui greitai po provincinio sinodo ar einamųjų metų viduryje, superintendentas turėjo atvykti į tą bažnyčią ir paskirti artimiausiai esančius „*broliūs*“, kad iki artimiausio sinodo tarnautų Dievo žodžiu ir sakramentais. Tų visų metų išlaikymas turėdavo atitekti velionio žmonai ir palikuonims¹⁶¹. 1622 m. sinodas priėmė kanoną „Apie vakuojančias bažnyčias“, kuriame pažymėjo, jog daugelyje vietų bažnyčios neturi kunigų, o kai kuriose pamaldos nevyksta dėl tų bažnyčių patronų abejingumo. Superintendentams pavesta savo distrikčiuose spręsti tuos klausimus, o apie neišspręstus informuoti artimiausiame provinciniame sinode. 1622 m. kunigas J. Rychlickis, tarnaujantis Plonėnų bažnyčioje, kreipėsi į sinodą, skųsdamasis bažnyčios patronais Puzinomis, iš kurių patiria skriaudų, nemokamas atlyginimas, sumažintas jo išlaikymas. Pavesta į Plonėnus nuvykti Užnerio superintendentui B. Kronievičiui, išsiaiškinti esamą situaciją, išspręsti konfliktą, o nepavykus to padaryti, perkelti kunigą į Pamūšį, tačiau užtikrinant, kad Plonėnų bažnyčia neliktų be kunigo patarnavimo¹⁶². Sprendžiant kunigų skyrimo klausimus, jeigu reikalas liesdavo bažnyčios patronų dvaruose tarnaujančius dvasininkus, superintendentai tai derindavo su patronais. 1626 m. Naugarduko ir Vilniaus superintendentai sinodo vardu kreipėsi į K. Radvilą, prašydami šio leisti vyksti tarnauti į Kopyšiaus bažnyčią J. Romanovskiui, kuris tuo metu buvo didiko dvaro kunigas¹⁶³.

Trūkstant kunigo, kartais provincinis sinodas galėjo suteikti superintendentui pačiam surasti ir paskirti ganytoją. Superintendento funkcija buvo pasirūpinti, kad bažnyčios, neturinčios pastovaus kunigo, gautų dvasininko patarnavimą. 1618 m. Žemaitijos superintendentas į Raseinių bažnyčią, kuri neturėjo kunigo, skyrė važinėti artimiausių bažnyčių ministrus¹⁶⁴. 1627 m. Palenkės superintendentas M. Vysockis distrikto sinode turėjo paskirti kunigą į Brastos bažnyčią¹⁶⁵. 1620 m. Čedasų valdos savininkas G. Rajeckis kreipėsi į Vienetos sinodą, prašydamas paskirti kunigą į vietos reformatų bažnyčią. Sinodas patikėjo Užnerio superintendentui pavesti artimesniam distrikto kunigui važinėti patarnauti į Čedasus¹⁶⁶. 1642 m. sinodas, atsižvelgdamas į kunigų stoką, pavedė Žemaitijos ir Užnerio superintendentams Čedasų bažnyčioje ordinuoti kunigu Andrių Putiatą¹⁶⁷. Superintendentai sprendavo kunigų paskyrimo klausimus esant probleminiams atvejams. 1664 m. LVT sprendimu Vienetai netekus bažnyčios, tačiau išsaugojus kleboniją ir dalį fundacijos, distrikto sinodas patarnauti vietos reformatų bendruomenei paskyrė Gruzdžių bažnyčios kunigą A. Naševskį. Žemaitijos superintendentui buvo pavesta suderinti šį klausimą su bažnyčios fundatoriumi S. Kentortu, o į A. Naševskio vietą Gruzdžiuose

¹⁶¹ 1628. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. AS, s. 37.

¹⁶² 1622. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. MRPL, s. 67–68.

¹⁶³ 1626 06 29. Vilnius. Sinodas K. Radvilai. AR, dz. V, Nr. 3623, l. 25.

¹⁶⁴ 1618. Vilnius. Provincinis sinodas. MRPL, s. 48.

¹⁶⁵ 1628. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. AS, s. 31.

¹⁶⁶ 1620. Vilnius. Provincinis sinodas. MRPL, s. 58.

¹⁶⁷ 1642. Vilnius. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 267, b. 2901, l. 111.

paskirti kitą kunigą¹⁶⁸. 1676 m. Žemaitijos superintendantas turėjo pasirūpinti kunigo paskyrimu į Žeimelio bažnyčią, neturėjusią Dievo tarno, tačiau turėjusią nemažai tikinčiųjų, ir apgalvoti jo išlaikymą¹⁶⁹. Sinodai suteikdavo teisę superintendantams paskirti ir nukreipti kunigus į konkrečias tarnystės vietas. Sinoduose kunigų kandidatūros būdavo suderinamos. 1711 m. Naugarduko senjorui leista perkelti D. Renčynskį į Orlovo, o M. Mikolajevskį į Slucko bažnyčias¹⁷⁰.

Superintendantai, pasinaudodami savo dvasiniu autoritetu, galėjo mėginti padidinti savo katedrinių bažnyčių kunigų skaičių, bandydami įtikinti bažnyčios patronus, kad šie paveiktų provincinį sinodą skiriant kunigus. Taip 1688 m. Užnerio superintendantas S. Bytneris kreipėsi į L. K. Radvilaitės patarėjus, tvirtindamas, jog kadangi Biržų katedrinė bažnyčia auga tikinčiųjų skaičiumi, jam reikalingas trečias kunigas toje vietoje¹⁷¹.

Vizitacinė veikla

1615–1617, 1637 m. sinodai nustatė, kad kiekvienas superintendantas savo distrikte privalo kasmet ne tik kunigus, bet ir klausytojus vizituoti, prieš tai pranešdamas laiku bendruomenei apie savo apsilankymą, o kunigai laiku turėjo pranešti apie tai tikintiesiems¹⁷². Vizitacijų metu kunigai privalėjo parodyti superintendantui inventorius, pagal kuriuos šie tikrindavo esamą bažnyčios finansų, pastatų būklės, liturginių indų, bibliotekos turinio ir kt. situaciją. Kunigų bibliotekų patikra buvo svarbus kontrolės aspektas, siekiant užtikrinti bažnyčiose pamokslaujamo mokymo teologinį grynumą. Superintendantai turėjo prižiūrėti, ar kunigas, nemokantis lotyniškai, neturi kokių nors katalikiškų ar arijoniškų knygų, siekiant užtikrinti, kad nepamokslautų iš tokių. Privaloma kunigo lektūros dalis turėjo būti Brastos Biblija, Naujasis Testamentas, reformatų katekizmai ir postilės. Tikrinta, ar jauni kunigai rašo pamokslus, kurių tekstus recenzuodavosuperintendantai. Vizitacijos metu pati vizituojama bendruomenė „pagal seną paprotį“ turėjo aprūpinti vizitatorių maistu ir pinigais (*kopą jaką*). Pinigų superintendantas galėjo gauti ir tuo atveju, jeigu kunigas, gavęs žinią apie planuojamą jo bažnyčios vizitaciją, jos vengtų. Tada privalėjo sumokėti 2 kapas grašių špitolės poreikiams, 2 kapas grašių superintendantui, be to, pastarojo atsiprašyti¹⁷³. Į vizitacijas superintendantas vykdavo ne vienas, bet su pasaulietiniu senjoru ne tik dėl „saugumo, bet ir dėl liudijimo“. Siekta vizitacijas vykdyti 2 savaitės prieš distriktų partikuliarinius sinodus, kad juose

¹⁶⁸ 1664 05 18. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 92.

¹⁶⁹ 1676 06 07. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 92.

¹⁷⁰ 1711 06 17. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 21.

¹⁷¹ 1689 05 28. Biržai. S. Bitneris L.K. Radvilaitės patarėjams. *AR*, dz. V, Nr. 1819.

¹⁷² 1615 06 30, 1637 06 21. Vilnius. Provinciniai sinoda. *MRPL*, s. 28; *AS*, s. 163–164.

¹⁷³ 1615 06 30–07 06, 1616 06 15–20, 1617 06 07–18, 1623. Vilnius. Provinciniai sinodai. *MRPL*, s. 28, 36, 41, 75; 1645 06 25–27. Vilnius. Provincinis sinodas, *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 118v; *AS*, s. 17.

būtų galima aptarti jų rezultatus¹⁷⁴. Vizitacijos galėjo neįvykti dėl objektyvių priežasčių. 1663 m. Žemaitijos superintendantas dėl karinių neramumų neturėjo galimybių vizituoti bažnyčių. Sinodas leido jam pačiam nusistatyti vizitacijų laiką patogiu metu ir aplankyti visas distrikto bažnyčias¹⁷⁵.

Kasmetinių bažnyčios vizitacijų principas išliko ir XVIII a. 1719 m. sinodas konstatavo, kad Baltarusijos senjoras kasmet turi vizituoti Kopyšiaus bažnyčią¹⁷⁶. Po įvykusių vizitacijų artimiausiame Vienetos sinode superintendantai turėdavo informuoti apie jas¹⁷⁷.

1621 m. K. Radvila Lietuvos ir Palenkės trakto valdose bažnyčių priežiūrą pavedė Palenkės distrikto superintendantui Motiejui Bankovskiui ir S. Risinskiui, o Rusios ir Panemunės trakte – kunigui Jonui Zigrovijui ir Jonui Cedrovskiui. Šie du kartus per metus privalėjo apvažiuoti visas bažnyčias, prižiūrėti, kad kunigai tinkamai vykdytų savo pareigas, pasirūpinti, kad bažnyčios, mokyklos ir špitolės veiktų tvarkingai, kad nebūtų apleisti bažnyčių pastatai. Kėdainių bažnyčia kaip esanti Lietuvos trakto valdų erdvėje turėjo būti vizituojama ir prižiūrima M. Bankovskio ir S. Risinskio¹⁷⁸.

Vizitacijų metu superintendantai privalėjo tikrinti ne tik kunigų tarnystės teologinį turinį ir jo kokybę, bet ir klebonijai priklausančių žemių, palivarkų ir kaimų administravimo būklę. Kunigai privalėjo pateikti bažnyčiai priklausančių palivarkų inventorius. Vizitatorius turėjo užtikrinti, kad kunigai, perduodami kleboniją, perduotų jos turtą atitinkamai pagal klebonijos inventorių. Siekta, kad vizitacijų metu superintendantas galėtų susitikti su visa tikinčiųjų bendruomene, su „*klausytojais*“, todėl sinodų kanonuose buvo pabrėžiama, kad parapijiečiai būtų laiku informuojami apie būsiančią vizitaciją¹⁷⁹. 1624 m. superintendantai gavo dar vieną užduotį, kurią turėjo vykdyti vizitacijų metu. Paaikškėjo, jog dalis kunigų, perduodami rotacijos metu savo kleboniją kitam kunigui, palieka finansinius nuostolius, kalbant apie bažnyčiai priklausančių pastatų, žemės valdų sėjos ar derliaus būklę. 1625 m. superintendantai buvo įpareigoti vizitacijų metu stengtis išspręsti lokalius bažnyčių klausimus, kuriais nebūtų apkraunami provinciniai sinodai¹⁸⁰. Kunigas, mėginantis išvengti planuojamos jo bažnyčios vizitacijos, privalėjo sumokėti superintendantui 2 kapas grašių¹⁸¹. Kadangi vizitacijų metu buvo tiesiogiai bendraujama su bažnyčios parapijiečiais, svarbi buvo kalba. Tose vietose, kur Žemaitijos ir Užnerio distriktuose būta lietuviškų bendruomenių, kuriose pamokslauta lietuviškai, vizitatoriai

¹⁷⁴ 1612 07 01–04. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 7; 1647. Vilnius. Provincinis sinodas. *AR*, dz. VIII, Nr. 713.

¹⁷⁵ 1663 06 07. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB, RS*, f. 40, b. 125, l. 40v.

¹⁷⁶ 1719. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 98.

¹⁷⁷ 1718 06 26–27. Žiupronys. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 85v.

¹⁷⁸ 1621 08 16. K. Radvilos instrukcija dvariškiams, prieš išvykstant į Livonijos kampaniją. *AR*, dz. XI, Nr. 37, l. 176–177.

¹⁷⁹ 1624. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 86; Vilnius. 1631 06 30–07 06, 1637 06 21. Vilnius. Vienetos provincinis sinodas. *AS*, s. 89, 163–164; 1645 06 25–27. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB, RS*, f. 267, b. 2901, l. 118v.

¹⁸⁰ 1625. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 99.

¹⁸¹ 1623. Vilnius. Vienetos sinodo nutarimai. *MRPL*, s. 75.

turėjo būti tam pasiruošę. Neatsitiktinai Užnerio distrikto senjoras tvirtino, jog šiam distriktui reikia „*lietuvio senjoro*“, kadangi bažnyčių vizitacijos ir kunigų ordinacijos vyksta lietuvių kalba¹⁸².

1627 m. sinodas konstatavo, kad įprastinės vizitacijos vyksta vangiai, nes tikintieji nedalyvauja jose, dėl ko superintendentai neturi galimybės deramai atlikti savo funkcijos. Remiantis ankstesniais sinodų kanonais apie vizitacijas nustatyta, kad superintendentai prieš vizituodami privalo prieš 3 savaites atsiųsti kunigus informuojantį raštą. Jeigu bendruomenėje tarnavo gana jaunas kunigas, t. y. dirbantis dvasininku ne daugiau nei 5 metus, jis privalėjo tvarkingai surašyti ir paruošti superintendentui savo pamokslų tekstus. Vizituojantis pagal galimybę galėjo pasiimti drauge kokį pasaulietinį senjorą¹⁸³.

Skirtingas geografinis bažnyčių išsidėstymas ir asmeninės superintendentų problemos, sunkinusios jų funkcijų atlikimą, galėjo pakoreguoti vizitacijų vykdymo tvarką ar netgi distriktų sudėtį. 1627 m. provincinis sinodas nusprendė, jog kadangi dėl senyvo amžiaus Vilniaus superintendentas M. Bankovskis negali tinkamai vykdyti vizitacijų, distriktą padalinti į dvi dalis ir vizitacijas patikėti A. Dobžanskiui (9 bažnyčios artimos Naugarduko distriktui), A. Rasijui (4 Vilniaus distrikto bažnyčios – Šventėžerio, Jiezno, Balbieriškio, Promiežų). A. Rasijus nespėjo atlikti šios misijos, nes 1627 m. mirė. 1628 m. sinodas šią misiją perdavė naujam superintendentui Petruui Lazarovičiui, prie lankytinų bažnyčių sąrašo pridėjęs Dubingius, Šilėnus, Kosciušiškes, bet nebeminėdamas Jiezno¹⁸⁴. M. Bankovskiui palikta prižiūrėti tik pačią Vilniaus bažnyčią. Taip pat priimtas nutarimas dėl Rusios distrikto bažnyčių vizitavimo. Fiksuota, jog superintendentas J. Raniševskis negalėjo vizituoti kelių savo distrikto bažnyčių, Kaidanavos, Minsko ir Kuchčičių bažnyčios priskirtos prižiūrėti Naugarduko superintendentui kaip artimiausiam. Savo ruožtu kelios Naugarduko distrikto tolimesnės bažnyčios (Sialecas, Pietuchovas, Svisločė) priskirtos Palenkės superintendente dispozicijai. Šios bažnyčios nuo tada taip ir liko oficialiai Palenkės distrikto subjektais. Šventėžerio, Jiezno, Balbieriškio ir Promiežų bažnyčių, priklaususių Vilniaus distriktui, vizitacijos pavestos Žemaitijos superintendentui¹⁸⁵. 1632 m. Kėdainių bažnyčios vizitaciją turėjo atlikti Užnerio superintendentas Jonas Minvydas. Kėdainių bendruomenės vadovai panoro gerai jai pasiruošti ir tarpininkaujant K. Radvilai pasiekė, kad vizitacija būtų kiek atidėta¹⁸⁶. Beje, J. Minvydas 1625 m. trumpam buvo paskirtas Žemaitijos superintendentu, mirus ankstesniajam. Jam planuota dar patikėti Biržų ir Nemunėlio Radviliškio bažnyčias, tačiau, mirus P. Lucenijui, Naujamiesčio kunigui, tapo Žemaitijos superintendentu ir Naujamiesčio kunigu¹⁸⁷. 1637 m., kai mirė Žemaitijos superintendentas P. Lazarovičius, distrikto bažnyčių priežiūra pavesta Biržų kunigui Samueliui Minvydui¹⁸⁸.

¹⁸² 1696 08 29. Biržai. S. Bytneris S. Nezabitauskiui. *AR*, dz. V, Nr. 1819, l. 192–195.

¹⁸³ 1627. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 18.

¹⁸⁴ 1628. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 37.

¹⁸⁵ 1627. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 18–19.

¹⁸⁶ 1632 01 18. Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB*, *RS*, f. 93, b. 540, l. 25.

¹⁸⁷ TWOREK, Stanisław. Minwid Jan. *PSB*, 1976, t. XXI/2, z. 89, s. 315–316.

¹⁸⁸ 1637 06 21. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *AS*, s. 170.

Panašiai nutiko 1651 m., kai Žemaitijos distrikto superintendente vieta buvo laisva. Distriktui tuo metu stigo ir senjorų bei konsenjorų. Distrikto bažnyčių priežiūrą sinodas pavedė Užnerio superintendentui Samueliui Minvidui ir į pagalbą jam skyrė kaip koadjutorių Naujamiesčio kunigą Joną Božimovskį. Spalio pradžioje jis atvyko į Kėdainius, norėdamas susipažinti su bažnyčių ir vietos mokyklos padėtimi. Gruodžio pradžioje S. Minvydas vėl lankėsi Kėdainiuose ir vadovavo vietos bažnyčios sesijai¹⁸⁹. 1652 m. Minvydas pirmininkavo distrikto sinodui Šiluvoje. 1652–1653 m. situacija nepasikeitė. S. Minvydas su J. Božymovskiu prižiūrėjo Žemaitijos distrikto bažnyčias, dažnai lankėsi Kėdainiuose ir dalyvavo visose vietos bažnyčios sesijose. 1653 m. distrikto sinodas, atsižvelgdamas į tai, kad iki šiol kurį laiką neturėjo savo superintendente, prašė provincinio sinodo, kad juo paskirtų Žemaitijos distrikto konsenjorą J. Božymovskį¹⁹⁰.

1653 m. sinodas, atsižvelgdamas į tai, kad kurios bažnyčios geografiškai yra nutolusios nuo superintendentų rezidencijų ir šioms fiziškai sudėtinga jas vykdyti, pakoregavo kai kurių bažnyčių vizitavimo tvarką. Nustatyta, jog Užnerio superintendentas vizituos Vilniaus distrikto Servečiaus ir Smyčių bažnyčias¹⁹¹. 1659 m. provincinis sinodas Užnerio distrikto bažnyčių vizitacinę priežiūrą patikėjo Žemaitijos superintendentui J. Božymovskiui¹⁹². 1658 m. O. M. Radvilienė kreipėsi į provincinį sinodą su prašymu, kad Naugarduko distrikto konsenjoras D. Rėderis, ilgą laiką rezidavęs jos dvare Mintaujoje (Kuršas), būtų paliktas kaip dvaro dvasinis klientas. Sinodas negalėjo neigiamai atsakyti pagrindinio Vienetos patrono B. Radvilos žmonai. Kadangi Kuršas geografiškai buvo labai nutolęs nuo Naugarduko distrikto ir tapo neįmanoma, kad Rėderis galėtų vykdyti vietos bažnyčių vizitacijas (tuo metu distriktas neturėjo superintendente), pavesta jį šiame darbe pavaduoti Ostašyno bažnyčios kunigui¹⁹³. Vėliau, kai D. Rėderis tapo distrikto superintendentu, Radvilienė toliau laikė jį savo dvare. Sinodą ėmė pasiekti skundai apie netvarką katedrinėje distrikto bažnyčioje Slucke. Vėl imtasi ieškoti būdų „pavaduoti“ Rėderį. Į Slucko bažnyčią kaip superintendente koadjutorius paskirtas G. Renčynskis¹⁹⁴.

1631 m. sinodas priėmė kanoną „Apie superintendentų vizitacijas“, kuriame konstatavo problemą – nemažos dalies bažnyčių kunigų nesirūpinimą bažnytinėmis valdomis ir palivarkais. Atkreiptas superintendentų dėmesys į tai, kad jie vizitacijų metu tikrintų ne tik kunigo pastoracinę veiklą, gyvenimo būdą, bet ypač atidžiai bažnytinių valdų

¹⁸⁹ 1651 12 05. Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB, RS, f. 93, b. 540, l. 93–95; LMAVB, f. 9, b. 3040, l. 93; 1651 06 18. Vilniaus Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 125, l. 2.*

¹⁹⁰ 1651 06 18. Vilniaus provincinis sinodas. *LMAVB, RS, f. 40, b. 125, l. 2; 1651 10 08. Kėdainių bažnyčios sesija. LNMMB, RS, f. 93, b. 540, l. 93; 1652 05 05. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. LNMMB, RS, f. 93, b. 92; 1652. Vilniaus provincinis sinodas. LMAVB, RS, f. 40, b. 125, l. 5; 1652 09 11. Kėdainių bažnyčios sesija. LNMMB, RS, f. 93, b. 540, l. 99–101; 1653 02 10. Kėdainių bažnyčios sesija. LNMMB, RS, f. 93, b. 540, l. 105–106; 1653 05 18–19. Šiluva. Žemaičių distrikto sinodas. LNMMB, RS, f. 93, b. 92.*

¹⁹¹ 1653. Vilniaus provincinis sinodas. *LMAVB, f. 40, b. 125, l. 13.*

¹⁹² 1659 06 23–28. Kėdainiai. Vienetos konvokacija. *LMAVB, RS, f. 40, b. 125, l. 30–31v.*

¹⁹³ 1658. Kėdainiai. Ekstraordinarinė Vienetos sesija. *LMAVB, f. 40, b. 125, l. 35v.*

¹⁹⁴ 1664 06 22. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB, RS, f. 40, b. 125, l. 44v.*

ūkinę būklę¹⁹⁵. 1636 m. nustatyta, kad vizitacijų metu superintendentai turi prižiūrėti, ar kunigai gyvena klebonijose, o ne nutolę nuo bažnyčios kokiam nors palivarke. Už tokį pažeidimą jie privalėjo mokėti 20 kapų grašių baudą, kuri buvo skiriama finansuoti Vilniaus bažnyčios špitolę¹⁹⁶. 1645 m. Žemaitijos superintendentas S. Tamošauskas kartu su E. Pšystanovskiu, Žemaitijos konsenjoru J. Liutomirskiu ir Šiluvos kunigu partikuliarinio sinodo pavedimu vizitavo vietos bažnyčią, kad priimtų vietos ekonomo J. Bogdanovičiaus ataskaitą už 3 metus¹⁹⁷.

Kartais vizitacijos buvo neplanuotos, tikslinės arba neeilinės, siekiant išsiaiškinti bažnyčios viduje kilusias nesantaikas ar kitus ekscesus. 1627 m. sinodas atskiriems superintendentams pavedė konkrečias vizitacijas. Naugarduko superintendentas turėjo išsiaiškinti, kodėl Minsko pakamario E. Kaviečynskio žentai gyvena nesantaikoje su jo dukromis, o Kaidanavoje patikrinti kunigo M. Tertuliano Bielanskio ir jo pagalbininko A. Baranovskio tarnystės reikalus. Palenkės superintendentui patikėta, kad vizitacijos metu Brastoje išnagrinėtų informaciją apie kunigo S. Smolscijaus sukeltus ekscesus¹⁹⁸.

1637 m. vizitacijų tvarka buvo aiškiai reglamentuota *Didžiojoje Gdansko Agendoje*, kuri tapo Lenkijos ir LDK evangelikų reformatų svarbia kanonų teisės knyga šalia provincinių sinodų priimamų kanoninių nutarimų. Superintendantas vizitacijos metu pirmiausia turėjo išsiaiškinti, kiek kokybiškai suteikiamos sakramentinės (krikšto ir Komunijos) apeigos tikintiesiems, ir tada imtis kitų bažnyčios aspektų (finansų, kunigo veiklos) patikros. Antrą vizitacijos dieną turėjo pats vesti pamaldas, aiškinti parapijos susirinkusiems žmonėms teologinius klausimus, kad vengtų stabmeldystės, kitų nuodėmių. Aiškinosi, bendraudamas su tikinčiaisiais, ar kunigas pamokslauja pagal Šv. Raštą, ar apeigos vyksta nustatytu metu, ar lanko ligonius, ar gyvena dievotai, blaiviai ir pavyzdingai, kaip rūpinasi savo paties šeima. Kartais sinodas galėjo specialiai nurodyti vizitatoriui patikrinti konkretaus kunigo gyvenimo būdą, jei iškildavo pagrįstų abejonių. Štai 1635 m. Rusios superintendentas J. Raniševskis, atlikęs vizitaciją Kopyšiaus bažnyčioje, informavo apie vietos kunigo S. Bochvico šeimos problemas, pranešdamas apie aštrią kunigo nesantaiką su žmona. Sinodas paskyrė papildomą vizitaciją, į kurią superintendentas turėjo kartu pasiimti kunigus A. Muzonijų, F. Goiskį bei Vilniaus superintendentą, siekiant išspręsti konfliktą, dėl kurio buvo „niekinamas Viešpaties vardas“, t. y. smuko bažnyčios autoritetas lokalinės visuomenės akyse¹⁹⁹. 1702 m. sinodas pavedė Baltarusijos senjorui vizitacijos metu patikrinti kunigo Snackio „gyvenimą ir doktriną“²⁰⁰.

¹⁹⁵ 1631. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 89–90.

¹⁹⁶ 1636. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 153–154.

¹⁹⁷ 1645 05 22. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 92.

¹⁹⁸ 1627. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 30.

¹⁹⁹ 1635. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 135.

²⁰⁰ 1702. Bielyčia. Vienetos sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20; 1776 m. sinode visiems senjorams priminta, kad distriktų vizitacijų metu revizuotų visų klebonijų metrikų knygas ir praneštų apie jų vedimo tvarką, 1776 06 24. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 312.

Po vizitacijos superintendantas rašydavo ataskaitą, vadinamąją *relatione visitationis*, kurią pristatydavo provinciniame sinode. Vizitacijos metu taip pat tikrinta, ar bažnyčios patronas netrukdo bendruomenės funkcionavimui, kiek tvarkingai vedamos bažnyčios knygos (fundacijų, krikšto, komunikantų, santuokos, liturginių daiktų inventorių, kolektų), kokia yra pastatų ir kapinių būklė. Vizitacijos turėjo būti vykdomos bent kartą per metus į kiekvieną kleboniją. Superintendantas, negalėdamas to atlikti dėl sveikatos problemų, galėjo paskirti savo koadjutorių, artimiausios bažnyčios kunigą ar net diakoną, kad šis atliktų bent dalinę vizitaciją ir praneštų apie konkrečios klebonijos pajamų ir išlaidų būklę, kunigo elgseną²⁰¹.

1638 m. Vilniaus superintendantui pavesta Šilėnų bažnyčios neeilinė vizitacija. Ji nebuvo susijusi su bažnyčios veiklos patikra, bet skirta tam, kad būtų pasirūpinta bažnyčios tolesniu gyvavimu. Šilėnų bažnyčios finansinė padėtis buvo sunki, ketino parduoti vieną jai priklausantį namą. Superintendantas turėjo nuvykti ir prižiūrėti, kad namas būtų parduotas tinkamai ir kad bendruomenė toliau galėtų gyvuoti²⁰². 1648 m. Žemaitijos superintendantas su konsenjoru vyko į Pašušvį derinti vietos kunigo Horno santykių su bažnyčios patronu. Taip pat turėjo pasirūpinti surasti jaunuolį, kuris padėtų senyvo amžiaus kunigui patarnauti per pamaldas²⁰³.

Vizitacijų metu senjorai, atlikę patikrinimus, surašydavo ataskaitas. 1714 m. sinodas patvirtino vizitacijų vykdymo tvarką remdamasis ankstesniais kanonais ir įspėjo senjorus, konsenjorus ir kunigus, kad be sinodo ir Vienetos įgaliojimo žinios jie neturi įgaliojimų spręsti bažnyčių valdų perdavimo, nuomos ir pan. klausimų vizitacijų metu²⁰⁴. 1715, 1717 m. sinodai numatė, kad distriktų senjorai klebonijų revizijų metu sudarytų bažnyčių inventorių ir kartu su pasaulietinių senjorų parašais pristatytų artimiausiuose Vienetos sinoduose²⁰⁵. Vizitacijų metu superintendantas sykiu sprendavo ir vykstančius ginčus dėl bažnytinės žemėvaldos. 1718 m. Naugarduko senjoras, vizituodamas Orlovo bažnyčią, kartu su S. Grabovskiu nagrinėjo Livonijos sargybininko Gizberto pretenzijas dėl bažnyčios žemėvaldos²⁰⁶. Vizitacijų metu senjorai reviziuodavo klebonijose vedamas bažnyčių metrikų knygas, peržiūrėdavo jų vedimo tvarką²⁰⁷.

Vizitacijose superintendantams kartais talkindavo konsenjorai. 1752 m. Palenkės ir Baltarusijos senjorai vizitacijas savo distriktuose vykdė kartu su konsenjorais²⁰⁸.

1636 m. Vieneta, atsižvelgdama į 1634 m. Vlodavos generalinės konvokacijos nutarimą (kanonas Nr. 8), nusprendė nuo šiol rengti ir pačių superintendantų vizitacijas, t. y. patikrinimus. Nutarta, jog, esant šešiams superintendantams, jie bus padalinti į dvi dalis.

²⁰¹ *Agenda albo Forma (...)*, s. 372–374, 382–384; 1615. 06. 30. Vilnius. Provincinis sinodas. MRPL, s. 28.

²⁰² 1638. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 267, b. 2901, l. 101.

²⁰³ 1648 06 21. Vilnius. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 267, b. 2901, l. 125.

²⁰⁴ 1714 06 14–17. Sluckas. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 45.

²⁰⁵ 1717 06 06. Bielyčia. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 72v.

²⁰⁶ 1718 06 26–27. Žiupronys. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 85.

²⁰⁷ 1776 06 24. Kaidanava. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 7, l. 312.

²⁰⁸ 1752 06 24. Kaidanava. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/1, l. 142.

Viena apėmė Vilniaus, Naugarduko ir Rusios distrikus, o kita – Užnerio, Žemaitijos ir Palenkės. Vizituojant konkretų superintendentą, turėjo būti skiriami du superintendentai, du kunigai (po vieną iš kiekvienos dalies) bei vienas pasaulietinis senjoras. 1636 m. sinodas paskyrė pirmas tokias vizitacijas, kai Naugarduko superintendentas kartu su kunigu Finėjumi turėjo vizituoti Vilniaus ir Rusios superintendentus, o Žemaitijos ir Palenkės – Užnerio superintendentas kartu su kunigu S. Kluentijumi, Naugarduko ir Užnerio – Vilniaus superintendentas kartu su kunigu S. Minvydu. Už šių vizitacijų vykdymą papildomas atlygis nebuvo numatytas²⁰⁹. 1644 m. Naugarduko superintendento vizitaciją Slucke turėjo vykdyti Vilniaus superintendentas kartu su konsenjoru ir dviem pasaulietiniais senjorais²¹⁰. 1647 m. buvo paskirta Žemaitijos superintendento veiklos vizitacija. Jai vadovavo Naugarduko superintendentas A. Muzonijus, turėjęs kartu su Liubčios kunigu J. Milijumi ir 3 pasaulietiniais senjorais nuvykti į Kėdainius. Muzonijus buvo atsakingas už visų vizituojančiųjų informavimą apie vizitacijos laiką²¹¹.

Apie efektyvių superintendentų vizitacijų kiekviename distrikte svarbą provinciniai sinodai priiminėjo kanonus 1653, 1673, 1676 ir 1692 m.²¹² 1677 m. sinodas paskyrė Baltarusijos superintendentą K. Žarnoviečą kartu su kunigu M. Tšebickiu Taubmanu ir dviem pasaulietiniais senjorais vizituoti Žemaitijos superintendento M. Minvydo veiklą. Vizitatoriai gavo instrukciją, kuria remdamiesi turėjo „egzaminuoti“ senjorą M. Minvydą ir įvykdyti pilną Kėdainių bažnyčios, mokyklos, palivarkų, finansų reviziją. Vizitacija buvo įvykdyta. Jos metu nustatyta, jog Kėdainiuose nėra nė vieno alumno, nors anksčiau jų buvo trys. Fiksuota, kad O. M. Radvilienės Kėdainių špitolei skirtus 600 auksinų bažnyčios senjorai panaudojo įvairiems bažnyčios poreikiams, o lėšos, gautos už kromų nuomą, panaudotos bažnyčios remontui. Skandalingas vizitacijos aprašyme buvo faktas, jog, patikrinus bažnyčios dvasininkams ir mokyklos mokytojams mokamas algas, paaiškėjo, kad superintendentas negalėjo paaiškinti, kur išleisti pinigai, ir pateikti išrašytų kvitų, tvirtindamas, jog neprisimenąs, kam juos skirdavo. Buvo patikrinta ir vietos mokykla. M. Minvydas negalėjo vizitatoriams pateikti docentų ir lektorių sąrašo, kadangi tokio nevedė ir neturėjo. Bendruomenės nariai apie jos rektorių atsiliėpė kaip apie labai kvalifikuotą asmenį, tačiau prašė paskirti naują. Vizitatoriai susitiko ir su bendruomenės tikinčiaisiais, iš kurių gavo papildomos informacijos apie katedrinės Žemaitijos distrikto bažnyčios vadovo veiklą. Bendruomenės nariai apie mokyklos rektorių atsiliėpė kaip apie labai kvalifikuotą asmenį, tačiau prašė paskirti naują. Konrektorių prašė ordinuoti diakonu, o kunigu paskirti M. Žarnoviečą. Pranešė, jog atsainiai tvarkomasi su bažnytiniais palivarkais: Juodkiškiai ir Palkišškiai apleisti, o iš Pakšteliškių ekonomai nesugeba gauti planuojamų pajamų²¹³.

²⁰⁹ 1636 10 11. Vilnius, Provincinis sinodas. AS, s. 149; *Agenda albo Forma (...)*, s. 388–390.

²¹⁰ 1644. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 267, b. 2901, l. 114.

²¹¹ 1647. Provincinis sinodas. AR, dz. VIII, Nr. 713.

²¹² 1676 06. Vilnius, 1692.06.15–16. Biržai. Vienetos sinodai. LNMMB, f. 93, b. 20.

²¹³ 1677 07 04. Vilnius. Provincinis sinodas. LMAVB, RS, f. 40, b. 125, l. 111; 1677 09 25. Kėdainiai. Žemaitijos superintendento vizitacija. LNMMB, f. 93, b. 27.

1699 m. sinode vėl prisimintas 1636 m. kanonas dėl vizitacijų, kurių metu tikrinamas pačių superintendentų darbas. Siekiant, kad superintendentai prižiūrėtų ne tik jaunos kunigus, bet ir save, nutarta, jog senjorų vizitacijos turi vykti ne permanentiškai, bet nuolat. Nustatyta vizitacijų tvarka, 6 distriktų senjorus suskirstant į dvi grupes. Pirmąją grupę sudarė Vilniaus, Žemaitijos, Užnerio, o antrąją – Naugarduko, Baltarusijos, Palenkės senjorai. Vizitacijas senjorai turėjo vykdyti kartu su jiemis į pagalbą paskirtais kunigais bei pasaulietiniais senjorais. Žemaitijos ir Užnerio distriktų senjorams vizituoti tais metais paskirti Vilniaus superintendentas M. Nievierskis, Promiežų kunigas D. Mikolajevskis, Dorpato vėliavininkas S. Kostrovskis. Baltarusijos senjorui vizituoti – Naugarduko superintendentas K. Tšebickis, Liubčios kunigas Z. Pogurskis, Smolensko kardininkas K. Mackievičius, o Palenkės – tie patys dvasiniai vizitatoriai, pridėdant pasaulietiniu senjoru Liublino stalininku P. Stryjenskiu. Vilniaus distrikto vizitacija pavesta Žemaitijos superintendentui S. Bitneriui, Šiluvos kunigui K. Hazleriui, Pinsko taurininkui S. Mikuličiui, Naugarduko – Baltarusijos superintendentui M. Tšebickiui, Žiupronių kunigui F. Svidai, Smolensko kardininkui K. Mackievičiui. Už vizitacijų vykdymą jie turėjo gauti tokį patį nustatytą užmokestį²¹⁴. 1707 m. Vilniaus distriktą vizituoti pavesta Žemaitijos senjorui kartu su Biržinėnų tįjūnu Rimvydu ir Valkavisko pavieto kardininku Gintautu²¹⁵.

Dvasininkų priežiūra ir konfliktų sprendimas

Superintendentas distrikte ne tik buvo aukščiausias dvasininkas teologine prasme, bet ir turėjo valdžios galią [vigorem autoritatis] bažnyčioje, kartu su kitais broliais bausti nepaklusniusius, kad būtų užkirstas kelias savivalei²¹⁶. Gdansko Agenda numatė, jog superintendentas, iškilus konfliktams tarp tikinčiųjų, ypač jeigu į juos įtraukti kunigai, turi pasikviesti konfliktuojančias puses ir su pasaulietiniais bažnyčios senjorais juos spręsti²¹⁷. Turėjo teisę laikinai suspenduoti kunigą, nedalyvaujantį provinciniame sinode, ir nubausti jį pinigine bauda²¹⁸.

1614 m. kilo kažkoks konfliktas tarp Vilniaus kunigo J. Zygrovijaus ir Ruskovskio dėl pastarojo skyrybų su žmona, dėl kurių jam buvo paskelbta ekskomunika Minsko ir Slucko bažnyčiose. Rusios superintendentas T. Bielanskis turėjo nuvykti į minėtas bažnyčias ir viešai paskelbti sinodo sprendimą, jog ekskomunika atidėta. Abi konfliktuojančios pusės įpareigos laukti kitų metų sinodo sprendimo dėl minėto konflikto²¹⁹. 1614 m. M. Minvydas nušalino nuo pareigų Kartenos kunigą Ambrozijų Lukašą, o Nikolajui Ferai leido

²¹⁴ 1699. Vienetos provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20, l. 403–404.

²¹⁵ 1707 09 04–06. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 46.

²¹⁶ 1612. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 7.

²¹⁷ *Agenda albo Forma (...)*, s. 328.

²¹⁸ 1616. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 40.

²¹⁹ 1614. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 25.

mokyti Šiluvos mokykloje ir grįžti prie katekizacijos pareigų²²⁰. 1615 m. M. Minvydas Šiluvoje surengė partikuliarinį sinodą, kuris sprendė ekscesą, įvykusį Šiluvos bažnyčioje, kai Mikalojus Volodkievičius per pamaldas išniekino Šv. Komunijos sakramentą. Spręstas pastarojo ekskomunikacijos klausimas²²¹. 1615 m. Palenkės kunigas Myslovskis be savo bendruomenės pritarimo išvyko iš Lenkijos ir tapo kunigu p. Litvinovskio bendruomenėje. Sinodas nutarė, jog jis privalo prisistatyti Palenkės superintendentui M. Bankovskiui²²². 1618 m. Vilniaus superintendentas dėl ekscesų paskelbė kaltais Jiezno kunigą Vardynskį ir Promiežų kunigą Baltramiejų. Sinodas juos suspendavo nuo tarnystės²²³. 1623 m. Višnievskis, kuris būdamas bakalauru Papilyje drįso tarnauti krikšto apeigose, superintendente buvo ekskomunikuotas²²⁴. 1627 m. Užnerio superintendentas turėjo ištirti, ar kunigas D. Paplonskis nepiktina savo klausytojų, taip pat kunigo Žuko skundą prieš kunigą Liachnickį. Kitame sinode turėjo pateikti ataskaitą²²⁵.

1630 m. Naugarduko superintendentas A. Dobžanskis sinodui pristatė Slucko bažnyčios katecheto G. Mościckio klausimą. Katechetas gyveno palaidą gyvenimo būdą ir įtraukė į tai dalį bažnyčios jaunimo. Slucko bažnyčios vyresnieji jį išpėjo ir suspendavo tarnystę. Provincinis sinodas patvirtino šį sprendimą²²⁶. 1631 m. Sinodas įpareigojo P. Lazarovičių Šiluvoje surengti partikuliarinį sinodą ir aptarti jame Šiluvos ir Raseinių bažnyčių klausimus. Tais pačiais 1631 m. P. Lazarovičius pateikė sinodui informaciją apie nederamus Raseinių kunigo Jurgio Fabricijaus veiksmus. Pastarasis neatvyko į sinodą pasiaiškinti. Superintendantas buvo įpareigotas nuvykti į Raseinius ir suspenduoti Fabricijaus tarnystę iki kitosinodo²²⁷. 1633 m. Salamiesčio kunigas K. Janovičius dėl netinkamo gyvenimo būdo buvo išpėtas Užnerio superintendente J. Minvydo, tačiau neatsižvelgė į išpėjimą ir neatvyko kviečiamas į sinodą pasiaiškinti. Superintendantas suspendavo jo pareigasmetsams. Kunigui pavesta atvykti į kitų metų sinodą, K. Janovičius nepakeitė savo elgsenos. 1635 m. sinodas galutinai neribotam laikui patvirtino jo ekskomuniką, įpareigodamas Užnerio superintendentą paskelbti tai visose distrikto bažnyčiose²²⁸. 1635 m. sinodas, pabrėždamas, kad superintendente pareiga yra reaguoti į skandalus bažnyčioje ir juos spręsti, nurodė Vilniaus ir Naugarduko superintendentui suspenduoti Kopyliaus kunigą Servacijų, tirti pastarojo sukkelto skandalo aplinkybes ir įpareigoti kunigą atvykti į artimiausią sinodą. To neįvykdžius, kunigui grėsė neterminuota ekskomunika, paskelbiant ją visuose distriktuose. Servacijus nepadarė išvadų. 1636 m., remiantis superintendente suteikta informacija, sinodas nušalino Servacijų nuo kunigo

²²⁰ 1614 06 ?–25. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *MRPL*, s. 21, 23.

²²¹ 1615 06 30–07 06. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *MRPL*, s. 31.

²²² 1615 06 30–07 05. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 31.

²²³ 1618. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 48.

²²⁴ 1623. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 76.

²²⁵ 1627. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 30.

²²⁶ 1630. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 69.

²²⁷ 1631 06 30–07 06. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *AS*, s. 87–88.

²²⁸ 1633, 1635. 1627. Vilnius. Provinciniai sinodai. *AS*, s. 106, 136.

tarnystės, leisdamas jam dirbti tik mokykloje²²⁹. 1651 m. Vilniaus senjorui pavesta su auditoriais nuvykti į Šventėžerį ir ištirti vietos kunigo J. Bialkovskio gyvenimo būdą²³⁰. 1729 m. kilo skandalas dėl Biržų kunigo V. Ceraskio girtuokliavimo. Sinodas priėmė kanoną, kuriuo pažymėjo, kad jeigu kunigas nepakeis savo gyvenimo būdo, Žemaitijos senjoras J. Gordonas (Užnerio distriktas tuo metu neturėjo senjoro) su Užnerio konsenjoru turi nuvykti į Biržus ir suspenduoti minėtą kunigą²³¹.

Superintendentas galėjo ne tik suspenduoti kito dvasininko tarnystę, bet ir grąžinti jį eiti pareigas. 1623 m. Liackų kunigas P. Gorskis dėl nepagarbių kalbų apie kitus asmenis buvo suspenduotas tarnystėje iki Palenkės distrikto partikuliarinio sinodo. Superintendentas turėjo prižiūrėti, kad tame sinode kunigas atsiprašytų žmonių, kuriuos įžeidė, būtų sugrąžintas tarnauti į Liackų bažnyčią, ir pasirūpinti, kad bažnyčios patronas Roščičius suteiktų jam visą aprūpinimą²³². 1632 m. Kaidanavos bažnyčioje Rusios superintendentas panaikino anksčiau paskelbtą J. Krosnievičiaus ekskomuniką ir sugrąžino į katecheto pareigas. Sinodas išreiškė pasitenkinimą prasikaltusiojo atgaila ir pavedė superintendentui vėl leisti Krosnievičiui dirbti Kaidanavos mokykloje²³³.

Superintendantai taip pat dalyvaudavo sprendžiant teisinius-ūkinius konfliktus, kurių nebepajėgdavo sureguliuoti kunigai. 1613 m. į provincinį sinodą kreipėsi Minska, skųsdamas kunigu Dambrovskiu. Kadangi šio nebuvo sinode, klausimą išspręsti pavesta Rusios superintendentui²³⁴. 1630 m. sinodas pavedė Žemaitijos superintendentui P. Lazarovičiui, pasitelkus pasaulietinius senjorus, išspręsti neįvardyto turinio civilinį ginčą tarp Užnerio superintendente J. Minvydo ir kunigo M. Monkievičiaus²³⁵. 1634 m. sinodas gavo K. Ostrovskio laišką, kuriame šis tvirtino, jog kažkokius finansinius užrašymus Vilniaus bažnyčiai pasisavino neįvardyti asmenys Polocko bažnyčioje. Rusios superintendentui buvo pavesta ištirti reikalą ir pranešti sinodui²³⁶. 1638 m. superintendentas vyko į Pašušvį spręsti konflikto, kilusio tarp vietos kunigo ir bažnyčios patronų dėl kunigo palivarko ribų²³⁷. 1641 m. Žemaitijos superintendentas sprendė Raseinių bažnyčiai priklausančių kaimų inventorizavimo klausimą, kartu su Užnerio superintendentu vyko į Deltuvą spręsti konflikto, kilusio tarp sutuoktinių Kenstortų, Deltuvos bažnyčios patronų²³⁸. 1643 m. Palenkės superintendentas M. Vysockis sinodo įpareigotas kartu su koku nors pasaulietiniu senjoru nuvykti į Pohostą ir vietos kunigui J. Renčynskui padėti išspręsti neįvardytą teisminį konfliktą²³⁹.

²²⁹ 1635, 1636. Vilnius. Provinciniai sinodai. AS, s. 135, 153.

²³⁰ 1651. Vilnius. Provincinis sinodas. AR, dz. VIII, Nr. 713.

²³¹ 1729 06 20. Žiupronys. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 103, l. 216.

²³² 1630. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 76.

²³³ 1632. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 96.

²³⁴ 1613. Vilnius. Provincinis sinodas. MRPL, s. 16.

²³⁵ 1630. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 74.

²³⁶ 1634. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 123.

²³⁷ 1638 06. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. LMAVB, RS, f. 267, b. 2901, l. 101.

²³⁸ 1641 06. Vilnius. Provincinis sinodas. LMAVB, RS, f. 267, b. 2901, l. 108–108v.

²³⁹ 1643. Vilnius. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 267, b. 2901, l. 112.

1647 m. Naugarduko superintendantas sinodo pavedimu turėjo prisidėti spręsdžiant teisminį konfliktą, kilusį tarp kunigo Finėjaus ir J. Volano²⁴⁰. 1648 m. Naugarduko superintendantas turėjo vykti į Minską padėti vietos kunigui P. Lazarovičiui išspręsti konfliktus, kilusius su bažnytinės valdos kaimynystėje gyvenančiais asmenimis²⁴¹. 1668 m. Žemaitijos superintendantas vyko į Raseinius užbaigti reformatų ginčo dėl Pašušvio bažnyčios su Grinkiškio katalikų klebonu. Kėdainių bažnyčios ekstraordinarinė sesija skyrė jam kelionei 30 auksinų²⁴². 1713 m. mirus Sialeco kunigui M. Škultetui paaiškėjo, jog jis buvo užstatęs bažnyčios valdas vietos katalikų klebonui Ruseckiui. Sinodas sudarė komisiją, kuriai vadovavo Palenkės superintendantas G. Dyjakievičius. Ji turėjo suderinti su klebonu valdų išpirkimo iš užstatymo klausimą²⁴³.

Senjorai nagrinėdavo bažnytinių valdų valstiečių skundus. 1628 m. superintendantas P. Lazarovičius vyko į Raseinius ir surengė ten partikuliarinį distrikto sinodą, siekdamas iširti nederamą vietos kunigo Jono Džievieckio elgesį pavaldinių atžvilgiu. 1629 m. konfliktas nesibaigė, nors po partikuliarinio sinodo Džievieckis grąžino dalį turto, kurį buvo paėmęs iš pavaldinių. Tais metais sinodas vėl įpareigojo superintendantą nuvykti į Raseinius detaliau iširti klausimą²⁴⁴. 1712 m. Naugarduko senjorui pavesta peržiūrėti ir išnagrinėti Dakūdavos bažnytinės valdos valstiečių supliką²⁴⁵.

Naujų bažnyčių šventinimas ir palaikymas

Superintendantas buvo pirmasis asmuo, atsakingas už naujai pastatytų ar atkurtų bažnyčių irkoplyčių pašventinimą bei naujų bažnyčių ar jų padalinių atsiradimą. 1617 m. Žemaitijos superintendantas turėjo vykti į Varnionis²⁴⁶, kur bendruomenė neturėjo kunigo beveik ištisus metus, paskyręs kunigą ir įtikindamas bendruomenę, kad ji išlaikytų pastarąjį²⁴⁷. 1622 m. sinodas pavedė Užnerio superintendantui B. Krosnievičiui nuvykti pas Vilniaus pastalininką Pietkievičių dėl pastarojo tėvo funduotos bažnyčios Głitiškėse (Głinciszki) ir prašyti, kad jis vykdytų tėvo testamentinę valią palaikyti minėtos bažnyčios veikimą. Misija, matyt, nebuvo sėkminga, nes Vienetos sistemoje apie tokią bendruomenę, veikusią vėliau, šaltiniai nutyli²⁴⁸. 1623 m. Rusios superintendantas

²⁴⁰ 1647. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 124.

²⁴¹ 1648 06 21. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 125.

²⁴² 1668 05 25. Kėdainių bažnyčios ekstraordinarinė sesija. *LNMMB*, RS, f. 93, b. 541, l. 23–24.

²⁴³ KRIEGSEISEN, Wojciech. *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763)*. Warszawa, 1997, s. 96.

²⁴⁴ 1628, 1629. Vilnius. Provinciniai sinodai. *AS*, s. 42, 50.

²⁴⁵ 1712 06 07. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 376, l. 5; 904/2, l. 30v.

²⁴⁶ Lieka neaišku, kodėl tai buvo skirta Žemaitijos superintendantui, kadangi Varnionys buvo Vilniaus distrikto teritorijoje, ne Žemaitijoje. Galimas daiktas, jog kalbama apie nežinomą Žemaitijoje veikusią reformatų bendruomenę.

²⁴⁷ 1617 06 07–18. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 43.

²⁴⁸ 1622. Vilnius. Vienetos sinodas. *MRPL*, s. 68.

J. Tomašovičius rūpinosi, kad kunigaikščio Holovčynskio pažadas funduoti Holovčyno bažnyčią būtų įvykdytas²⁴⁹.

1633 m. Užnerio superintendantas su keliais kunigais turėjo nuvykti į Smyčius pašventinti naujos bažnyčios, kadangi Rusios superintendantas negalėjo tenai nuvykti, nes tuo metu vyko į karo stovyklą²⁵⁰. 1636 m. Kauno pavieto žemės teismo raštininkas Narovnikas savo valdoje Žeimelyje pastatė bažnyčią ir kreipėsi į sinodą dėl jos pašventinimo. Sinodas pavedė tai atlikti Užnerio superintendantui J. Minvydui, kad jis per šv. Mykolo dieną nuvyktų, bažnyčią tradiciškai pašventintų ir nuvežtų algą kunigui Kluentijui, tarnaujantiems čia tik naujai pastatytoje bažnyčioje²⁵¹. 1647 m. Karšuvos tijūnas Kristupas Gorskis panoro savo valdoje Mankiškėse įkurti evangelikų koplyčią kaip Kelmės bažnyčios filiją ir skyrė tam 1000 auksinų, kuriuos perdavė kunigui S. Tamošauskui, prašydamas, kad Kelmės kunigas kas šeštą sekmadienį lankytų koplyčią ir teiktų čia sakramentus. Žemaitijos superintendantas turėjo prižiūrėti koplyčios veiklą²⁵².

1672 m. Žemaitijos superintendantas gavo distrikto sinodo pavedimą susitikti su K. Gruževskiu ir pasirūpinti Mantvidavos bažnyčios atkūrimu²⁵³. 1706 m. Žemaitijos ir Užnerio senjorams pavestas Krasnagališkių bažnyčios atkūrimo (erekcijos) klausimas²⁵⁴. 1712 m. Vilniaus superintendantas Mykolas Tšebickis paaukojo Žiupronių bažnyčios pastatymui „iš naujos šaknies“ 250 talerių²⁵⁵. 1776 m. pastačius naują bažnyčią Zabluduve, Palenkės superintendantas B. Kanotas vyko į iškilmingą jos konsekraciją. Kanotas, dalyvaujant gausiai bendruomenei ir svečiams, pagal visus Agendoje nurodytus principus pravedė bažnyčios pašventinimo apeigas ir pasakė pamokslą. Jam asistavo Baltarusijos konsenjoras A. Forsyth ir Zabludovo bažnyčios kunigas J. Kiunas²⁵⁶.

Švietimo institucijų priežiūra

Superintendantai kartu su kitais kunigais ir mokyklų personalu privalėjo prižiūrėti ne tik distriktuose veikiančias mokyklas, bet ir rūpintis naujų steigimu ten, kur jos reikalingos, skatindami prie to prisidėti bažnyčių patronus²⁵⁷. 1621 m. K. II Radvila kreipėsi į provincinį sinodą, prašydamas skirti vieną iš superintendantų, kuris su keliais pasaulietiniais senjorais galėtų atvykti į jo dvarą ir padėti parengti nuostatus dėl bažnyčių,

²⁴⁹ 1623. Vilnius. Vienetos sinodas. *MRPL*, s. 75.

²⁵⁰ 1633. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 108.

²⁵¹ 1636 06. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 153.

²⁵² 1647 06 10. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB, RS*, f. 267, b. 2901, l. 121.

²⁵³ 1672 03 13. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 92.

²⁵⁴ 1706 07 12–14. Sluckas. Vienetos sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20; *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 40.

²⁵⁵ 1712 06 07. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 28v.

²⁵⁶ 1776. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 289.

²⁵⁷ 1653. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 4v.

mokyklų ir špitolių veiklos jo valdose. Sinodas sutiko, priimdamas kanoną, jog didikas gali savo nuožiūra pasiimti į savo karo stovyklą bet kurį iš superintendentų²⁵⁸.

1629 m. Naugarduko superintendentas A. Dobžanskis parengė instrukciją LDK reformatų mokyklų veiklai ir pristatė ją sinode²⁵⁹. Atskiru kanonu instrukcija buvo patvirtinta. Joje numatyta, kad superintendentas turi teisę laisvai bet kada inspektuoti mokyklą, prižiūrėti jos veiklą, kas mėnesį būtinai vizituoti pamokas ir stebėti mokinių pažangumą. Rektoriai ir mokytojai buvo įpareigoti paklusti superintendentui²⁶⁰. Jis taip pat pristatė Slucko gimnazijos rektoriaus R. Adami du parašytus traktatus (retorikos ir istorijos), siekiant įvertinti jų tinkamumą spaudai. Vienetos įgaliotinis turėjo surasti lėšas traktatams išspausdinti, o superintendentas tapo atsakingas už tų lėšų grąžinimą bažnyčiai, pardavus šių knygų egzempliorius²⁶¹. Superintendentai prižiūrėjo ir kontroliavo mokyklų veiklą. Pastarųjų rektoriai ir mokytojai be jų žinios negalėjo net laikinai palikti miesto, kuriame dirba, ir išvykti, neužtikrinę savo pavadavimo kitais tinkamais žmonėmis²⁶².

Senjorai buvo atsakingi už mokyklų personalo kaitą, imdavosi iniciatyvos pasirūpinti atskirų mokinių (alumnų) galimybėmis mokytis. Galėjo skirti mokyklų rektorius ir kitą pedagoginį personalą (prorektorius, docentus, lektorius), daryti įtaką jų kaitai. 1662 m. Žemaitijos superintendentas rūpinosi surasti mokytoją Šiluvos mokyklai, kuri jo neturėjo keletą metų²⁶³. 1688 m. Užnerio senjorui pavesta į Biržų mokyklą skirti rektorių²⁶⁴. 1689 m. Baltarusijos distrikto superintendentas ordinavo lektoriumi Čaprackį, kuris pasiūstas į Slucko mokyklą dirbti trečiuoju lektoriumi²⁶⁵. 1692–1693 m. Užnerio superintendentas rūpinosi pakeisti Biržų mokyklos rektorių, kuris nesirūpino mokykla, apleido jos vadybą, pats kelioms savaitėms išvykęs į Kuršą, o mokinių tėvai pradėjo atidavinėti savo vaikus į kitas mokyklas²⁶⁶. 1707 m. Naugarduko senjoras ordinavo lektoriumi Gordoną ir sinodas paskyrė jį Slucko gimnazijos konrektoriumi²⁶⁷. 1712 m. Žemaitijos senjoras kartu su Vienetos įgaliotiniu paskyrė Kėdainių mokyklos rektoriumi Pavlovskį²⁶⁸. 1719 m. Kėdainių bažnyčiose sesija kreipėsi į Žemaitijos senjorą kaip į „alumnų vadovą“ (regens alumnorum), kad šis paragintų kunigą B. Kanotą greičiau atvykti dirbti į Kėdainių

²⁵⁸ 1621. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 64.

²⁵⁹ *LMAVB*, f. 40, b. 148, l. 157–163.

²⁶⁰ 1629. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 53–57.

²⁶¹ 1629. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 49.

²⁶² 1629. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 55.

²⁶³ 1662. Šiluva. Žemaitijos distrikto sinodas. *LNMMB*, *RS*, f. 93, b. 92.

²⁶⁴ 1688. Žiupronys. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

²⁶⁵ 1689 06 21–22. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

²⁶⁶ 1692 08 09. Biržai. S. Bytneris R. Fėhrui; 1693 01 23. Biržai. S. Bytneris Reino pfalcgrafienei. *AR*, dz. V, Nr. 1819, l. 121–123, 132–134.

²⁶⁷ 1707 09 04–06. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 48v.

²⁶⁸ 1712 06 07. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 32v.

kolegiją²⁶⁹. 1725 m. Baltarusijos senjoras turėjo Slucko gimnazijai surasti docentą, kuris galėtų pakeisti Hazlerį, paskirtą lektoriumi į Kaidanavos bažnyčios mokyklą²⁷⁰.

1705 m. Naugarduko senjoro sprendimu į Slucko alumnatą priimtas J. Estkos sūnus, kuriam senjoras savo distrikte ieškojo surasti materialinį išlaikymą²⁷¹. 1761 m. Zabluduve našlaitis Kropas turėjo būti priimtas į alumnatą. Palenkės senjorui pavesta parūpinti jam maisto, rūbų ir 120 auksinų išlaikymą²⁷².

1644–1645 m. Žemaitijos superintendantas S. Tamošauskas kartu su A. Reinholdu inspektavo Kėdainių bažnyčią ir mokyklą ir už tai iš O. Kiškaitės-Radvilienės gavo finansinį atlygį²⁷³. Inspektuoti mokyklas, dalyvauti mokinių egzaminuose, kurie nuo 1621 m. vykdavo du kartus per metus, superintendantai galėjo savo nuožiūra ir specialiai pasiūsti provincinio sinodo. 1616 m. Žemaitijos superintendantas pavedė egzaminuoti Šiluvos mokyklos mokinius. Šiai užduočiai paskyrė Biržų kunigą B. Krosnevičių ir Biržų bažnyčios senjorą Jokubą Fabricijų. Mokyklos vizitacijos turėjo vykti kasmet. 1617 m. vizitacijoje turėjo dalyvauti pats superintendantas, vienok ją vykdė tik B. Krosnevičius, kuris tų metų sinode pateikė raštišką ataskaitą. 1620 m. superintendantas drauge su Valkavisko pavieto vėliavininku Pukšta ir Radvilų dvariškiu Adomu Dyrma turėjo vykti vizituoti Šiluvos mokyklos²⁷⁴. 1625 m. sinodas pavedė superintendantui J. Minvydui vykti revizuoti Švobiškio bažnyčios ir mokyklos pajamų ir išlaidų ir pateikti ataskaitą kitame sinode²⁷⁵. 1627 m. A. Rasijus vyko į Šiluvą, kur kartu su kitais paskirtais asmenimis turėjo inventorizuoti bažnyčios, mokyklos, špitalės pajamas ir išlaidas²⁷⁶.

1653 m. Vilniaus, Užnerio ir Žemaitijos superintendantai vykdė Kėdainių gimnazijos inspektavimą²⁷⁷. 1663 m. sinodas konstatavo, jog dėl blogos mokymo kokybės iš kai kurių mokyklų tėvai pasiima vaikus ir atiduoda į kitos religijos, t. y. katalikų, mokyklas. Superintendantams buvo pavesta ypač pasirūpinti mokytojų darbo priežiūra²⁷⁸. 1684 m. į Kėdainių mokyklą pasiūstas Užnerio senjoras M. Minvydas su 2 kunigais, į Biržų mokyklą – Žemaitijos senjoras D. Mikolajevskis su 2 kunigais, į Slucko mokyklą – Baltarusijos senjoras K. Žarnovicas kartu su Naugarduko konsenjoru²⁷⁹. 1726 m. Kėdainių bažnyčios sesija skyrė 120 auksinų Žemaitijos senjorui už jo dvejų metų darbą inspektuojant Kėdainių kolegiją²⁸⁰. 1747–1749 m. dažna mokyklų vizitavimo tvarka sinodo buvo įtvirtinta

²⁶⁹ 1719 10 24. Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB*, f. 93, b. 95.

²⁷⁰ 1725 06 20. Vilnius. Ekstraordinarinė Vienetos sesija. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 161.

²⁷¹ 1705. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

²⁷² 1761. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103.

²⁷³ Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – *VUB*), Nr. 16517.

²⁷⁴ 1616 06 15–20, 1617 06 07–18, 1618, 1620. Vilnius. Provinciniai sinodai. *MRPL*, s. 37, 42, 45, 56.

²⁷⁵ 1625. Vilnius. Vienetos provincinio sinodo nutarimai. *MRPL*, s. 104.

²⁷⁶ 1627. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 25.

²⁷⁷ 1653. Vilniaus provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 15.

²⁷⁸ 1663 06 07. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 40.

²⁷⁹ 1684 06 11–12. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

²⁸⁰ 1726 09 10–11. Postsinodinė Kėdainių bažnyčios sesija. *LNMMB*, f. 93, b. 95.

kaip principas, kurį pirmiausia privalo vykdyti senjorai²⁸¹. 1782 m. Naugarduko senjoras kartą per metus važinėjo iš Vilniaus inspektuoti Slucko gimnazijos²⁸². Mokyklos paprastai buvo inspektuojamos egzaminų, kurie vykdavo du kartus per metus, metu.

Superintendentai turėjo prižiūrėti, kad distriktuose būtų surenkama tokia lėšų suma, jogalumnai iš kiekvieno distrikto galėtų studijuoti užsienyje. 1653 m. sinode Užnerio superintendentas S. Minvidas išskirtas kaip sektinas pavyzdys, kuris jau ne pirmus metus tai aktyviai daro²⁸³. Superintendentai tiesiogiai perduodavo alumnams, vykstantiems į užsienį studijuoti, pastariesiems skirtas lėšas. 1684 m. alumnas J. Patersonas, vykęs studijuoti į Leideną, iš Kėdainių bažnyčios iš Žemaitijos senjoro rankų gavo 200 auksinų, o Berlyno alumnai J. Renčynskis ir S. Volkas gavo lėšas atitinkamai iš Užnerio ir Žemaitijos superintendentų²⁸⁴. 1695 m. Užnerio superintendentas rūpinosi Karaliaučiaus alumnatu. Rašė L. K. Radvilaitės patarėjui, prašydamas susisiekti su dvariškiu S. Nezabitauskiu ir pasirūpinti alumnato materialiniu išlaikymu²⁸⁵.

1685 m. M. Minvydas rūpinosi liturginių leidinių lietuvių kalba leidyba, taip pat nusipelnė parūpindamas stipendijų Lietuvos alumnams²⁸⁶. 1684 m. provincinis sinodas pavedė jam kartu su Žemaitijos superintendantu Danieliumi Kalaju Mikolajevskiu rūpintis visais klausimais, susijusiais su alumnų studijomis užsienyje²⁸⁷.

Kuriame nors Europos universitete atsilaisvinus alumno vietai, superintendentas buvo pirmoji figūra, kuri sprendė, kas ją užims. Nuo XVII a. antrosios pusės tai dažnai buvo pavedama Žemaitijos superintendantams. 1692 m. mirus D. Mikolajevskiiui, užsienio alumnų translokacijų klausimas pavestas prižiūrėti naujam superintendantui J. Lutomirskiiui²⁸⁸. 1753 m. Frankfurto universitete atsiradus laisvai studento vietai, sinodas pavedė Žemaitijos superintendantui Kėdainių mokykloje surasti tinkamą kandidatūrą studijoms²⁸⁹. 1763 m. Žemaitijos senjoras atšaukė iš Marburgo alumną B. Ciechanskį, o iš Leideno – alumnus M. Hazlerį ir A. Nolkieną bei į jų vietas ieškojo pamainos²⁹⁰.

Superintendentai buvo Vienetos prižiūrimų alumnų, studijuojančių Europoje, kuratoriai, t. y. studijų administratoriai. 1726 m. Naugarduko senjoras M. Renčynskis dokumentą, fiksavusį kelionpinigius alumnams, vykusiems į Karaliaučių, Leideną, Edinburgą, Frankfurtą, pasirašė kaip „alumnų kuratorius“²⁹¹. Žemaitijos senjorai palaikė susirašinėjimą su užsienio alumnais, nes buvo atsakingi už Vienetos užsienio korespondencijos tvarkymą. Studentų laiškus po to siųsdavo Vienetos įgaliotiniui į Vilnių. XVIII a.

²⁸¹ 1749 06 24–07 06. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 114.

²⁸² 1782 06 24. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7.

²⁸³ 1653. Vilniaus provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 12.

²⁸⁴ 1684 06 11–12. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 149v.

²⁸⁵ 1695 10 01. Biržai. S. Bytneris R. Fėhrui. *AR*, dz. V, Nr. 1819, l. 167–170.

²⁸⁶ 1685 07 26. Linkuva. M. Minvydo ir D. Kosciuškos raštas. *LNMMB*, f. 93, b.781, l. 3.

²⁸⁷ TWOREK, Stanisław. Minwid Mikolaj. *PSB*, 1976, T. XXI/2, z.89, s.316–317.

²⁸⁸ 1692. Biržai. Vienetos sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

²⁸⁹ 1753 06 26. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 152v.

²⁹⁰ 1763. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103.

²⁹¹ 1726 08 23. Užsienio alumnų išlaidos. *LMAVB*, f. 40, b. 71/1, l. 37.

provinciniai sinodai šalia Žemaitijos senjoro dažnai pridėdavo prierašą „alumną kuratorius“²⁹². 1774 m. užsienio alumną kuratorius buvo Vilniaus senjoras A. Monkievičius. Už šios funkcijos vykdymą sinodas jam skyrė 250 auksinų atlygį²⁹³.

Bažnytinių archyvų priežiūra

Evangelikų reformatų archyvai funkcionavo trimis lygmenimis: bendruomenės, t. y. lokaliaios bažnyčios, distrikto ir centrinis Vienetos²⁹⁴. Superintendentai buvo atsakingi už savo distrikto archyvo ir centrinio Vienetos archyvo, vadinto „pagrindiniu“ (archiwum majoris, archiwum maius) arba „provinciniu“ archyvu (archiwum provincialis) priežiūrą. Vilniaus bažnyčios archyvą, nuo XVII a. pradžios buvusį ir pagrindiniu Vienetos archyvu, prižiūrėjo Vilniaus superintendantas ir Vienetos įgaliotinis (aktorius). Jo dokumentai saugoti rakinamoje skrynioje bažnyčioje, raktą nuo kurios turėjo superintendantas. Įgaliotinis, atsakingas už dokumentų registravimą, išdavimą, neturėjo teisės jų paimti iš skrynios ir išsivežti į savo namus ar kur kitur. Iškilus poreikiui paimti kokį nors dokumentą, privalėjo skrynioje palikti savo pasirašytą kvitą apie tai²⁹⁵. Iki XVII a. pirmosios pusės visų bažnyčių dokumentai turėjo būti siunčiami į Vilniaus archyvą, kur vietos superintendantas ir konsenjoras juos privalėjo inventorizuoti ir saugoti²⁹⁶.

XVII a. viduryje Vilniaus okupacijos metu, kai dėl karinio nesaugumo nevyko provinciniai sinodai, Vienetos archyvas buvo pervežtas į Kėdainius, kur jį prižiūrėjo Žemaitijos superintendantas²⁹⁷. 1664 m. vykstant Vienetos konvokacijai, Kėdainiuose fiksuota, jog šis archyvas turi likti. Jo paprašyta kartu su kunigu M. Dzičkovičiumi ir J. Vorlovskiu atlikti archyvo reviziją²⁹⁸. 1674 m. Vienetos komisija, vadovaujama Vilniaus superintendente M. Dzičkovičiaus, atliko archyvo reviziją ir pavadė Žemaitijos superintendantui M. Minvydui bei konsenjorui J. Žarnoviecui sudaryti jo inventorių²⁹⁹. Archyvas bent iki 1676 m. tebebuvo Kėdainiuose, nes 1675 m. Vienetos sinodas priėmė nutarimą, jog Žemaitijos superintendantas ir vietos bažnyčios senjorai turikuo geriau jį saugoti iki kito sinodo. Dokumentai turėjo būti sudėti į tvirtą skrynį, rakinamą dviem spynomis³⁰⁰. Iš Kėdainių Vienetos archyvas buvo išvežtas į Biržus. Greičiausiai Biržuose jis jau buvo 1680 m., kai Užnerio superintendantas M. Minvydas turėjo padaryti pirmosios Vienetos sinodų

²⁹² 1746 06 26–07 04. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 88v.; KRIEGSEISEN, Wojciech. *Ewangelicy (...)*, s. 95; 1750 05 18–21. Žiupronys. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 374.

²⁹³ 1774. Biržai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7.

²⁹⁴ *Dyplomatyka staropolska*. Pod. red. T. JURKA, Warszawa, 2015, s. 396.

²⁹⁵ 1644. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2901, l. 113v.

²⁹⁶ „O sporządzeniu archiwum“, 1651 06 18. Vilniaus provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 2v.

²⁹⁷ „archiwum ile pod te obojctne i podejrzane czasy, poniewaz securum może zostawać w Kiejdanach“, 1662. Vilnius. Vienetos sinodo nutarimai. *LMAVB, RS*, f. 40, b. 125, l. 43.

²⁹⁸ 1664 09 07. Kėdainiai. Vienetos konvokacija. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 46.

²⁹⁹ 1674 03 07. Kėdainiai. Vienetos sinodo komisijos aktas. *LNMMB, RS*, f. 93, b. 541, l. 44.

³⁰⁰ 1675 06 26. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 95v.

protokolų knygos kopiją ir ją atsiųsti į Vilnių³⁰¹. 1682 m. M. Minvydas turėjo atlikti archyvo reviziją ir informuoti sinodą, kokius dokumentus iš jo yra išdavęs, o kokie likę jame. Superintendentas buvo atsakingas už archyvą, 1682–1683 m. išdavinėjo iš jo reikalingus dokumentus³⁰². 1684 m. provincinio archyvo inventorizacijai atlikti sudaryta 5 asmenų komisija (Žemaitijos senjoras, Užnerio senjoras M. Tšebickis, Žemaitijos pakamaris, Busko pastalininkas P. Sienickis, Vienetos įgaliotinis Kurnatovskis), turėjusi nuvykti į Biržus rugsėjo pabaigoje³⁰³. 1685–1686 m. revizija vis dar nebuvo atlikta, o senąsias provincinių sinodų knygas Vilniaus superintendentas paėmė savo žinion ir perdavė į Vilniaus archyvą³⁰⁴. Vienetos archyvas buvo išskirtinės svarbos. Iki 1688 m. jį ir toliau prižiūrėjo Biržuose buvęs Užnerio superintendentas M. Minvydas, o šiam mirus sinodas sudarė 7 asmenų (Kėdainių kunigas D. Mikolajevskis, Užnerio ir Vilniaus superintendentai, Baltarusijos konsenjas Taubmanas, Žemaitijos pakamaris Gruževskis, Ašmenos vaisks Kaminskis, Kijevo stalininkas Gordonas) komisiją, kuri, atlikusi reviziją Kelmėje, turėjo suregistruoti Biržuose saugomo archyvo turinį ir pristatyti kitame sinode³⁰⁵.

1697 m. Vienetos archyvas vis dar buvo Biržuose³⁰⁶. Provincinis sinodas vėl išskėlė Biržų archyvo revizijos klausimą, argumentuodamas tuo, jog jame yra daug įvairių distriktų dokumentų, tačiau dvasininkija neturi informacijos apie archyvo detalų turinį. Pagal 1694 m. kanoną atnaujinta komisija, sudaryta iš Žemaitijos, Vilniaus ir Užnerio superintendentų ir Vienetos įgaliotinio. Komisijos nariai turėjo atvežti į archyvą naujus, pas save turimus dokumentus. Sutvarkius archyvą, nutarta paslėpti jį „artimiausioje Kuršui tvirtovėje, kaip saugiausioje“ (Biržų pilyje – aut. past.). Užnerio superintendentas buvo atsakingas už archyvo priežiūrą³⁰⁷. Realiai revizija vykdyta 1698 m.³⁰⁸

1699 m. sinodas Kaidanavoje konstatavo, jog daugelyje ankstesnių sinodų tai buvo planuota, tačiau iki šiol neatlikta. Sudaryta 4 dvasininkų komisija (Vilniaus senjoras M. Nieviarskis, Žemaitijos senjoras S. Bitneris, Užnerio senjoras A. Volkas, Vilniaus konsenjas S. Vindyšas), turėjusi spalio 10 d. nuvykti į Kėdainius, atlikti pilną archyvo reviziją, suregistruodama ne tik jame esančius atskirų distriktų dokumentų pluoštus, bet ir kiekvieną aktą. Aktų originalai turėjo būti persiųsti į Karaliaučiaus archyvą, jų nuorašus paliekant

³⁰¹ 1680 06 30–07 01–07. Vilnius. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 128v.

³⁰² M. Minvydas sinode turėjo informuoti, kokius Šilėnų bažnyčios dokumentus išdavė, o kokie dar liko archyve, 1682 07 07–09. *Dubingiai. Provincinis sinodas. LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 140; *LNMMB*, f. 93, b. 20, l. 107; M. Minvydas išdavė p. Kurčo lėšų Vilniaus bažnyčiai užrašymo aktą Vilniaus superintendantui, 1683 06 27. *Žiupronys. Provincinis sinodas. LNMMB*, f. 93, b. 20, l. 124.

³⁰³ 1684 06 11–12. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 155.

³⁰⁴ 1685 07 01. Žiupronys, 1686 06 03–05. Bielyčia. Provinciniai sinodai, *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 160v, 166v; *LNMMB*, RS, f. 93, b. 20, l. 162; ŁUKASZEWICZ, Józef. *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*. Poznań, 1842, t. II, s. 286.

³⁰⁵ 1688. Žiupronys. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 178v.

³⁰⁶ „trzeba postąpić in juris w przody in archiwo majori birzensi poszukać spraw i funduszów tamiecznemu zborowi należących“, 1697 06 11–12. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas. *LMAVB*, f. 267, b. 2944, l. 18.

³⁰⁷ „O revisyi archiwum i locaty onego“, 1697 08 05–08. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 240.

³⁰⁸ 1698 06 8/9. Provincinio sinodo Žiupronyse nutarimai. *MAB RS*, f. 40, b. 125, l. 245.

Kėdainiuose³⁰⁹. 1700 m. ši Vienetos archyvo dalis iš Kėdainių buvo išvežta saugoti į Karaliaučių. Tų metų provincinis sinodas konstatavo, kad S. Bitneris įvykdė Vienetos archyvo pervežimą iš Kėdainių į Karaliaučių ir išreiškė padėką už gerai atliktą darbą³¹⁰. 1726 m. Naugarduko senjoras Karaliaučiaus archyve turėjo perrašyti visų ten saugomų dokumentų rejestrus ir pristatyti visuose LDK distrikčiuose, kad dvasininkija būtų informuota ir žinotų, kokie jų bažnyčių dokumentai ar jų nuorašai yra Karaliaučiuje³¹¹.

Vienetos regalijų ir simbolių apsauga taip pat buvo superintendentų funkcija. 1621 m. praėjusių sinodų aktų knygų vedimas ir perrašymas patikėtas Vilniaus superintendantui³¹². Superintendantai buvo atsakingi už Vienetos kanonų rašymą, redagavimą ir svarbiausia – saugojimą. 1627 m. sinodas pavedė Palenkės superintendantui M. Vysockiui, kad jis tęstų J. Zygrovijaus pradėtą darbą rinkti Vienetos kanonus, kurių nutraukė pastarojo mirtis 1623 m. Vysockis turėjo iki kito sinodo užbaigti sistemingą kanonų surašymą. Po to planuota, jog kiekvienas superintendantas turėtų persirašyti esamus kanonus ir apie juos informuoti savo distrikto kunigus ir tikinčiuosius³¹³.

Senjorai vežiojosi su savimi sinodų protokolų knygas bei antspaudus. 1702 m. sinodų knygos Slucke turi likti pas Naugarduko senjorą³¹⁴. 1707 m. sinodų knygos perduotos į Naugarduko senjoro rankas, kurias jis turėjo atvežti į kitą sinodą, o sidabrinis sinodo antspaudas patikėtas saugoti Palenkės senjorui³¹⁵. 1715 m. Žemaitijos senjoras sinodo pavedimu siūstas į Karaliaučių prižiūrėti naujo Vienetos antspaudo gamybą. Antspaude turėjo būti pavaizduotas Jėzus, plaukiantis valtimi kartu su savo mokiniais. Antspaudui pagaminti numatyta skirti pinigų iš alumnų fondo³¹⁶. 1720 m. trečia autentiška sinodų protokolų knyga po jos perrašymo ir korekcijų Žemaitijos konsenjoro M. Renčynskio turėjo būti nuvežta į Karaliaučių. Matyt, tai nebuvo atlikta, nes 1721 m. Naugarduko distrikto senjoras, atsivežęs į provincinį Vienetos sinodą trečiąją sinodų knygą, atidavė ją laikinai saugoti Kėdainiuose, iš kur ji vėliau turėjo būti pervežta į Karaliaučiaus archyvą³¹⁷. 1740 m. po provincinio sinodo protokolų knygos ir teisminės knygos iki kito sinodo patikėtos saugoti Naugarduko senjorui M. Renčynskiiui³¹⁸. 1742 m. trys perrašytos sinodų knygos, taip pat originali knyga bei antspaudas iki kito sinodo patikėti saugoti Naugarduko distrikto senjorui³¹⁹. 1747 m. sinodo knyga, sidabrinis antspaudas ir sinodo laiškų, rašytų ir gautų

³⁰⁹ „De revisione archivi“, 1699 06 28–07 08. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 253.

³¹⁰ FIJAŁKOWSKI, Paweł. Polska wspólnota ewangelicko-reformowana w Królewcu. *ORP*, 2001, t. XLV, p. 138; 1700 06 24. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

³¹¹ 1726. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 168v.

³¹² 1621 06 28. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 64.

³¹³ 1627. Vilnius. Provincinis sinodas. *AS*, s. 19.

³¹⁴ 1702 07 30–31. Bielyčia. Vienetos sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

³¹⁵ 1707 03 13–15. Bielyčia. Vienetos sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

³¹⁶ 1715 06 30. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 66.

³¹⁷ 1720. Sluckas. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 108; 1721 06 21–22. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 150.

³¹⁸ 1740 09 04–06. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, 45.

³¹⁹ 1742 09 15. Žiupronys. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 60.

einamaisiais metais, registras perduotas saugoti Žemaitijos senjorui³²⁰. 1759 m. provinciniame sinode nutarus, jog kitų metų sinodas turės vykti Biržuose, nuspręsta einamąją sinodų protokolų knygą ir Vienetos antspaudą saugoti Kėdainių archyve, o paskui ją persiųsti į Biržus³²¹. 1761 m. provincinio sinodo Kėdainiuose metu minėta knyga pildyta toliau. Po sinodo ją ir antspaudą iškart pasiėmė Naugarduko distrikto senjoras J. Inglis, kadangi sekantis sinodas buvo numatytas Bielyčioje³²². 1770 m. sinodas įpareigojo Žemaitijos senjorą J. Vilamovičių perduoti Vienetai provincinių sinodų kanonų knygą, kurią turėjo šviesaus atminimo Kėdainių kunigas M. Hazleris³²³. 1773 m. Vienetos vieną antspaudą saugojo ir naudojo Karaliaučiaus kunigas Blanickis, antrąją – Žemaitijos senjoras J. Vilamovičius, o trečiąją naujai pagamintą turėjo Vilniaus senjoras A. Monkievičius³²⁴. 1779 m. einamąją provincinio sinodo protokolų knygą iki kitų metų sinodo, turėjusio vykti Kėdainiuose, turėjo ir saugojo Žemaičių senjoras J. Vilamovičius³²⁵.

Vienetos senjorų dispozicijoje taip pat buvo bažnyčios teismų knyga, kuri buvo nuolat pildoma, saugoma ir atvežama į kiekvieną provincinį sinodą³²⁶. Vilniaus superintendente žinioje buvo atskira knyga, kurioje chronologiškai buvo fiksuojamos visos materialinės aukos, įvairių asmenų užrašytos Vienetai. Paaukojimų donacinių dokumentų originalai likdavo pas Vienetos įgaliotinį (aktorių)³²⁷.

Daug komunikavo su Radvilų dvaro administracija, bažnyčių patronais, Vienetos įgaliotiniais ir viceįgaliotiniais dėl bažnyčioms svarbių dokumentų įteisinimo, nuorašų darymo. 1686 m. Palenkės senjorui pavesta prašyti Kulmo taurininko Sienickio, kad šis išduotų 1664 m. B. Radvilos akto išrašą iš Mazovijos Kamienecko pilies teismo knygų, kuriuo užtikrinta Vengruvo bažnyčios apsauga. 1687 m. minėtą išrašą gavo Vienetos viceįgaliotinis³²⁸. 1749 m. Vilniaus ir Žemaitijos senjorams pavesta Novosiolkuose, kuriuose ilgai gyveno tais metais miręs Vienetos įgaliotinis A. Lanievskis Volkas, suregistruotų visus dokumentus, užantspauduotų juos ir transportuotų į Vilniaus bažnyčios archyvą³²⁹.

Superintendantai pirmiausia buvo atsakingi už savo distrikto archyvo kaupimą, saugojimą ir priežiūrą. Kiekvienas privalėjo turėti visų savo distrikto bažnyčių inventorių, įrašytus į distriktų knygas, o inventorių kopijas klebonijose galėjo turėti kunigai³³⁰. XVIII a. pradžioje provincinis sinodas nustatė, jog superintendantai savo distriktų archyvuose turi turėti visas fundacijas, skolarasčius, kitus bažnyčių dokumentus originaluose, o ne savo

³²⁰ 1747 06 25. Kaidanava. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 105v.

³²¹ 1759 06 28. Žiupronys. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 220–220v.

³²² 1761 07 10. Kėdainiai. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 236v.

³²³ 1770 06 24. Kaidanava. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 97.

³²⁴ 1773 06 26. Žiupronys. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 194.

³²⁵ 1779 06 25. Vilnius. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 7, l. 427.

³²⁶ 1726. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 103, l. 189.

³²⁷ 1624. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 88.

³²⁸ *LNMMB*, f. 93, b. 20.

³²⁹ 1749 06 24–07 06. Bielyčia. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/1, l. 117.

³³⁰ 1684 06 11–12. Kėdainiai. Provincinis sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 125, l. 156.

bažnyčių aktus atiduoti atitinkamiems distriktams³³¹. 1727 m. Vienetos sinodas nutarė, jog kiekvieno distrikto senjoras yra atsakingas už savo distrikto bažnyčių dokumentų paiešką kitų distriktų archyvuose³³². Rūpinosi bažnyčiai svarbių dokumentų apsauga, pristatinėjo juos sinoduose³³³.

Superintendentų atsakomybė finansinėje bažnyčių veikloje

Superintendentas buvo atsakingas už bažnyčios finansų teisingo balanso palaikymą, privalėjo rūpintis, kad lėšos būtų naudojamos pagal paskirtį ir nešvaistomos. Vienas savavališkai neturėjo įgaliojimų spręsti lėšų skyrimo klausimo, negalėjo jų naudoti tik savo nuožiūra, kam nors skolinti. Tokius sprendimus privalėjo priimti tik kartu su savo distrikto pasaulietiniais senjorais ir „dvasiniais kolegomis“. Taip siekta užtikrinti bažnytinių finansų saugumą ir skaidrų jų panaudojimą³³⁴. 1615 m. Vilniaus bažnyčioje buvo nestandartinė situacija, kai kunigas T. Chociševskis be žinios ir sinodo leidimo išvyko į Lenkiją, o jo motinai bažnyčia mokėjo jo algą. Nutarta reikalauti, kad jis grįžtų iš Lenkijos, o superintendentas M. Bankovskis turėjo prižiūrėti, kad išlaikymas būtų paimtas iš jo motinos ir saugomas bažnyčios ižde³³⁵.

Superintendentas kartu su Vienetos įgaliotiniu dalyvaudavo pasirašant valdų dovanojimo distrikto bažnyčioms dokumentus³³⁶, dalyvaudavo įvairių finansinių nutarimų vykdyme³³⁷, provinciniuose sinoduose atstovaudavo savo distrikto bažnyčių ekonominiams poreikiams³³⁸. Santykiuose su svarbiais bendruomenių globėjais, aukodavusiais nemažas pinigų sumas, superintendentai grojo pirmuoju smuiku, prižiūrėdami, kad

³³¹ „O wydawaniu spraw do należytych dystryktów“, 1712 06 07. Kaidanava. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 27.

³³² 1727. Žiupronys. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, b. 904/2, l. 179v.

³³³ 1705 06 25–26. Bielyčia. Vienetos sinodas. *LNMMB*, f. 93, b. 20.

³³⁴ 1756 06 27. Kaidanava. Vienetos sinodas. *LMAVB*, f. 40, 904/1.

³³⁵ 1615. Vilnius. Provincinis sinodas. *MRPL*, s. 29.

³³⁶ 1669 m. J. Božymovskis dalyvavo Jeronimo Puzinos žmonai Skrobovičovai užrašant 2 kaimus Linkuvos bažnyčiai. Atsižvelgiant į tokią „dievotą“ donaciją, superintendentas patvirtino, jog Linkuvos kunigas naudosis tik 200 iš 600 auksinų, kuriuos J. Puzina buvo suteikęs tose valdose reformatų bažnyčiai, 1669 11 02. *Linkuva*. J. Božymovskio ir Vienetos aktoriaus Jono Rymvido raštas, *LNMMB*, RS, f. 93, b. 781.

³³⁷ Pvz., 1628 m. superintendentui P. Lazarovičiui sinodo buvo patikėta paimti iš Valkavisko pakamario Mikalojaus Tolvaišos, padovanojusio Vilniaus bažnyčiai 30 auksinų, pinigų ir išduoti kvitą, AS, s. 162; 1630 m. birželio 18 d. Kėdainiuose Vienetos atstovai, tarp kurių buvo ir Žemaitijos superintendentas P. Lazarovičius, turėjo susitikti su K. Radvila tartis dėl fundacinių pinigų, skiriamų Vilniaus bažnyčiai, 1630. *Vilnius. Provincinis sinodas*. AS, s. 69.

³³⁸ 1645 m. S. Tamošauskas distrikto sinodo įpareigotas provinciniame sinode pasirūpinti, kad Krasnagališkių kunigui M. Monkievičiui būtų mokama nustatyta alga ir skirtos lėšos bažnyčios remontui, 1645 05 22. *Šiluva. Žemaičių distrikto sinodas*. *LNMMB*, RS, f. 93, b. 92; 1671 m. superintendentą J. Božimovskį sinodas įpareigojo perduoti F. Starkiuso našlei 1000 auksinų, paėmus juos iš Fridricho Puzinos. Sinodas našlei buvo skolingas iš viso 1500 auksinų, tačiau tuo metu tokios sumos atiduoti neturėjo galimybių, 1671 06 07–10. *Vilnius. Vienetos sinodo nutarimai*. *LMAVB*, RS, f. 40, b. 125, l. 79.

paaukojimų, testamentinių užrašymų lėšos realiai pasiektų bažnyčią. 1626 m. J. Zablockiui per kunigą J. Renčynskį pažadėjus paaukoti 100 auksinų, sinodas pavedė Naugarduko superintendentui A. Dobžanskiui parašyti šiam laišką ir paraginti greičiau tai atlikti³³⁹. 1627 m. Žemaitijos superintendentas turėjo perimti iš Valkavisko pakamarės M. Talvoišo jo skirtus 30 auksinų Vilniaus bažnyčiai³⁴⁰. 1637 m. Vilniaus superintendentas turėjo susitarti su Osinskiu dėl A. Derevojedo 100 auksinų, skirtų Servečiaus bažnyčiai³⁴¹. 1674 m. M. Rémeris, Kėdainių valdos nuomininkas, perdavė iš B. Radvilos Krasnagališkių bažnyčiai priklausančius 500 auksinų Žemaitijos superintendentui. Pastarasis turėjo pasirūpinti, kad iš tų pinigų minėtą bažnyčią pasiektų 50 auksinų išlaikymas³⁴². Superintendantas turėjo rūpintis, kad mecenatų skirti fundaciniai pinigai alumnų studijoms pasiektų adresatą. 1728 m. Naugarduko senjoras kontaktavo su Zakročymo stalininkiene Damoslavska dėl to, kad ji skolaraščiu patvirtintų savo 2000 timpų fondaciją, kurią žadėjo skirti alumnams³⁴³. Kunigą perkėlus tarnauti į kitą bažnyčią, superintendentai turėjo pasirūpinti, kad jiems būtų išmokėtas nesumokėtos algos likutis. 1706 m. Užnerio superintendentas gavo sinodo nurodymą sumokėti buvusiam Biržų kunigui Giernui, perkeltam į Kėdainius, algos dalį iš Užnerio distrikto lėšų³⁴⁴. 1739 m. pulkininko Giunterio velionė žmona buvo užrašiusi Vienetai 1000 auksinų. Kadangi to užrašymo aplinkybės ir detalės Vienetai nebuvo iki galo žinomos, sinodas įpareigojo Naugarduko distrikto senjorą tai išsiaiškinti ir kitame sinode informuoti³⁴⁵.

Finansinės rinkliavos (*kolektos*) buvo renkamos ir pačių provincinių sinodų metu, tačiau didžiausia dalis buvo surenkama bažnyčiose, šį procesą prižiūrint superintendentams³⁴⁶. Superintendentai buvo atsakingi už distrikto dalyvavimą *generalinėse kolektose*, kurias skelbdavo provinciniai sinodai. Kunigai, renkantys lėšas generalinei kolektai, perduodavo juos savo distrikto superintendentui. Lėšos, surenkamos per generalines kolektas, superintendentų buvo atvežamos į provincinį sinodą, patekdavo į centrinę Vienetos išdą ir būdavo paskirstomos pagal sinoduose nustatytus prioritetus³⁴⁷.

Superintendentai buvo atsakingi už kontaktus su distrikto bažnyčių patronais, aiškinantis bažnyčioms priklausančių valdų probleminius klausimus. 1631 m. sinodas gavo

³³⁹ 1626. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 5.

³⁴⁰ 1628. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 40.

³⁴¹ 1637. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 170.

³⁴² 1674 07 01. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas. LNMMB, f. 93, b. 92.

³⁴³ 1728. Kaidanava. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 190.

³⁴⁴ 1706 06 12–14. Sluckas. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, b. 103, l. 44.

³⁴⁵ 1739 06 02. Kėdainiai. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/1, l. 31.

³⁴⁶ LIEDKE, Marzena. GUZOWSKI, Piotr. *Problemy finansowe (...)*, s. 111.

³⁴⁷ 1699, 1700. Vienetos sinodai. LNMMB, f. 93, b. 20; 1748 09 06. Žiupronys. Vienetos sinodas. LMAVB, f. 40, 904/1, l. 108; 1681 m. D. Mikolajevskis įgaliotiniui J. Golijui vežė pinigus į Vilnių, 1682 m. – į Dubingius. 1683–1684 metų kolektą J. Golijus paėmė Kėdainiuose, 1681 05 11, 1682 05 30–06 01, 1684 06 09–10. Kėdainiai. Žemaičių distrikto sinodai. LNMMB, RS, f. 93, b. 92; 1694 m. superintendentas J. Lutomirskis Bielyčios sinode perdavė Žemaitijos distrikto surinktą 114 auksinų ir 10 grašių kolektą. LMAVB, RS, f. 40, b. 67/1, l. 8.

informacijos, kad J. Rėjova pasisavino Rahožino bažnyčiai priklausančias žemes ir ima iš jų pajamas. Rusios superintendentui buvo pavesta paaimti iš Vienetos įgaliotinio bažnyčios fundaciją, nuvykti į vietą, susitikti su Rėjova ir išspręsti šį klausimą³⁴⁸. 1654 m. Žemaitijos superintendentas turėjo kartu su Mažųjų Dirvėnų tįjūnu susitikti su Kenstortais ir susitarti dėl Minaičių kaimo priklausomybės reformatų bažnyčiai³⁴⁹. 1664 m. uždarius Pašušvio bažnyčią, bet Vienetos dispozicijoje likus vietos klebonijai ir daliai fundacinių žemių, distrikto sinodas pasiuntė kunigą Abraomą Naševskį, kad nuvyktų ten atgaivinti bendruomenės, o Žemaitijos superintendentas turėjo pasirūpinti klebonijos įrengimu, jos perėmimu iš valdos savininko Stanislovo Kenstorto ir perdavimu kunigui³⁵⁰.

1677 m. Žemaitijos superintendentas vyko į Žeimelį aiškintis dėl bažnyčiai priklausančių valdų ribų su Romberko seniūnais³⁵¹. 1686 m. Vienetos sinodas pažymėjo, jog valdos, užrašytos ir priklausančios bažnyčiai, negali būti parduodamos, užstatomos, nuomojamos. Žemaitijos superintendentui pavesta dėti pastangas sugrąžinti išnuomotas Žeimelio bažnyčios žemes³⁵². 1707 m. sinodas pavedė Žemaitijos senjorui susisiekti su Šiluvos bažnyčios patronais Gruževskiais ir sutvarkyti, kad jie savo resursais ir su savo tarnais padėtų užsėti palivarko žemes, kadangi bažnyčia pati po rusų kariuomenės plėšikavimų ir valdos nusiaubimo neturėjo jokių išteklių tai padaryti³⁵³. 1712 m. Vilniaus senjorui kartu su Vienetos įgaliotiniu buvo pavesta inventorizuoti Šilėnų klebonijos žemes ir pavaldinius³⁵⁴. 1713 m. mirus Sialceo bažnyčios kunigui M. Škultetui, paaiškėjo, kad pastarasis savavališkai užstatė bažnyčios žemes vietos katalikų klebonui. Sinodas sudarė komisiją, vadovaujamą Palenkės senjoro G. Dyjakievičiaus, kuri turėjo susitarti su klebonu dėl minėtos valdos išpirkimo³⁵⁵. 1714 m. sinodas įspėjo distriktų senjorus ir konsenjorus, jog jie be sinodo sprendimų ir Vienetos įgaliotiniodalyvavimo neturi teisės su niekuo tartis dėl bažnytinių valdų priklausomybės. Superintendentai šiuo atveju buvo savotiški Vienetos atstovai, tarpininkai, tvarkantys bažnytinių valdų klausimus³⁵⁶.

Svarbi superintendentų funkcija buvo prižiūrėti, kad būtų vykdomos bažnyčių fundacijos, buvusios pagrindiniu finansiniu Vienetos bendruomenių funkcionavimo šaltiniu. Techniškai finansų srautus reguliavo ir tvarkė Vienetos įgaliotiniai (aktoriai) ir bažnyčių ekonomai (szafarze), tačiau tik superintendentai turėjo teisinę galią kontaktuoti su asmenimis, atsakingais už fundacijų vykdymą, t. y. fundatoriais, jų paveldėtojais bei valdų, kurių pajamos buvo skiriamos fundacijoms vykdyti, administratoriais. Stringant

³⁴⁸ 1631. Vilnius. Provincinis sinodas. AS, s. 86.

³⁴⁹ 1677. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas. LNMMB, f. 93, b. 20.

³⁵⁰ 1664 05 18. Šiluva. 45 05 22. Žemaičių distrikto sinodas. LNMMB, RS, f. 93, b. 92.

³⁵¹ 1677. Kėdainiai. Žemaitijos distrikto sinodas. LNMMB, f. 93, b. 92.

³⁵² 1686 06 03–05. Bielyčia. Provincinis sinodas. LNMMB, f. 93, b. 20.

³⁵³ GRUŻEWSKI, Bogusław. *Kościół ewangelicko-reformowany w Kielmach: Rys historyczny na dokumentach urzędowych*. Warszawa, 1912, s. 253–256.

³⁵⁴ 1712 06 07. Kaidanava. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 31v.

³⁵⁵ KRIEGSEISEN, Wojciech. *Ewangelicy polscy (...)*, s. 96.

³⁵⁶ 1714 06 14–17. Sluckas. Provincinis sinodas. LMAVB, f. 40, b. 904/2, l. 45.

fundacinių lėšų judėjimui, superintendentai imdavosi žingsnių, kad bažnyčiai priklausančios lėšos ją pasiektų.

1664 m. Vienetos sinodas iš Vilniaus, Žemaičių superintendantas iš Kėdainių rašė B. Radvilai laiškus, prašydami pasirūpinti sunkia materialine vietos bažnyčios būkle. B. Radvila laiške J. Božymovskiui ramiai dėstė, jog ketina iš Palenkės valdų atvykti į Kėdainius ir surasti būdą padėti. Didikas apgailėstavo, jog kai kurie žmonės, nesuvokdami dalykų esmės, problemų ir sunkumų, palietusių jo velionio brolio Jonušo Radvilos valdas, kuriuos jis turįs spręsti, mano, jog jam nerūpi „*Dievo bažnyčios*“ reikalai. Radvila tvirtino, jog iš tiesų sunku atrasti papildomų lėšų šaltinių, kai už praėjusius metus 1500 auksinų Zabludovo valdos ir 1000 auksinų Kėdainių valdos pajamų greitai išėjo jo dukterėčios O. M. Radvilaitės poreikiams, kunigų, dvaro klientų algoms. „*Pikti laikai, kuriuos reikia priimti kantriai. O tada gal Dievas pasiųs ir geresnius laikus*“.³⁵⁷ Tų pačių metų viduryje Božymovskis vėl kreipėsi į B. Radvilą, prašydamas didžiulių poreikių turinčiai Kėdainių bažnyčiai 2000 auksinų³⁵⁸.

1664 m. B. Radvila rašė Žemaitijos superintendetui dėl Kėdainių kunigo M. Dzičkovičiaus išlaikymo, nurodydamas, jog jis turi gauti jį tokį patį, kokį gaudavo velionis kunigas Benjaminas Rybinskis. Tiesa, pastebėjo, jog dėl Kėdainių valdos mažų pajamų sudėtinga bus teikti nustatytą išlaikymą du kartus per metus³⁵⁹. 1665 m. J. Božymovskis prašė B. Radvilos sumokėti jam priklausantį 600 auksinų jurgeltą, tačiau didikas prašė šio palūkėti, kadangi dėl įvairių asmenų ekonominių pretenzijų buvusioms J. Radvilos valdoms bei tų valdų pajamų nepakankamumo dvaras tuo metu neturėjo pakankamų finansinių galimybių tai padaryti³⁶⁰. 1666 m. J. Božymovskiui B. Radvila rašė, jog fundacijos vykdymas užtrunka, nes Kėdainių nuomininkas prasiskolino³⁶¹. 1671 m. distrikto sinodas raštu kreipėsi į L. K. Radvilaitės ekonomus, prašydami, kad dirbantiems Kėdainių bažnyčioje ir mokykloje išlaikymas būtų teikiamas pagal patronės asignavimą³⁶². 1689 m. Užnerio senjoras rašė L. K. Radvilaitės patarėjui, informuodamas, kad sinodo laišką jam atveš Vilniaus superintendantas, ir prašydamas materialinio išlaikymo naujai paskirtam Salamiesčio bažnyčios lektoriui. 1691 m. Užnerio superintendantas rašė bažnyčios patronės L. K. Radvilaitės patarėjams, skųsdamasis, kad Biržų kunigaikštystės ekonomas savavališkai perpussumažino fundacijomis nustatytą išlaikymą, argumentuodamas tuo, jog bažnyčios dvasininkija pati gali kreiptis į L. K. Radvilaitę išaiškinimo. S. Bytneris tvirtino, jog ne kartą rašė laiškus į Karaliaučių, tačiau negavo jokio atsakymo. Prašė komisarų atvykti į Biržus išspręsti šio klausimo³⁶³. 1708 m. Užnerio distrikto senjoras

³⁵⁷ 1664 03 21. Karaliaučius. B. Radvila J. Božymovskiui. AR, dz. IV, Nr. 771, l. 12–13.

³⁵⁸ 1664 06 22. Kėdainiai. Vienetos kongregacijos nutarimai. LMAVB, RS, f. 40, b. 125, l. 44.

³⁵⁹ 1664. B. Radvila J. Božymovskiui. AR, dz. IV, Nr. 771, l. 21.

³⁶⁰ 1665 09 07. Karaliaučius. B. Radvila Žemaitijos superintendetui J. Božymovskiui. LMAVB, f. 40, b. 71/3, l. 180.

³⁶¹ 1666 08 04. Karaliaučius. B. Radvila J. Božymovskiui. AR, dz. IV, Nr. 785.

³⁶² 1671 05 02. Kėdainiai. Žemaičių distrikto sinodas. LNMMB, RS, f. 93, b. 92.

³⁶³ 1689 07 02. Biržai, 1691 09 26. Biržai. S. Bytneris R. Fėrui. AR, dz. V, Nr. 1819, l. 81–83, 114–117.

J. Patersonas kreipėsi į Prūsijos karaliaus patarėją, pranešdamas, jog distrikto dvasininkija niekaip negali sulaukti algų. Tvirtino, jog anksčiau nebuvo praktikos, kad L. K. Radvilaitės fundacijos nebūtų vykdomos³⁶⁴.

XVIII a., kai Vieneta nebeturėjo pagrindinių savo patronų Biržų-Dubingių šakos Radvilų, vienas svarbiausių superintendentų uždavinių buvo užtikrinti fundacijų bažnyčioms vykdymą ir pasiekti, kad bendruomenės realiai gautų priklausomą materialinį išlaikymą iš asmenų, kurie teisiškai buvo įpareigoti jas vykdyti. Superintendentai daug komunikavo su bažnyčių patronais ir jų valdų, kuriose stovėjo bažnyčios, administratoriais. Vienetos dvasinis elitas nuolat koresponduodavo su Nesvyžiaus-Olykos Radvilomis, jų patarėjais, prašydami pirmiausia užtikrinti algų dvasininkams mokėjimą. 1734 m. keturių distriktų senjorai kreipėsi į O. Radvilienę dėl nevykdomų asignavimų Naugarduko, Žemaitijos, Palenkės ir Užnerio distriktų bažnyčioms. Prašyta paraginti Slucko kunigaikštystės paiždininkį, kad jis vykdytų įsipareigojimus dėl dvasininkijos išlaikymo³⁶⁵. 1735 m. superintendentai kreipėsi į LDK kanclerienę O. Radvilienę, primindami, jog ne kartą rašė jai apie nepriteklus dėl neišmokamų jurgeltų pagal nustatytas ankstesnes fundacijas³⁶⁶.

1735 m. Žemaitijos ir Užnerio distrikto dvasininkija kreipėsi į Radvilienę, prašydami, kad jurgeltai dvasininkams būtų mokami pagal senas Radvilų fundacijas iš tų valdų, kuriose ir stovi bažnyčios, o ne iš tolimų valdų, nes tai sukelia nuolatinius sunkumus ir pinigų vėlavimus. Taip pat prašyta, kad Kėdainių špitolėms grūdų ordinarija būtų teikiama kaip nustatyta L. K. Radvilaitės fundacijoje. Priminta, kad už 1731 m. abu distriktai negavo jokio išlaikymo³⁶⁷. 1737 m. sinodas rašė didikei, primindami jos pačios 1733 m. patvirtintas algų mokėjimo kvotas. 1736 m. Palenkės senjoras K. Božymovskis kreipėsi į O. Radvilienę, informuodamas, kad 1734 m. įvairių kariuomenių kareiviai, 10 savaičių stovyklaudami Zabluduve, nuniokojo kleboniją, sudegino kapinių tvoras, iškasinėjo palaidojimus. Prašė finansinės pagalbos, tvirtindamas, kad nuo 1731 m. pats iš savo metinės algos išlaikantis vietos mokyklos mokytojus, o Vengruvo bažnyčios kunigai nuo 1733 m. iš Slucko valdos pajamų negaunantys priklausančių algų. Taip pat prašė, kad Zabludovo bažnyčios špitolei vietos dvaras pagal „seną paprotį“ suteiktų „duonos išmalda“ – grūdų duoklę³⁶⁸. 1738 m. K. Božymovskis nedviprasmiškai laiške patronei tvirtino – „gulamės po Jūsų kojomis, kaip ir kiti distriktai“. Dėkojo didikei už tai, kad Zabludovo ir Vengruvo dvasininkus pasiekė algos, bei prašė, kad ir einamaisiais metais ji pavestų Zabludovo grafystės administratoriui laiku išmokėti išlaikymą. Pastarasis nenorėjo to daryti ir reikalavo iš superintendento atskirų didikės raštų kiekvienu konkrečių lėšų skyrimo atveju. Dvasininkas apeliavo į patronę, prašydamas, kad ji parengtų specialų raštą visiems Zabludovo valdos

³⁶⁴ 1708 07 25. Biržai. J. Patersonas J. R. Fèrui. AR, dz. V, Nr. 11395, l. 47–48.

³⁶⁵ 1734 01 12. Sluckas. K. Božymovskis, J. Gordonas, P. Balcerovičius, M. Renčynskis O. Radvilieni. AR, dz. VIII, Nr. 136, l. 105–107.

³⁶⁶ 1735 06 30. Vilnius. Vienetos superintendentai O. Radvilieni. AR, dz. V. Nr. 3623, l. 115–117.

³⁶⁷ 1735 06 30. Žemaitijos ir Užnerio distriktų dvasininkijos suplika. AR, dz. VIII, Nr. 710, l. 346–350.

³⁶⁸ 1736 06 11. Zabludovas. K. Božymovskis O. Radvilieni. AR, dz. VIII, Nr. 136, l. 122–124.

administratoriams ateityje, įpareigojanti „visais laikais“ vykdyti fundacinius įsipareigojimus³⁶⁹. 1739 m. Žemaitijos superintendentas J. Gordonas rašė J. F. Radvilai, primindamas šiam, kad pradėdamas tarnauti Kėdainiuose turėjo garbės gyvai matyti didiką ir jo motiną bei iš abiejų išgirsti garantiją, kad reformatams religinės laisvės ir fundacijos bus užtikrintos. Gordonas vylėsi, jog J. F. Radvila tęs savo motinos O. Radvilienės politiką teikti finansines asignacijas Kėdainių grafystėje tarnaujantiems reformatų dvasininkams³⁷⁰. 1743 m. Palenkės, Žemaitijos ir Užnerio distriktų vadovai rašė J. F. Radvilai, primindami, jog turėjo jo asignaciją trims distriktams dėl jurgelių dvasininkams mokėjimo, tačiau Biržų kunigaikštystės gubernatorius jos neįvykdė. Prašė didiko, kad asignavimai pagal fundacijas būtų vykdomi³⁷¹. 1745 m. Žemaitijos superintendentas J. Gordonas savo ir Užnerio distriktų vardu prašė J. F. Radvilos, kad visų bažnyčių, esančių jo valdose Žemaitijoje, dvasininkija gautų atlyginimą³⁷². 1751 m. Žemaitijos senjoras M. Hazleris rašė Noiburgo valdų komisarui J. Kašycui, prašydamas, kad Kėdainių bažnyčiai priklausanti Pelėdnagių palivarką būtų leidžiama toliau nuomoti, kad Beinoravos bažnyčios palivarkas, priklausantis jai pagal fundacijas, būtų išbrauktas iš dvaro inventoriaus, kad būtų vykdomi finansiniai fundacijų įsipareigojimai³⁷³. 1758 m. Naugarduko senjoras J. Inglisas kreipėsi į J. F. Radvilą, skųsdamasis tuo, jog Slucko pilies pareigūnas neteisėtai ima papildomus mokesčius iš vietos bažnyčios nuomojamos karčemos, kurių pagal ankstesnes fundacijas nėra buvę, ir prašė apsaugoti nuo tokios savivalės³⁷⁴.

Išvados

XVII–XVIII a. Vienetos dvasininkijos viršūnėje buvo 6 superintendentai (senjorai), vadovavę distriktams (Palenkės, Vilniaus, Žemaitijos, Baltarusijos, Naugarduko, Užnerio). Tokia dvasininkijos vadybinė struktūra galutinai nusistovėjo XVII a. 2-ajame deš. ir nekito iki XVIII a. pab. LDK, skirtingai nei Lenkijoje, neprigijo generalinio superintendente pareigybė. Jais galėjo tapti asmenys, evangelikų-reformatų dvasinėje karjeroje pabuvę katecheto, kunigo vietose, o pareigybių prasme prieš tapdami superintendentais užėmę konsenjoro pareigas. Iki 1795 m. superintendentais buvo apie 100 asmenų, dalis jų vadovavo net keliems distriktams. Senjoro pareigybė buvo renkama ir galėjo būti užimta iki gyvos galvos. Superintendentai buvo žymiai stabilesnė pareigybė, lyginant su kunigais, jų nelietė rotacijų praktika, dėl ko kai kurie asmenys šią pareigybę užimdavo du ar tris dešimtmečius. Senjorai su nedidelėmis išimtimis reziduodavo ir valdydavo distriktą pagrindinėje, t. y.

³⁶⁹ 1737 07 13. Bielyčia. Vienetos sinodas O. Radvilieni; 1738 12 13. Vengruvas. K. Božymosvskis O. Radvilieni. AR, dz. V, Nr. 3623, l. 127–130.

³⁷⁰ 1739 12 01. Kėdainiai. J. Gordonas J. F. Radvilai. AR, dz. V, Nr. 3623, l. 138–139.

³⁷¹ 1743 09 19. Kaidanava. Vienetos superintendentai J. F. Radvilai. AR, dz. V, Nr. 3623, l. 144–145.

³⁷² 1745 04 05. Kėdainiai. J. Gordonas J. F. Radvilai. AR, dz. V, Nr. 3623, l. 146–148.

³⁷³ 1751 10 13. Kėdainiai. M. Hazleris J. Kašycui. AR, dz. VIII, Nr. 136, l. 78–79.

³⁷⁴ 1758 01 05. Sluckas. J. Inglisas J. F. Radvilai. AR, dz. V, Nr. 5637, l. 13–16.

katedrinėje, bažnyčioje. Iškilus *for majeure* atvejams, kai superintendente vadybos trūkdavo dėl jų mirties ar valstybėje vystančių karinių ir konfesinių kataklizmų, Vieneta sprendavo šią problemą pasitelkdama „dvigubos superintendentystės“ atvejus. Superintendantai buvo aukščiausią administracinę galią turintys pareigūnai ir savo vadybines funkcijas atliko trijose srityse: vadovaudami Vienetos institucijų veiklai (sinodai), valdydami ir prižiūrėdami distriktų bažnyčias, atstovaudami Vienetui santykiuose su bažnyčių patronais bei valstybine valdžia. Būdami katedrinių bažnyčių pirmaisiais dvasininkais, šalia pastoracinės ir teologinės veiklos kaip administratoriai atliko nepaprastai daug vadybinių funkcijų, kurios darė superintendentų gyvenimo būdą labai dinamišką, o jų kaip dvasininkų funkcijas dažnai perimdavo ir atlikdavo koadjutoriai, t. y. antrieji katedrinių bažnyčių kunigai.

Sinodinėje veikloje jie vadovavo Vienetos delegacijoms, vykusioms į generalinius Lenkijos ir LDK reformatų sinodus, derantis dėl liturgijos suvienodinimo, provinciniuose sinoduose, kurie buvo pagrindinė Vienetos valdymo institucija, buvo pirmieji asmenys, sprendę teologinius, ekonominius, kanonų teisės, misijų ir kt. klausimus. Pareigybinių superintendentų instrukcijų turinį lėmėrėmimasis evangelikų reformatų kanonų teise, kurios pagrindą sudarė Šv. Raštas, 1637 m. Gdanskio Agenda, generalinių ir provincinių sinodų kanoniniai nutarimai. Iš esmės formavo dvasininkijos korpusą, sprendami dvasininkijos ordinaracijų ir paskyrimų į konkrečias tarnystės vietas klausimus. Turėjo galią suspenduoti ar nušalinti susikompromitavusius kunigus nuo tarnystės. Distrikto lygmeniu vadybinė superintendentų laikysena reiškėsi partikuliarinių sinodų organizavimu, naujų bažnyčių steigimu bei kasmetinių bažnyčių vizitacijų praktika. Pastarųjų metu revizuodavo visus lokalinių bendruomenių funkcionavimo aspektus: dvasininko ganytojiško darbo kokybę, ūkinę ir finansinę būklę, archyvą, parapijos tikinčiųjų skundus. Išskirtinė Vienetos preventcinė dvasininkijos darbo patikra, atspindėjusi presbiterionišką valdymo modelį, buvo nuo 1636 m. vykusios pačių superintendentų vizitacijos, kurias atlikdavo sinodo paskirti kitų distriktų vadovai. Superintendantai tiesiogiai administravo Vienetos švietimo institucijas (Slucko, Vilniaus, Biržų, Kėdainių gimnazijas ir lokalines bažnyčių mokyklas). Sprendė mokyklų personalo kaitos ir finansavimo klausimus, kūrė normatyvinius aktus, nustatančius jų veiklą, vykdė permanentines inspekcijas. Superintendantai buvo atsakingi už Vienetos kandidatų parinkimą studijoms užsienio akademijose, rūpinosi finansine užsienio alumnų globa. Vienetai teikiant išskirtinį dėmesį bažnytiniais archyvams buvo atsakingi už centrinio Vienetos archyvo priežiūrą, saugojimą, inventorizavimą, pildymą. Vieninteliai turėjo teisę turėti ir saugoti institucines regalijas – provincinių sinodų protokolų knygas ir Vienetos antspaudus. Turėjo didžiulę atsakomybę sprendžiant bažnyčios finansinius klausimus. Neatsitiktinai sinoduose dominuojanti svarstyti ir priimtų kanonų dalis lietė ne liturginius, personalinius, bet finansinius dalykus. Sprendė Vienetos išdo politikos klausimus, rūpinosi bažnyčioms skirtų testamentinių užrašymų įvykdymu, sprendė bažnyčių palivarų panaudojimo alternatyvas, organizavo generalines ir distriktų kolektas, komunikavo, o kartais ir „kovojo“ su Biržų-Dubingių (iki 1695 m.), Nesvyžiaus-Olykos (iki 1795 m.) šakų Radvilomis bei smulkesniais bažnyčių patronais dėl fundacijų vykdymo ir tinkamo materialinio bažnyčios aprūpinimo.

Priedas Nr. 1. Vienetos superintendentų sąrašas XVI a. pab. – XVIII a.³⁷⁵

Rusios (Baltarusijos) distriktas	Naugarduko distriktas	Palenkės distriktas
1595 Pilypas Bochwicas	1595 Matas Bankovskis	1595 Mikalojus Tžcinskis
1612 Dambrovskis	XVII a. pr. Andrius Vysockis	XVII a. pr. Andrius Vysockis
1614–1616 Martynas Bielanskis	XVII a. pr. Pranciškus Rasijus	1613 Jonas Zygrovijus
1617 Matas Bankovskis	1613–1617 Jonas Zygrovijus	1614–1623 Matas Bankovskis
1619–1620 Fiodoras Ždanovičius	1618–1622 Finėjas Goiskis	1624 Jonas Minvydas
1621–1623 Jonas Tomašovičius	1624–1636 Andrius Dobžanskis	1625–1654 Mikalojus Vysockis
1625 Finėjas Goiskis	1641–1651 Andrius Muzonijus	1672–1673 Sebastijonas Latovskis
1626–1650 Jonas Raniševskis	1652–1654 Mykolas Matisievičius	1676–1685 Jonas Kristupas Krainiskis
1653–1655 Martynas Nievierskis	1662–1671 Danielius Réderis	1685–1693 Jonas Žarnovietas
1669 Košarskis	1673–1674 Paulius Žarnovietas	1694–1707 Pilypas Kopijevičius
1672–1687 Kristupas Žarnovietas	1676–1684 Jurgis Lutomirskis	1709–1719 Gabrielis Dyjakievičius
1687–1692 Jeronimas Košarskis	1685–1700 Kristupas Tšebickis Taubmanas	1729–1746 Kazimieras Božymovskis
1693–1701 Mykolas Tšebickis Taubmanas	1701–1708 Adomas Volkas	1746–1755, 1764 Jokūbas Renčynskis
1701–1711, 1713–1719 Florijonas Svida	1708–1711 Samuelis Lutomirskis	1756–1763, 1765–1770 Jonas Kristupas Krainiskis
1712 Kristupas Glinskis	1712–1724 Florijonas Svida	1770–1773, 1775 Samuelis Kopyckis
1719–1729 Jonas Izbickis	1726–1728, 1730–1732 Mykolas Renčynskis	1774, 1776–1788 Benjaminas Kanotas
1730–1738 Danielius Rymvidas	1729 Danielius Renčynskis	1793–1795 Tobijas Grotkovskis
1738–1740 pareigybė buvo laisva	1735–1745 Mykolas Renčynskis	
1740 Jokūbas Inglisas (prižiūrėjo distriktą)	1746–1748 Kazimieras Božymovskis	
1743–1747 Boguslavas Kopijevičius	1749–1775 Jokūbas Inglisas	
1747 Jokūbas Renčynskis	1775–1782 Tomas Mackievičius	
1747–1748 Jokūbas Inglisas	1782–1795 Boguslavas Bytneris	
1749 Danielius Renčynskis		
1749–1750 Kazimieras Božymovskis		
1756–1777 Rapolas Mninskis		
1780–1795 Aleksandras Forsyth		

³⁷⁵ BAGIŃSKA, Elżbieta. Edukacja kaznodziejów ewangelicko-reformowanych na Litwie w XVII wieku. *Studia Podlaskie*, 2012, t. 20, s. 55–74; KRIEGSEISEN, Wojciech. *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763)*. Warszawa, 1997; ŁUKASZEWICZ, Józef. *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*. Poznań, 1843, t. II.; *PSB; MRPL; AS; AR*, dz. V, Nr. 1819, 3623, 11728, 12969, 16314; dz. VIII, Nr. 136, 710, 713; *LMAVB*, f. 31, b. 857; f. 40, b. 7, 12, 16, 25, 31, 53, 63, 65, 67/1, 103, 118, 119, 123, 125, 148, 157, 169, 356, 362, 374, 376, 439, 518, 525, 863, 940/1-2; f. 267, b. 2901; *LNMMB*, f. 93, b. 20, 26, 92, 95, 168, 540, 541, 788; *VUB*, f.4, Nr. 15930, 16089, 16092, 17296, 17960.

Užnerio distriktas	Vilniaus distriktas	Žemaitijos distriktas
1595–1618 Stanislovas Minvydas	1559 Simonas Zacijus	1609 Kasparas Goiskis
1619–1623 Baltazaras Krosnievičius	XVI a. pab. – XVII a.pr. Stanislovas Sudrovijus	1614–1619 Mikalojus Minvydas
1624–1625 Paulius Lucenijus Paplonskis	1603–1613 Andrius Chžonstovskis	1620–1623 Paulius Lucenijus Paplonskis
1625–1638 Jonas Minvydas	1613–1614 Vaitiekus Salinarijus	1624 Samuelis Lenartovičius
1638–1660 Samuelis Minvydas	1616–1619 Jokūbas Kosteckis	1625 Jonas Minvydas
1660–1670 Martynas Bytneris	1620–1623 Jonas Zygrovijus	1626–1627 Adomas Rasijus
1673–1679 Tomas Kšyvienskis	1624–1630 Matas Bankovskis	1628–1637 Petras Lazarovičius
1679–1688 Mikalojus Minvydas	1630–1636 Andrius Dobžanskis	1637 Samuelis Minvydas
1688–1698 Samuelis Bytneris	1636–1640 Baltazaras Labencis	1638–1650 Samuelis Tamošauskas
1698–1700 Adomas Volkas	1641–1651 Tomas Chociševskis	1650 Jonas Domazovijus
1700–1707 Jonas Patersonas	1651 Samuelis Minvydas	1651–1653 Samuelis Minvydas
1711, 1713–1723 Aleksandras Skominas	1652–1662 Andrius Muzonijus	1653–1673 Jonas Božimovskis
1712 Konstantinas Krapinskis	1663–1672 Jonas Božymovskis	1673–1679 Mikalojus Minvydas
1731–1735, 1737–1742 Petras Balcerovičius	1673–1674 Mikalojus Dzičkovičius	1679–1691 Danielius Mikolajevskis
1736, 1742–1747 Jokūbas Čaprackis	1675–1680 Paulius Žarnovietas	1691–1694 Jurgis Lutomirskis
1747–1748 Samuelis Bengenas	1680–1687 Kristupas Žarnovietas	1695–1698 Adomas Volkas
1749–1761 Jokūbas Felicijanas Bukovskis	1687–1700 Martynas Nievierskis	1698–1709 Samuelis Bytneris
1766 Volkas	1701–1712 Mykolas Tšebickis Taubmanas	1711 Mykolas Tšebickis Taubmanas
1768–1776 Samuelis Augustinas Žukas	1712–1742 Konstantinas Krapinskis	1711–1721 Jurgis Rekutis
1780–1795 Martynas Labovskis	1743–1750 Danielius Renčynskis	1721–1726 Mykolas Renčynskis
	1751–1759 Gabrielis Beniaševskis	1726–1749 Jokūbas Gordonas
	1761–1766 Samuelis Bernackis	1749–1769 Mykolas Hazleris
	1775 Bytneris	1769–1781 Jonas Vilamovičius
	1768–1795 Aleksandras Monkievičius	1784 Boguslavas Bernackis
		1786–1795 Jonas Dyjakievičius

Archyviniai šaltiniai

1. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius (LMAVB), f. 9, b. 3040; f. 31, b. 857; f. 40, b. 7, 12, 16, 25, 31, 40, 53, 63, 65, 67/1, 71/1, 3, 103, 103, 118, 119, 123, 125, 148, 157, 169, 356, 362, 374, 376, 439, 518, 525, 863, 904/1-2; F. 267, b. 2901, 2944.
2. Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius (LNMMB), f. 93, b. 20, 26, 27, 92, 95, 168, 540, 541, 781, 788.
3. Varšuvos vyriausiasis senųjų aktų archyvas, Radvilų fondas (AR), dz. IV, Nr. 76, 771, 785; dz. V, Nr. 1819, 3623, 5637, 11395, 11728, 12969, 16314; dz. VIII, Nr. 136, 710, 713; dz. XI, Nr. 37.
4. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (VUB), f. 4, Nr. 15930, 16089, 16092, 16517, 17296, 17960.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. *Agenda albo Forma Porządku usługi świętej w zborach ewangelickich koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na wieczną cześć i chwałę Ojcu, Synowi i Duchu S. Bogu w Trójcy jedynemu za zgodną zborów wszystkich uchwałą teraz nowo przejrzana i wydana we Gdańsku* (toliau – Agenda), Gdańsk 1637.
2. *Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1626-1637*, opr. LIEDKE, Marzena. GUZOWSKI, Piotr. Warszawa, 2011.
3. ALEKNAVIČIENĖ, Ona. Ar Martynas Mažvydas buvo vyskupas? *Archivum Lithuanicum*, t. 16, p. 59–122.
4. BAGIŃSKA, Elżbieta. Edukacja kaznodziejów ewangelicko-reformowanych na Litwie w XVII wieku. *Studia Podlaskie*, 2012, t. 20, s. 55–74.
5. BEM, Kazimierz. Ustroje kościołów ewangelicko-reformowanych w Rzeczypospolitej Obojga Narodów na przełomie XVI–XVII wieku. *ORP*, s. 123–153.
6. *Dyplomatyka staropolska*. Pod. red. T. JURKA, Warszawa, 2015.
7. FIJAŁKOWSKI, Paweł. Polska wspólnota ewangelicko-reformowana w Królewcu. *ORP*, 2001, t. XLV.
8. GMITEREK, Henryk. Salinarius Wojciech. *PSB*, t. XXXIV, z. 3, s. 360–361.
9. GRUŻEWSKI, Bogusław. *Kościół ewangelicko-reformowany w Kielmach: Rys historyczny na dokumentach urzędowych*. Warszawa, 1912.
10. KARVELIS, Deimantas. 1614–1623 m. Baltazaro Krosnevičiaus laišakai – šaltinis lokalinės dvaro visuomenės mentaliteto istorijai, *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai, Ryga, 2004, p. 178–186.
11. KARVELIS, Deimantas. Kėdainių evangelikų bažnyčios administravimas ir veikla XVII amžiuje. *Istorija*, 2018, t. 11, Nr. 3, p. 4–35.
12. KRIEGSEISEN, Wojciech. *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763)*. Warszawa, 1997.

13. LIEDKE, Marzena. GUZOWSKI, Piotr. Problemy finansowe ewangelickiej Jednoty Litewskiej w pierwszej połowie XVII w. w świetle akt synodów prowincjonalnych. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 2017, t. LXXVIII, s. 95–130.
14. ŁUKASZEWICZ, Józef. *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*. Poznań, 1843, t. II.
15. LUKŠAITĖ, Ingė. Lietuviškos S. B. Chilinskio biblijos spausdinimo aplinkybės. *LTSR MAD*, A serija, t. 35, 1971.
16. LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija LDK ir Mažoji Lietuvoje*. Vilnius, 1999.
17. LUKŠAITĖ, Ingė. Reformacijos Lietuvoje raida ir evangelikų bažnyčių istorija XVI–XVIII a. *Lietuvos evangelikų bažnyčios. Istorijos metmenys*, sud. A. Hermann, Vilnius, 2003, p. 19–161.
18. ŁULEWICZ, Henryk. Sudrowski Stanisław. *PSB*, t. 45, z. 3, s. 349–351.
19. MAŁŁEK, Jerzy. *Opera selecta, t. IV. Reformacja i protestantyzm w Polsce i Prusach (XVI–XX w.)*. Toruń, 2012.
20. MIKALAUSKAS, Rimas. Superintendentas. *Mažosios Lietuvos Enciklopedija*, <https://www.mle.lt/straipsniai/superintendentas>.
21. *Monumenta Reformationis Poloniae et Lithuaniae. Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1611–1625*. Wilno, 1911.
22. POCIŪTĖ, Dainora. *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*. Vilnius, 2017.
23. SIPAYŁŁO, Maria. Mikołajewski Daniel. *PSB*, t. XXI/1, z. 88, 1976, s. 154–156.
24. SIPAYŁŁO, Maria. Paterson Jan. *PSB*, t. XXV, z. 4, s. 330.
25. SIPAYŁŁO, Maria. Rassius Adam. *PSB*, t. XXX, z. 3, s. 600.
26. SIPAYŁŁO, Maria. Reder Daniel. *PSB*, t. XXX, z. 3, s. 711–712.
27. STUDNICKI GIZBERT, Waław. Bernacki Samuel. *PSB*, t. I, z. 4, s. 455–456.
28. STUDNICKI GIZBERT, Waław. Bythner Bogusław. *PSB*, t. III, 1937, s. 181–182.
29. STUDNICKI GIZBERT, Waław. Bythner Samuel. *PSB*, t. III, 1937, s. 183.
30. STUDNICKI GIZBERT, Waław. Borzymowski Jan. *PSB*, t. II, 1936, s. 369–370.
31. SZCZOTKA, Stanisław. Dobrzański Andrzej. *PSB*, t. V, z. 3, s. 264–265.
32. TWOREK, Stanisław. Krainiski Jan Krzysztof. *PSB*, t. XV, z. 1, s. 91–92.
33. TWOREK, Stanisław. Łabęcki Bałtazar. *PSB*, t. XVIII, z. 2, s. 172–173.
34. TWOREK, Stanisław. Lutomirski Jerzy. *PSB*, t. XVIII, z. 2, s. 141–142.
35. TWOREK, Stanisław. Lutomirski Samuel. *PSB*, t. XVIII, z. 2, s. 143–144.
36. TWOREK, Stanisław. Minwid Mikołaj. *PSB*, t. XXI/2, 1976, s. 316.
37. TWOREK, Stanisław. Minwid Jan. *PSB*, 1976, t. XXI/2, z. 89, s. 315–316.
38. TWOREK, Stanisław. Minwid Samuel. *PSB*, 1976, t. XXI/2, z. 89, s. 317–318.
39. WAJSBLUM, Marek. Chrzóstowski Andrzej. *PSB*, t. III, 1937, s. 469–471.
40. WASILEWSKI, Tadeusz. Ostrowski Jan h. Korab. *PSB*, t. XXIV/3, z. 102, s. 552.
41. WASILEWSKI, Tadeusz. Rekuć Jerz. *PSB*, t. XXXI, z. 1, s. 70–71.

The Elite of The Evangelical Reformed Clergy of the Grand Duchy of Lithuania in the 17th–18th Centuries: Collective Portrait of Superintendents

Dr. Deimantas Karvelis

Vytautas Magnus University Education Academy, T. Ševčenkos st. 31, Vilnius
E-mail: deimantas.karvelis@vdu.lt

Summary

The article presents a professional group of Evangelical Reformed superintendents of the Grand Duchy of Lithuania in the context of their managerial functions in the 17th–18th centuries. The study is based on books of protocols of Provincial Synods of Unit in 1611–1795, books of some districts of particular synods, correspondence of the clergy, acts of visits, and documents of a financial-economic nature of the Unit. The study analyses the 1637 Gdańsk Agenda, explaining how many of the superintendents' activities were *de facto* in line with the postulates set out in the Agenda.

It has been established that 6 superintendents who led the districts in the 17th–18th centuries were at the top of the unit's clergy. Such a managerial structure of the clergy was finally established in the 2nd decade of the 17th century and did not change until the end of the 18th century, unlike in Poland, the GDL did not hold the position of General Superintendent. Until the year 1795 there were about 100 superintendents, some of whom even headed a few districts. The superintendents were officials of the highest administrative authority and performed their managerial functions in three fields: directing the activities of the unit's institutions (synods), managing and supervising the districts' churches, representing the unit in relations with church patrons and state government. As the first clergy of the cathedral churches, in addition to pastoral and theological activities as administrators, they performed many managerial functions that made the lifestyle of superintendents very dynamic, and their functions as clergy were often taken over and performed by co adjutors, who were second priests of cathedral churches.

In synodic activities, the superintendents headed the Unit's delegations to the general synods of the Reformed Polish and GDL, negotiating the unification of the liturgy, and in the provincial synods, which were the main governing body of the Unit, theological, economic, canon law, missions, and other issues. The content of the instructions of the official superintendents was determined by reference to the law of the evangelical Reformed canons, which was based on the Holy Bible, Canonical resolutions of 1637, of the Gdańsk Agenda, and General and Provincial Synods. They formed the clergy corps, dealing with clerical ordinances and assignments to specific places of service as well as having the power to suspend or remove compromised priests from service. They organised particular synods in the districts and were reengaged in the establishment

of new churches and the practice of annual church visits. During the latter, all aspects of the functioning of local communities were revised: the quality of the pastoral work of the clergyman, economic and financial conditions, the archive, and the complaints of the parish faithful. An exclusive preventive inspection of the work of the Unit clergy, reflecting the presbyterian model of government, occurred since the 1636 visit by the superintendents themselves or by leaders of other districts appointed by the synod. The superintendents administered the educational institutions of the Unit (Sluckas, Vilnius, Biržai, Kėdainiai gymnasiums and local church schools). They resolved issues of school staff turnover and financing, drafted normative acts determining their activities, and carried out permanent inspections. They were responsible for the selection of candidates of the Unit to study at foreign academies and for the financial care of foreign alumni. Units with special attention to ecclesiastical archives were responsible for the maintenance, storage, inventory, and the filling of the central archive of the Unit. They were the only ones entitled to own and keep the institutional records – the books of the protocols of the provincial synods and the seals of the Unit. They had great responsibility in dealing with the financial affairs of the church. They resolved the issues of the Unit's treasury policy, took care of the execution of wills for churches, resolved alternatives to the use of folwark of the church, organised general and district tolls, communicated and sometimes "fought" with the Biržai-Dubingiai (until 1695) and Nesvyžius-Olyka (until 1795) branches of Radvilos and smaller church patrons concerning the implementation of foundations and proper material provision of the church.

Gauta / Received 2020 12 20

Priimta / Accepted 2021 05 29